

Kézirat gyanánt.

A TÁRSADALOM.

A SZOCZIOLÓGIA ALAPVETŐI

COMTE ÉS SPENCER.

DR. BALOGH ARTHUR

EGYETEMI TANÁR ELŐADÁSAI

KOLOZSVÁRT

KIADJA: LEPAGE LAJOS EGYETEMI TANKÖNYVKERESKEDÉSE 1906.

A társadalom.

I. §. A „társadalom” különböző felfogása.

A „Társadalom” szó a tudományos kutatásban korábban is különböző fogalmakat takart és az alatt ma is igen különbözőt értenek az emberek. A társadalom ezen különböző felfogásában azonban megvan az a közös vonás, hogy az mindenesetre bizonyos közös célokra összeműködő embereknek egyesülése.

Társadalom alatt értik az egy bizonyos államban élő emberek összeségét, melyeknek közös céljait az állam van hivatva megvalósítani. Ebben az értelemben társadalom és nemzet összesnek, azzal a különbséggel, hogy míg a nemzet az egyeseket jogi egységükben mutatja az állammal, illetve államhatalommal szemben, a társadalom az a kapcsolata az egy államban élő embereknek, mely előáll, ha őket nem mint politikai egységet tekintjük, hanem lazább kapcsolatban, melyben a politikai egység mellett külön működő érdekek érvényesülnek.

Már itt a társadalom és az állam csak elemeikben fedik egymást, fogalmilag elválnak egymástól. És ha arra a viszonyra gondolunk, melyben az államot kitevő egyesek az államhoz az államhatalomhoz állanak, nevezetesen az államhatalom kiterjedésére, az állam tevő-

kenységi körére, különösen előtérbe lép ez a különbség. Ezért beszélünk a társadalom szabad öntevékenységről szemben az államhatalmi működéssel, a társadalmi erők szabad érvényesüléséről, a társadalom munkájáról, gondoskodásáról (pl. szegényekkel szemben), társadalmi önszegélyről stb. Mindezen esetekben a „társadalmi” azt jelenti, hogy nem állami kényszerhatalmi rendelkezés folytán előálló, hanem az embereknek bizonyos solidaris cél érdekében spontán önszerveződéséről, tevékenységéről van szó.

Ismét más felfogása a társadalomnak az, midőn a társadalmat nem korlátozzuk az egy államban lakó emberekre, hanem oly nagyobb embersokaságra alkalmazzuk, kiknek az egy államban megvalósítható érdekeken túl közös érdekeik, közös gondolatviláguk van. Így beszélünk pl. európai társadalomról, nyugoti társadalomról, civilizált társadalomról.

Legtágabb értelemben aztán a társadalom fogalma azonosul az egész emberiség fogalmával, emberi társadalom és emberiség egy értelemben használatnak. E szerint az egy időben élők képezik általában a társadalmat. Ebben az értelemben veszik a társadalom fogalmát már a francia socialisták és kommunisták (société, société humaine, így már Saint-Simon).

(A társadalom különböző felfogásáról szólva meg kell jegyeznünk, hogy az embereknek nem bármiféle kapcsolata, nem bármily egyesülések szellemi vagy anyagi javak megszerzése, élvezete céljából társadalom, így nem tartozik ide az emberek múltó, futólagos kapcsolata szórakozás, mulatás stb. céljából. Nem tartozik ide az emberek oly kapcsolata sem, mely bizonyos jogi tényen nyugszik, tehát a jogi

társulatok (societas), hasonlóképpen az egyházi társaságok. Nekünk mindezek megjelölésére megvan a „társaság” szavunk, holott a német „Gesellschaft”, a francia „société”, az angol „society” társaságot — a „jó vagy finom, művelt társaság” értelmében, — társulatot, társadalmat egyaránt jelent).

Végül társadalom alatt értik — és ez a szociológus társadalmi felfogás — embereknek állandóan összeműködő csoportját bizonyos lényeges közös érdekek megvalósítására, az állam maga is a társadalomnak egy magasabb alakja, uralkodó társadalom.

2. §. A társadalom fogalmának kifejlődése.

Az a felfogás, mely szerint társadalom és állam nem különböznek egymástól, előttünk áll más alakban már az ó-korban. Az ókori államban állam és társadalom teljesen egybeesik, az állam a hasonló érdekűeknek, az uralkodó osztálynak állama, mely az egyes felett korlátlan uralmat gyakorol. Ezért az ókori állambölcseknél, így Plátó-nál és Aristoteles-nél állam és társadalom közt nincs különbség, a kettő teljesen összefolyik egymással.

A társadalom fogalmának kialakulását a természetjogi iskola készíti elő, mely a polgári társaságot az egyes egyének szerződéséből állítja elő. (Hobbes, Pufendorf, Rousseau).

A természetjogi felfogás a polgári társaságot az egyes egyénekből származtatja. Az egyes ember előbb van, mint az emberek köteleke, minden emberi kötelek egyéni tények eredménye.

A középkori államfelfogás általában a természeti

állapotból indul ki. Ez az államtalan időszak, melyben a tiszta természetjog érvényesült; ebben az időszakban teljes szabadság és egyenlőség uralkodott, a a javak közössége állott fenn. Az állami vagy polgári állapot csak ezután következett. Először az államhatalom keletkezését keresik és ezt az uralmi szerződésben látják; majd kutatják, miként áll elő maga az összeség, mely aztán saját akaratából szerződésszerű alávetéssel az államot (*civitas, societas civilis*), az államhatalmat előállítja.

A gondolat, hogy az állami közösség alapja a társadalmi szerződés, már a középkorban megvan, de ezt egyelőre nem fejlesztik tovább, még a tizenhatodik században sem. Ez főképp Aristoteles befolyásának tulajdonítható.

A természetjogi iskola amennyiben a jog hármas tagozódását állítja fel, a *jus naturale*, *jus gentium* és *jus civile*-t, ehhez képest három különböző jellegű kapcsolatát ismeri az embereknek. A társadalmi szerződés gondolata azonban először *Althusius*-nál jelenik meg határozottan; szerinte minden emberi közös lét, már a család is, az illetők szerződésén alapszik. A családnak, a korporációknak, a községnek, az államnak szerinte egyaránt egy „*contractus societatis*” képezi az alapját.

A természetjog már különbséget tesz az állam és a polgári társadalom közt.

Hobbes az államot úgy fogja fel, mint személyt, mely az egyes természetes személyek mesterséges összetételéből, szerződés útján áll elő. A társadalomból áll elő az állam szerződés útján s az államban a társadalom tökéletesítését nyeri. A szerződési teória

még inkább uralkodó lesz *Pufendorf* óta, ki az államot az egyesek által kötött szerződések egész sorozatára alapítja. Ezen szerződések közt első az egyesülési szerződés, mi által az emberek egyesülése, a társadalom áll elő.

A természetjogászok *societas* alatt általában a szerződésen alapuló emberi kötelekeket értik, melyek sorozatának legtökéletesebb alakja, záróköve az állam, mely szintén *societas* (*societas perfecta*, *societas cujus finis est salus publica* stb.) A *societas*-ok vagy természetesek (*naturales*, mint a család), vagy szándékoltak (*voluntaria*, mint az állam). Főleg *Pufendorf* óta a társadalmat, vagyis az embereknek állam előtti egyesülését *societas aequalis*-nak tekintik, ez az alávétési szerződés által lesz *societas inaequalis*-á vagyis állammá.

Általában megegyeznek tehát a természetjogi írók abban, hogy az összeséget az egyénből állítják elő.

Rousseau-nál már világos, hogy az államon belül egyes érdekkörök képződnek, melyek érdeke ellentétes a közjával, illetve az ezt valósító általános akarattal. Az *Encyclopedia* számára írt „politikai gazdaság” című cikkében ugyanis ezeket mondja: „Minden politikai társaság több különböző kisebb társaságból áll, melyek mindegyikének megvan a maga érdeke és alapelve. De ezek a társaságok, melyeket mindenki észrevesz, miután elismert, külső formájuk van, nem az egyedüliek, melyek egy államban valóban léteznek; mindazok, kiket valami közös érdek köt össze, ugyanannyi ily állandó vagy mulékony társaságot alkotnak, s ezeknek ereje, ha nem is tűnik annyira szembe, azért nem kevésbé reális. Ezek a hallgatóságos vagy

formális egyesülések (associatiók) sokféleképpen módosítják a közakaratot saját akaratok által. Mert a részleges társadalmi érdekek mindig az összerdek rovására kívannak érvényesülni.

Hogy Rousseau a külön társadalmi érdekköröket látja, világos a közakarat (volonté générale) és minden egyesnek akarata (volonté de tous) szembeállításából is. Az első az állam, a másik a társadalom akarata. A részleges társadalmaknak saját tagjaikkal szemben szintén van közakarata, mely azonban az állami akarattal, a közakarattal szemben csak részleges akarata. Akkor lenne az állam tökéletes, ha az egyes és az állam közt nem lenne ily részleges akarata.

A németeknél a társadalmat, mint az embereknek bizonyos állandó érdekek szerinti kapcsolatát az állam mellett, először *Schlözer* különbözteti meg világosan a 18. század végén (*Allgemeines Staatsrecht* című művében 1793.)

Általában a 18. század második felétől kezdve mind határozottabban kifejtik, hogy az állam előtt meg van már az emberek ama kapcsolata, melyet társadalomnak neveznek. *Schlözer* a természetjogi felfogásból vonja le az állam és társadalom különbözőségét.

Szerinte a társadalom nem más, mint az állam előtti egyesülése az embereknek, mely még nem bir imperiummal, uralkodó hatalommal az egyesek felett. Ez a *societas sine imperio*.

Már ebben a közületben, a társadalomban bizonyos jogi szabványok állanak elő, melyek követése azonban csak minden egyesnek becsületérzésétől van feltételezve, mert hisz nincs közhatalom, mely e sza-

bályok követését kikényszerithesse. A vagyon és a gazdasági hivatások alapján társadalmi osztályok állanak elő.

Az állam a maga közhatalmával, imperiumával csak később lép ezen már ekként tagozott társadalom mellé, hogy abban az oltalmazó, vezető szerepét átvegye. Az állam tehát, midőn megalakult, már a gazdasági és szellemi erők által tagozott egyesek összesege fölé emelkedik.

3. §. A társadalom fogalmának kifejlődése a 18. század végén a francziáknál.

A társadalom fogalmát a tizennyolcadig század végén a francia socialisták és kommunisták fejtik ki. A francia socialisták és kommunistáknál lesz ugyanis először világos, hogy a természetjogászok societásában, a korábbi francia bölcselek société-jében sejtett ellentétek, különbségek az emberek közt mint a birtokos és birtoktalan osztály közti ellentétek nyernek határozott alakot.

A társadalom önálló kutatása tehát tulajdonképen a socialista íróknak köszönhető. Ők mutatnak rá arra, hogy az állami berendezések javítása magában nem elég, hanem az együttélő emberek viszonyait alapjában kell megváltoztatni, hogy a javulás lehetséges legyen. A socialisták azonban a társadalomban csak a gazdasági erőket látják, egyéb oldalait az államon kívül eső emberi együttlétnak csak annyiban veszik figyelembe, amennyiben ezek a gazdasági étellel összefüggenek.

Belátják, hogy az emberi jogok deklarációja,

melyet úgy tekintettek mint a társadalmi szabadság megoldását, ennek csak kijelentése volt.

Világossá vált, hogy a nagy forradalom csak jogi egyenlőséget teremthetett az emberek közt, de nem szüntethette meg azt az egyenlőtlenséget, mely fennáll a vagyoni viszonyok következtében, a tőkés és munkás, vagyonos és vagyontalan között. És épen ezek a különbségek azok, melyek a társadalom tanulmányozására, reform eszmékre vezetnek. Nem a törvény által szabadnak deklarált egyes, hanem a „kizsákmányolt” lép a vizsgálódások előterébe.

Hogy a társadalom két nagy osztályra, a vagyonosokra és vagyontalanokra, a kizsákmányolókra és kizsákmányoltakra oszlik (amint ezt aztán később a Marx-féle socialistikus irány oda állítja), már a francia forradalom szónaklataiban hangsúlyozva látjuk.

Saint-Just a vagyonos osztályt teszi felelőssé a forradalom kikrülhetetlenségéért, egyedül ezekkel kívánja megfizettetni a háború költségeit.

Babeuf szerint a szegények forradalma a gazdagok ellen kikerülhetetlen, ha egyszer, mint a francia forradalom előtt volt, a vagyon néhányak kezében összpontosul, a tömeg nem tud megélni, mivel semmije sincs; a francia forradalom a patríciusok és plebejusok, a gazdagok és szegények háborúja. De a forradalommal még nincs elérve minden, hisz még mindig a gazdagok kezén van minden vagyon, ők parancsolnak a többieknek, míg a szegények valóságos rabszolgájként dolgoznak és semmik az államban.

Proudhon (a munkás osztály politikai képességéről szóló művében) egyenesen rámutat a nagy változásra, melyet a forradalom létrehozott, de a csaló-

dásokra is, melyek vele jártak. A mig — mondja — az isteni jogon uralkodó királyság és a mezei és városi munkásság közt voltak közbeeső osztályok: a papság, a nemesség, a polgárság vagy harmadik rend, a sokaság nem szerepelhetett a politikai szintéren, nem volt ura magának. A nép minden fia foglalkozásához képest függött valakitől, egy-egy mestertől, úrtól, főpaptól vagy a kincstártól. A forradalom szétszakította ezt a köteléket, a nép magára maradt; a bérmunkások, proletárok osztályát alkotta meg szemben a birtokosokkal, a tőkésekkel. A nép 1840-ben nem volt semmi, alig lehetett megkülönböztetni a polgári osztálytól, bár 1789 óta jogilag és tényleg elvált attól, a socializmus által a földbirtokosokkal és ipari kizsákmányolókkal szemben egyszerre valamivé lett, mint a polgári osztály 1789-ben s most mindenné akar válni.

Condorcet (Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain 1795. című művében) a ki Saint-Simon-t és Comte-ot befolyásolta, abból indulva ki, hogy ha az ember majdnem teljes bizonyossággal előre megmondhatja azon jelenségeket, melyeknek törvényeit ismeri; ha a múlt tapasztalatai alapján nagy valószínűséggel megjósolhatja a jövő eseményeit, miért ne lehetne megkísérelni a történelem tanúságai nyomán az emberi nem jövőjének sorsának megrajzolását, az emberiség haladását, a nemzetek közti egyenlőtlenség megszüntetése és az ember méltó tökéletesedése mellett, főleg az egyenlőségnek, egy és ugyanazon nép körén belül megvalósításában keresi.

Az emberek közt háromféle egyenlőtlenséget lát: a vagyoni egyenlőtlenséget azt az egyenlőtlenséget, mely a tőkésék és munkások közt fenáll és végül a

nevelésbeni egyenlőtlenséget. A tőkés és munkások közti egyenlőtlenség enyhítésére az egyesülést, társadalmi önségélyt (takarékpénztárak, életbiztosítás) ajánlja.

4. §. Saint-Simon és iskolája.

A francia forradalom alatt felszínre került társadalmi reformmozgalmak a restauratio alatt először is Saint-Simon-nál élednek újra. Fő művei: *Reorganisation de la société européenne. L'Industrie 1817—18, L'organisateur 1819—20. Du Systeme industriel, 1821—22. Catéchisme des Industriels 1823—24.* (Ezt részben Comte-al együtt készítette). *Nouveau Christianisme* 1825.

Midőn Saint-Simon társadalomtanának fő elveit levezeti, saját hazájának: Franciaországnak társadalmi állapotait veszi vizsgálat alá, azon változásokat tekinti, melyeket a forradalom a társadalomban előidézett. Látva, hogy a középosztály a főpapokkal, nagy földbirtokú főnemeseikkel, fő hivatalnokokkal szemben aránytalanul kedvezőtlen társadalmi helyzetben van, holott a társadalom előhaladása főleg ezen osztálynak köszönhető, a középosztály társadalmi helyzetének javítását hangoztatja. Feltétlenül hangsúlyozza az egyenlőség szükségét, mely ne ismerjen semmi születési előjogot, csak a munkában való kiválóságot. Saint-Simon még nem látja teljesen a tőke és munka ellentétét, az iparos osztály alatt ő egyaránt érti a mezőgazdasági és ipari termelőket, a birtok és munka képviselőit. Ezeknek, mint legszámosabb tagból álló és legproduktivebb osztálynak kell szerinte az államkormányzatban is legmértvadásbb szereppel bírni.

Hogy ő a tőke és munka ellentétét még nem látja teljesen, onnan magyarázható, hogy a birtokos osztályok és a proletariátus közti osztályellentét akkor még Franciaországban nem volt kifejlődve.

Erkölcsei, melyekből tulajdonképpen kiindul, főleg „*Új kereszténység*” című művében vannak lefektetve. Az emberiségnek új erkölcsöt akart adni, hogy ez alapon egy új társadalmi és politikai rend legyen lehetséges. Ebben az új kereszténységben — mondja — minden erkölcs a következő elvből lesz levezetve: az emberek tekintsék egymást testvérekként. Alapelve tehát a felebaráti szeretet. Az őskereszténységnek ez az elve újra éledvén, azt jelenti, hogy a vallásnak kell a társadalmat azon nagy célhoz, a legszegényebb osztályok sorsának mennél gyorsabb javításához elvezetni.

Társadalom alatt ő a hasznos munkára egyesült emberek összességét érti; majd azonban a társadalom (société) és nemzet (nation) egy nála. A társadalmat már ő szervesen fogja fel; az nem pusztá aglómeraciója élő lényeknek, kiknek minden végső céltól független cselekményei nem bírják másban okukat, mint az egyéni akarat önkényében; ellenkezőleg a társadalom szerves kapcsolat, melynek minden egyes része az egész mozgását szolgálja. Az emberek egyesülése valóságos élő lényt teremt, mely a szerint lesz erős vagy gyöngye, a mint egyes szervei többé vagy kevésbé rendszeren végzik a rájuk bízott funkciókat.

Stein-Lőrincz a francia socialismus és kommunizmusról szóló művében *Saint-Simon*-t mondja a tudományos socialismus megalapítójának.

Már nála a Marx-féle történelmi materializmusnak nyomára akadunk, így már ő hangsúlyozza, hogy a

politikának a gazdaság az alapja. De ő egyáltalán az első, ki a társadalmi állapotokat tudományosan kutatja, megérteni igyekszik. Már első művében („Egy genfi lakos levelei kortársaihoz”) foglalkozik a társadalom kutatásával. Annak három osztályát különbözteti meg; az első osztályt a tudósok és művészek alkotják, a második osztályt a birtokosok, a harmadik osztályt az emberek nagy tömege. Már itt megkülönbözteti a birtokos és birtoktalan, proletár osztályt. Midőn a régi, feudális uralommal szemben az ipari társadalomban látja a haladást, mely a teljes egyenlőséget valósítja meg a feudális társadalom egyenlőtlenségével, születési jogaival és privilégiumaival szemben, határozottan felismeri, hogy a társadalmi és politikai fejlődés legbensőbbben összefügg a gazdasági fejlődéssel.

Saint-Simon iskolájának hívei közül említendőek: Bazard, Infantin, Blanqui, Leroux, Comte is Saint-Simon-tól nyerte első tudományos benyomásul, mivel egyideig együtt dolgozott.

A Saint-Simon-féle eszméket *Bazard* vitte tovább és a saint-simonismus ép úgy az ő nevéhez kapcsolódik, bár némi részben egészen új eszmékkal lépett fel, így az örökjog refomját illetőleg.

Bazard szerint a társadalomban két elv küzd egymással: individuálismus, az önzés és az egység, az associatio elve. A történelemben organikus vagy kritikus időszakok vannak, aszerint, amint az egyik vagy másik elv nyomul előtérbe. Az organikus időszakban bizonyos általánosan elismert eszmék uralkodnak, közös cél felé közelednek az emberek s a közös eszmék állandó társadalmi alakulatokat hoz-

nak létre. A kritikus időszakban a régi eszmék, melyek már elvesztették hatalmukat, bíráltnak, előtérbe lép az individualizmus, a közösségi érzet háttérbe szorul, a korábbi idők intézményei leromboltnak. Miután a világtörténelem már felváltva ily organikus és kritikus időszakokat mutatott, a 15. századtól kezdődő újabb kritikus időszaknak is vége lesz, új organikus időszak következik. Ebben azonban a társadalom anyagi rendjének is átalakuláson kell átmenni, hogy mindenki igazságosan megtalálja a maga helyét a társadalomban.

A társadalom alapjellege egyik embernek a másik által való kizsákmányolása. Míg az ó-korban az alávetett rabszolga volt, a kereszténység befolyása alatt jobbágy, ma pedig munkás. A törvény szabaddá tette, de hijjával van minden birtoknak és alá van vetve a gazdagoknak. A forradalom megszüntette az előjogokat, most arról van szó, a gazdagság előjogait megszüntetni.

Itt megy túl Bazard mesterén: Saint-Simon-on, midőn az örökjogot, mely az egyesnek érdemetlenül előnyös társadalmi helyzetet ad, olyképp reformálni kívánja, hogy az összeség örököljön s az egyesek közt képességeikhez mérten ossza fel a tőkéket. A mint az állam a hivatalokat érdem szerint kell, hogy osztogassa, így kell lenni a vagyonnal is. Tehát a vagyoni egyenlőtlenség maradjon fenn, de az érdemhez képest.

Az egyes és az összeség közt így helyreáll az eoység, összhang, mert az egyes első sorban magának szerez, de halála után az összeségre szállván vagyona, az összeség érdekében is dolgozik. Az em-

beri fejlődés legiőbb célja az emberek általános társulása (association universelle).

A Sain-Simon és Bazard-féle iránynyal szemben *Fourier* a merev Individualizmus álláspontján áll. Nem az összeség jóléte, hanem az egyéni vágyak, ösztönök kielégítése a főcél előtte. A társadalmi harmónia helyreállítását a munka új rendezésétől várja, midőn ugyanis a mai községek és városok helyett az egy foglalkozású emberek a phalansterekben közösen laknának, dolgoznának és fogyasztanának (mindegyikben kétezer ember).

Proudhon, ki a socialismus első tudományos rendszerét adta, a kinek nevéhez az anarchizmus megalapítása fűződik, már első művében. (*Qu' est-ce-que la Propriété? Recherches sur le principe du droit et du gouvernement* 1840.) azért nevezi igazságtalannak a tulajdont („a tulajdon rablás”), mert azt a jogot foglalja magában, tetszésünk szerint idegen jószágot élvezni és mások munkájának gyümölcse felett rendelkezni; a tulajdon a gyengéknek az erősek általi háttérbe szorítását foglalja magában. Az állam csak arra való, hogy a birtokos osztály előjogait fentartsa a birtoktalanokkal szemben.

Ha azonban az általa javasolt gazdasági reformok megvalósulhatnak, nevezetesen a hitel ingyenessége, minden felsőbbség feleslegessé válik, mindenki saját magának szabhat törvényeket, a jogi parancsok helyébe az egyes gazdasági csoportok, associatiók tagjai által kötött szabad szerződések léphetnek (anarchizmus).

Proudhon egyike azoknak, kik a gazdasági viszonyoknak a társadalomra gyakorolt döntő befolyását Marx előtt hangsúlyozzák, e részben méltán a törté-

nelmi materializmus előhírnökei közt foglal helyett Már ő mondja, hogy a politikai rend szorosan a gazdasági rendhez van fűződve. Gúnyosan említi, hogy a pénzügyi hatalom, mely pedig sokkal nagyobb, jelentősebb, mint a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom, nem említettik meg a franciák különböző alkotmányleveleiben.

5. §. A társadalom fogalma a németeknél.

A németeknél a francia société nyomán *Hegel* vezeti be különösen a tudományba a társadalom („bürgerliche Gesellschaft”) fogalmát, mint az államtól különbözőt. (*A jogbölcsezet alapvonalai* című 1840-ben megjelent munkájában).

Hegel az egyén és az állam közé helyezi a társadalmat, értve ez, alatt az egymás mellett élő, saját céljaikat követő családoknak összeségét. A polgári társadalomban az egyesek szükségleteik, egyéni céljaik kielégítésére törekednek. Ezen törekvésükben az egyesek kapcsolatba lépnek egymással; az egyesek közt különös függési viszony keletkezik, de az egyes, a nélkül, hogy ezt akarná, midőn saját érdekének megvalósításán működik, egyúttal a mások érdekeit is előmozdítja. Ez azonban csak látszólag különböztet állam és társadalom közt, illetve valóságos állami funkciókat tulajdonít a társadalomnak (jogszolgáltatás, rendészet).

Az összérdek által vezetett polgári társadalomban a szükségletek alapján képződnek a rendek, és pedig u parasztság, melynek vagyona földtermékekben áll; az ipái ős rend (iparosok, gyárosok és kereskedők), mely a természet által adott javakat átalakítja és az

általános rend, mely a társadalom általános érdekét szolgálja és melynek épen ezért fel kell mentetni a szükségletek kielégítésére célzó közvetlen munkától, ez a tanító és hivatalnoki rend.

Hegel eszméi befolyással voltak Stein Lőrincz midőn társadalomtanát kifejtette.

Helyesebben fogja fel a társadalmat *Herba* (*Általános gyakorlati bölcsészet* c. munkájában).

Szerinte a társadalom többeknek egyesült akaratára bizonyos közös célokra. A hány közös cél lehetséges, annyi társadalom is; nemcsak általában, hanem minden egyesre nézve. Tehát az egyes egyszerre több társadalomnak lehet tagja, amennyiben a köz[<] társadalmi cél elérésére szükségeseket teljesíteni képes. Az állam és társadalom viszonyát azonban ő sem látja helyesen, mert egyfelől azt mondja, hogy az állam az embereknek több kisebb társadalmi kapcsolatát foglalja magában, másfelől ismét, hogy az államban az egymás mellett létező ezen kapcsolatoknak fel kell olvadni.

Stahl (*Jogbölcsészet* 1830.) szerint az állam elemei: a községek, a rendek és a szövöttek, ezek mindegyikének megvan az államétól különböző maga életelve. Ezek azonban szerinte csak az állam kiegészítő tagjai. Tehát a társadalom szolgálja az államé a helyett, hogy az állam a társadalom céljait valósítsa.

Lieber (*Political Ethics* 1838) különbséget tesz az időleges egyesülések és tartós kapcsolatok közt. Az előbbiek társaságok; oly egyének összesége, tartós kapcsolata ellenben, kiket azonos viszonyok fűznek össze, a társadalom.

A munkamegosztásból indul ki a társadalom fel-fogásánál *Eisenkart (Philosophie des Staates oder allgemeine Socialtheorie 1843.)* Szerinte az állam egy csomó ösközületből (Urgemeinwesen) áll, ezeket egy-értelműnek veszi a rendekkel. A közlétben, melyet nagy emberhez hasonlít s melyben a rendek az egyes személyes képességeinek felelnek meg, négy osztályt vesz fel: az iparosok, tanítók, hivatalnokok rendjét és a társadalmi tagságot. A polgári társadalom az ipar körüli csoportosulásból áll elő.

6. §. Stein Lőrincz társadalomtana.

A társadalom önálló tudományának kifejtésében legnagyobb érdeme *Stein* Lőrincznek van, ki egyúttal a legnagyobb hatást is gyakorolta a tudományra.

Ide vonatkozó eszméit első sorban a francia socialismus és communismusról szóló korszakalkotó művében fejtette ki (*Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs 1842*), később pedig az államtudományok rendszerét tárgyaló nagy munkájának második kötetét képező önálló, részletes társadalomtanában *Gesellschaftslehre 1856.* — Ide vágó művei még: *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich 1850.* Ebben: *Der Begriff der Gesellschaft und die Geschichte der französischen Revolution. Das Königthum, Die Republik und die Souveränität der französischen Gesellschaft.*)

Stein társadalomtanában szintén a gazdasági álláspont nyomul előtérbe, e részben amennyiben a gazdasági viszonyoknak a társadalom alakulására mérvadó befolyását kimutatja, tana a történelmi materialismus

előzményének tekinthető. Mérvadó előtte az embereknek, a társadalmi csoportoknak az anyagi javakhoz való viszonya, ez a legfőbb viszony, minden egyéb ennek a legfőbb viszonynak csak eredménye.

A társadalom fogalma a birtokon alapszik, azon hogy mily része van az egyesnek a társadalmi javak összességében. Ez határozza meg az egyes állását, érvényesülését az emberi közösség (Gemeinschaft) rendjében. Ez jelöli ki az utat, melyet az egyesnek az emberi közösségben meg kell tennie. A társadalom nem más, mint az emberi közösségnek az emberi életfeladatok és javak különböző eloszlása által feltételezett, a jog által védett, a birtok és család által állandóan fentartott rendje.

A társadalom az emberek egységének az a formája, mely egyedül képes arra s azért ama rendeltetéssel bír, hogy az emberi javak lehető legnagyobb mérvét megszerezze az egész emberiségnek és elossza az egyesek között.

Ha az emberek kapcsolatát úgy tekintjük, mint az egyenlők kapcsolatát, előáll az emberi közösség. Ha az emberek kapcsolatát úgy tekintjük, mint az egyenlőtlenek kapcsolatát, előáll a társadalom. Végül ha úgy tekintjük az emberek kapcsolatát, mint mindnyájoknak öntudatos és öntevékeny személyes egységét, előáll az állam.

A társadalom tudományának tárgya ama törvények megállapítása, melyek szerint a társadalmi szerkezetek, a társadalom mozgalmi és ellentétei előállnak. Stein ezt a tudományt mindinkább különállónak látja az Angliából importált, szerinte igen homályos sociológiától és e tudomány ott kezdődik, midőn az egyéni

egyenlőtlenségnek az összes emberi fejlődésre gyakorolt hatása tétetik a vizsgáldás tárgyává.

A társadalom és állam különböző voltát szerinte először a társadalomban előforduló ama zavarokból ismerték fel, melyek sem az anyagi élet, sem az állami élet organizmusából nem voltak megítélhetők és sem gazdasági, sem állami szabályok által nem voltak elmellőzhetőek.

Az egyes az ő belső individuális életében azt az ellentétet mutatja, mely végtelen rendeltetése és véges valósága közt fennáll. Ezt az ellentétet az egyes saját ereje által nem képes kiegyenlíteni. Az egyedüli mód erre, hogy másokkal egyesüljön.

Az egyesben az önérdek uralkodik. Az a szükség, hogy az ember másokkal egyesüljön, összeköttetésbe lépjen, valamennyi egyesnél fennforog, tehát ez valamennyi egyesnek érdeke. Ezen érdek kielégítése végett történik az emberek egyesülése. Miután azonban az egyéni érdek minden egyesben hat, ez az emberek egyesülésében is érvényesülni fog. Érvényesülni fog pedig abban az irányban, hogy az egyéni érdek minden egyest arra fog készíteni, hogy az összeségnek az általános érdekek elérésére szolgáló hatalmát a maga egyéni érdekében felhasználja.

Ilyen módon az egyéni érdek összeütközésbe kerül az összelőttél, miután ez nem az egyéni érdeken, hanem az általános érdekek elérésére áll fenn. Az összeség, az emberi közösség az összes egyesek érdekének ellentétét fogja mutatni; minden egyes arra fog törekedni, hogy másokat saját érdekének szolgálatába hajtson.

Az emberi közösség ilyenformán az egyéni

érdekek ellentéte és mint ilyent nevezzük társadalomnak.

De ha az emberi közösséget minden egyes egyéni céljainak elérésére használja fel, ha minden egyes önmagát tekinti az egész céljának, ha az emberi közösségnek, mint organizmusnak, minden egyes része (az egyes egyén, vagy egy osztály, egy testület) egészszé akarja magát tenni, magának ennek az emberi közösségnek meg kell szünni az érdekek ellentétében, harcában.

A társadalom az egyesén alapszik, arra való, hogy az egyes fejlődésének lehető legnagyobb foka eléressék. De a társadalom alapelve, az egyéni érdek, az emberi közösséget tönkre teszi. A történelmi fejlődés világosan mutatja a magokra hagyott társadalmaknak felbomlását. Tehát a társadalom egy mellőzhetlenül szükséges szervezet, mert csak benne lehetséges az egyesnek önmaga által teljes kifejlődése, de egymagában nem elegendő, mert a fejlődés benne csak egyesekre nézve lehetséges. Némelyek fejlődése ugyanis az által lesz veszélyeztetve, hogy a fejlődés feltételeit mások kizárólagosan a maguk részére veszik igénybe. Némelyek érdeke csak úgy lesz kielégítve, hogy mások érdeke háttérbe szorítottatik.

Mindezeknél fogva szükséges egy oly szervezet, mely szükségképen minden egyes érdekeinek képviselője, mely az egyik egyén érdekét a másikéval szemben védelmezi s minden egyes érdekét megvalósulni segíti. Az állam legfőbb, absolut lényege épen abban áll, hogy nincs külön érdeke, hanem legfőbb hatalmával úgy erkölcsi, mint anyagi tekintetben a valódi összérdek képviselője és megvalósítója. Ugy a külön-

féle egyéni érdekekkel, mint az önállóvá vált osztály-érdekekkel szemben azt valósítja meg, ami mindenkinek javára szolgál. Ez a szervezet megfelelő hatalommal kell, hogy bírjon eme céljának megvalósítására a hatalmas társadalmi külön érdekekkel szemben. Ez az organizmus az állam.

Miután az állam személyek sokaságát foglalja magában, ezeknek viszont megvannak a maguk ellentétes szükségleteik és érdekeik, ugyanazon személyek, kik az államot képezik, egyúttal bizonyos társadalmi szerkezetet fognak mutatni. Minden állam egyben bizonyos társadalmi szerkezet és megfordítva minden társadalmi szerkezet egy állam. A kettő tehát ép ügy együtt jár, oly elválaszthatlan egymástól, mint terület és állam, nép és állam. Ép ezért a kettő, társadalom és állam, folyton kölcsönhatásban vannak egymással.

Ezen kölcsönhatásra Stein három törvényt állít fel.

Az első az, hogy minden társadalmi szerkezet arra törekszik, hogy magának államot teremtsen és minden állam arra törekszik, hogy megteremtse a maga társadalmi szerkezetét.

A második általános törvény az, hogy minden államban a társadalom uralkodó érdekei az államhatalmat alávetni igyekeznek maguknak.

Végül a harmadik törvény, hogy az államhatalom minden államban oda törekszik, miszerint a társadalmi érdekek uralmát megtörje és egyesek érdekeit csak annyiban segíti elő, amennyiben ez által az összes többiek érdekei nem lesznek veszélyeztetve.

Az utóbbi két törvény által adott, az állam és társadalom közt mutatkozó ellentétnek érvényesülése teszi ki a népek egész történelmét.

Hogy a társadalom egész életét megismerjük, szükséges, hogy azt az állammal való összefüggésben figyelembe vegyünk, de ép úgy szükséges, hogy a társadalmat magában, az állammal való összefüggésétől eltekintve, vegyük vizsgálat alá. Ép az által, hogy az utóbbi szempontból tekintjük a társadalmat, áll elő annak külön tudománya.

A társadalom anyagi alapja a birtok, mely minőségét tekintve vagy földbirtok, vagy ipari birtok. Mindkettőnek megvan a maga különös hatása a birtokosra.

Birtok általában a társadalmi javak összege, melyek felett egy-egy egyén rendelkezik. A társadalomban a birtok jelentősége abban áll, hogy mások felett hatalmat és befolyást ad az illetőnek.

A birtoknál elsősorban annak minősége veendő figyelembe; e szerint a birtok földbirtok és ipari birtok. Mind a kettő a birtokosra különböző hatást gyakorol. A földbirtokos a természeti erőkhöz van kötve, a munka csak másodjelentőségű. Ennek következtében aztán a földbirtokos a iennálló viszonyokhoz ragaszkodó lesz, az újításoktól idegenkedik. — Ellenben az ipari birtoknál főjelentőségű nem a természet, hanem az emberi munka, itt a siker az egyéni képességtől, erőtől függ, minek következtében az ipari birtokos inkább az egyéniséget helyezi előtérbe, mint a természet rendjét. — Az ipari birtokban az újítás, új formák létrehozása nagy szerepet játszik, mert itt a szükségletek is változtatják irányukat, ennélfogva az ipari birtokos felfogása, gondolkodása nem lesz oly fenntartó irányú, az állandóságot kedvelő, mint a földbirtokosé.

Másodszor a birtok nagysága veendő figyelembe, inert a szerint alakul a gazdagság, jólét és szegénység, melyek a társadalmi életnek lényeges elemei.

A társadalmi tagosulás további alapja a birtok mennyisége. A társadalom a szerint fog osztályokra válni, hogy az egyes rendekhez tartozóknak mennyi birtoka van.

A birtoknál, mint a társadalmi tagosulás alapjánál, figyelembe veendők a különböző birtokrendszerek, miután a birtokkülönbségek a szerint alakulnak.

A birtokrendszerek főbb alakjai: a birtokközösség, a birtokegyenlőség és a birtokkülönbség rendszere.

A birtokközösség csak alsóbb fejlettségi fokon valósulhat meg, a társadalom haladását nem idézi elő, mert az egyéni erőnek nem enged tért.

A birtokegyenlőségnél ugyan az egyéni tetterő, ügyesség már érvényesülhet, de miután a birtok mennyisége a közület által mindenkire egyformán állapittatik meg, ez is tökéletlen rendszer, nagyon megkötvén az egyest.

A birtokkülönbség rendszerénél az egyes birtoka egészen egyéni erejétől függ. Itt aztán előállanak a nagy ellentétek a birtok tekintetében, s ezért támadják.

A birtokkülönbségekből létrejön a gazdagság, a jómodóság, a szegénység és az inség s midőn a birtokkülönbségek állandók lesznek, a birtok e különböző megosztásából létrejönnek az egyes társadalmi osztályok. E szerint az osztály a vagyon különböző nagysága által előálló különböző tulajdonságoknak és érdeknek öntudatosává válása.

A birtok mellett az emberi közösség életének

másik lényeges tényezője a munka. A munka gazdasági és szellemi munka.

Gazdasági munka az, mely a külvilág tárgyainak emberi szükségletek céljaira való megszerzésével, átalakításával foglalkozik. A gazdasági munka ismét nehéz testi munka, mely az ember testi izomerejének kifejtésében áll; kis gazdasági munka, melynél a munka vezetése és a valóságos munka ugyanazon egy személyben egyesül; és vezető munka, mely a vállalat vezetésében áll, a tényleges kivitelt másoknak hagyván.

Szellemi munka, melynél az ember védtelen, szellemi célja nyomul előtérbe (művészet, tudomány, vallási áhítat stb.)

A munka ezen különböző nemeinek különböző természete és hatása van. A munka ezen különböző természete aztán átalakítólag hat magára az azt végzőre is.

Igy az izomerőt nagyon igénybevevő testi munka mellett az azt végzőnek nincs ideje a gondolkodásra, elmélkedésre. Ellenben ha a gazdasági munka nem ilyen, hanem csak kisebb erőt igénylő, de amellelt folytonos elfoglaltsággal jár, tehát mechanikus munka, akkor az azt végző a munka mellett szellemi tevékenységet fejthet ki, gondolkodhat, terveket szőhet. — A kigazdasági munka a testi és lelki erőknek egyforma igénybevételével jár. — Ellenben a nagyvállalkozó munkájánál a testi erő nem szerepel, csak a vezetés, tervkészítés, így a kigazdasági munkát végző egész más szellemű, gondolkodásmódú lesz, mint a nagyvállalkozó, mert a munka visszahat az azt végzőre, őt átalakítja.

Míg a gazdasági munka célja egyenesen oly javak létrehozása, melyek az ember fentartására szolgálnak, a szellemi munkánál az egyenes cél nem ily javak előteremtése, hanem bizonyos szellemi jószágnak a létrehozása.

A szellemi munka nem irányul gazdasági haszonra, nem is szabad erre irányulnia, mert akkor valódi becsesel nem bír. Ennélfogva a szellemi munka végzőjének vagy megfelelő vagyonnal kell bírni, mely neki függetlenséget biztosít, vagy a köz által kell elláttatnia, az utóbbi azonban azzal a veszélylyel jár, hogy a szellemi munkás egy bizonyos közületnek a befolyása alá kerül.

A társadalom rendéi a kezdetleges társadalomban a felsőbbek és alsóbbak, a szabadok és szolgák.

A birtok minősége szerint állanak elő a föld-birtokosok, iparosok, tőkésék, az értelmiség és a munkások rendje. A munka különbségei szerint a szellemi és gazdasági rendek.

A társadalom azon a különbségen alapszik, melyet a személyes, gazdasági és szellemi momentumoknak és javaknak az egyesek közti elosztása létrehoz. Ez a különbség kifejezést nyer az egyesek magasabb társadalmi megbecsülésében, miből a birtokkal kapcsolatban a társadalmi érvényesülés származik, vagyis az egyesek társadalmi becsületében és hatalmában. A társadalmi különbségek tehát közvetlenül mint az egyesek társadalmi becsületében és hatalmában nyilvánuló különbségek mutatkoznak.

A három alapforma, melyben az emberek közti különbségek szerveződnek: a vérségi köteléken nyugvó nemzetségi szerkezet; a második a rendi szerkezet,

mely a szellemi munkát, hivatást veszi alapul, mely hivatásból külső szervezettségében a rend áll elő; a harmadik a szabad (vagy joga után elnevezve: az állampolgári) társadalmi szerkezet, mely a szabad munkán alapszik.

Az osztálytagosulás ama processus, mely által a birtok különböző eloszlása tolytán a társadalom egyes tagjai közt a szellemi javak és funkcióknak eloszlása elő áll. A birtok különböző eloszlása az alapja a társadalmi funkciók megoszlásának és így egyáltalán az emberiség fejlődésének.

Minden társadalmi szerkezetnek három osztálya van: a felső, közép és alsó osztály. Társadalmi osztály a birtok egyforma mértéke következtében egyforma külső állással bírók összesége, illetve mindazok, a kik egyenlő gazdasági helyzetük következtében egyenlő társadalmi állással bírnak.

A felső osztályt azok alkotják, kik a társadalom szellemi funkcióinak elvégzésére, megfelelő vagyoni erejük következtében, jogot főrnálnak maguknak, migazok, kik az ehhez szükséges gazdagsággal nem bírnak, az alsó osztályt képezik, a középosztályt a jó módúak, középbirtokosok alkotják. Ez az osztály közel áll az alsó osztályhoz annyiban, hogy itt a birtok az illetők tényleges munkáját is megkívánja, mig az alsó osztályok gazdasági léte vagy kizárólag, vagy tulnyomólag a munkától függ. Közel áll másfelől a középosztály a felső osztályhoz a tőkénél fogva, melylyel bír.

A felső-osztály nagy vagyona következtében a függetlenség fentartója. Nem lévén a gazdaságilag hasznos foglalkozásokra utalva, legfogékonyabb a tudomány, művelődés iránt, ezenfelül övé a társadalmi irányzás funkciója.

A közép-osztály szintűgy bírja a függetlenség és szabadság szeretetét, mint a felső-osztály; azonban már inkább összeegyeztetni igyekezik az emberi élet anyagi és szellemi oldalait. Legfontosabb az a szerepe, melynél fogva a haladás gyakorlati irányát ez az osztály adja meg. Közvetítő szerepe van a felső-osztály irányára és az alsó-osztályé közt. De az által, ha ez a közvetítő irány elfajul, könnyen kifejlődik a nyárs-polgárság, mely csak a közvetlenül hasznosra tekint.

Az alsó-osztály munkára, türelemre lévén utalva, tartózkodó az újításokkal szemben, miután előtte mindig az existencia kérdése tolatodik előtérbe s bizalmatlan a többi osztályokkal szemben; engedelmességre kész csekély erejénél fogva. A szabadságot csak az anyagi dolgokra való hatásában becsüli, kevésbbé fogékony a szellemi szabadság iránt.

Az osztályonkivüliekhez tartoznak mindazok, kik a fenti egyik osztályba sem sorolhatók, sem vagyonnal, sem hasznos munkaerővel nem bírván. Ezek a proletárok; ide tartoznak továbbá nemcsak azok, kik se vagyonnal, se hasznosítható munkaerővel nem bírnak, hanem azok is, kiknél a kellő egyensúly a gazdasági javak és a szellemi javak közt hiányzik.

A társadalomnak oda kell hatni, hogy ezen osztályonkivüliek valamely osztályba jussanak, mert ezek veszedelmesek a társadalomra, annak beteg részét képezik. Főleg veszedelmes a helyzet akkor, ha az alsó osztályból lesznek sokan ilyen osztályonkivüliek.

Minden társadalmi rend és osztály oda törekszik, hogy a társadalom tényleges tagosulása jogivá változzék, vagyis mindegyik a maga érdekét, állását a jog szabványai által igyekezik biztosítani.

A rendi és osztály-tagosulás, akár jogivá válik, akár nem, az általános emberi fejlődésre bizonyos veszélyeket foglal magában, amaz ellentételnél fogva, melyek között megvannak.

A rendek és osztályok mégis szükségesek az emberi haladásra, mert legalább a társadalom elemeinek egy részére megóvhatóvá teszik a szabadságot. Míg ellenben az az irány, melyet a szocialisták kívannak, hogy t. i. minden rend és osztály, még mint tényleges állapot is megszűnjön, egyáltalán nem lenne kedvező. Ez esetben ugyanis mindenki megfosztatna szabadságától s a társadalom gépies elemévé válna.

A rendek és osztályok összhangja az által lesz megvalósítva, ha minden egyes részére lehetséges, más osztályban helyet foglalni. Tehát, ha az alsóbb osztálybeli ép úgy felemelkedhet felsőbb osztályba, mint a felsőbb osztálybeli alsóbb osztályba juthat, mihielyt nem rendelkezik azon anyagi vagy szellemi javakkal, ezen javaknak ama mértékével, mely egy felsőbb osztályban megkívántatik. Ez a szabad társadalmi osztálymozgalom.

Ezen társadalmi osztálykicserélődésre mindennek előtt a jogi akadályok elhárítása szükséges. De e mellett arra nézve, hogy az alsóbb osztálybeliek felsőbb osztályba emelkedhessenek, az állam positive is közreműködik (földtehermentesítés stb.) Ugyanerre céloznak a munka tisztelése, a birtok kötetlenné válása, az oktatás közossége, a jog reform képessége.

A rendi és osztályellentétek elfajulását megakadályozni, az összhangot létesíteni a társadalom maga nem képes. Erre csak ezen érdekellentétek felett

álló magasabb hatalom képes, mely azokat kiegyenlíti: az állam.

Stein már a francia socialismus és kommunisniusról szóló munkájában rámutatott arra, hogy az alkotmány által kimondott szabadság még nem jelenti a társadalmi szabadságot, hogy a birtoktalan osztály teljesen tudatára ébredt annak az ellenmondásnak, mely fennáll a jogi egyenlőség és a társadalmi egyenlőtlenség között; megjósolta, hogy a legközelebbi forradalom társadalmi forradalom lesz.

Rámutatott arra, miszerint minden alkotmány nem más, mint a mindenkor fenálló társadalmi szerkezeteknek állami kifejezése, amennyiben az államhatalom eloszlása, az abban való részesedés a javaknak az egyesek közti eloszlása szerint történik.

Ő mutatott rá először a „tisztá” és a „társadalmi jog” különbségére. Minden valóságos állami rend nem más, mint egy bizonyos társadalmi szerkezetnek az állam tisztá, eszményi fogalmával való összeköttetése. A valóságos állam a társadalmi érdekeknek, a társadalom hatalmának az államhatalommal való összeköttetése. Miután azonban az uralkodóknak és másfelől az alávetetteknek is megvan a maguk érdeke és hatalma, a valóságos állami rend mindig azt mutatja, miként kapcsolódik össze az államhatalom az uralkodó társadalmi osztály hatalmával s miként igyekszik az alávetett társadalmi osztály érdekét kimarni az érvényesülésben. A valóságos állam mindig az államhatalom és az uralkodó osztály érdekeinek kapcsolatát, s az alávetettek érdekeinek kizárását fogja niutatni egy bizonyos fokig.

A valóságos jogot mindig a társadalom alakítja.

A positiv jog mindig a tiszta jog ama módosulásait mutatja, melyeket a társadalmi rend előidéz azon. Az egész jogélet a társadalom szerkezete által uralt jogrend; a tiszta jog sohase érvényesül magában.

A „tiszta” és a „társadalmi” jog fogalmát ugyanis így kapjuk meg:

Az egyes önálló személyiség, erkölcsi joggal életének szabad önmeghatározására. Ezt a képességét, mely egyenesen a személyiségből származik, amennyiben más személyekkel szemben érvényesül és amennyiben az egyesek tevékenységének mások hasonló képességének elismerésében szab határt — jognak nevezzük.

A szerint, amint az egyes másokkal vagy az állammal áll viszonyban, elő áll a magán- vagy polgári jog és a nyilvános vagy államjog. Mindkét terület együttvéve képezi a jogrendet. Tisztán a személyiség természetén felépített, abstract jogrendet adja a jogbölcsészet, mely ép oly valóságot nélkülöző jogrend, a mint valóságot nélkülöző az abstract személyiség.

Minden, a személyiség tiszta természetéből folyó jognak egyformának kell lenni. S ha ez a jog nem érvényesül, ennek az az oka, hogy a valóságos jog nem a személyiséget magában veszi alapul, a mint természetéből előáll, hanem a valóságos személyiséget, a társadalmi személyiséget, azt az embert, a kit részint a szellemi élet, részint a birtok s ennek viszonyai azzá tesznek, a mi valósággal.

Míg tehát a tiszta jog a személyiség abstract természetéből áll elő, a positiv jog a tiszta jognak az az alakja, mely a társadalmi szerkezetnek az egyes

személyiségekre, és így magának a jognak alapjára oyakorolt behatása által szükségszerűen előáll.

Minden társadalmi szerkezetben az egyes osztályok törekvése oda irányul, hogy az állam jogalkotó hatalmát a maguk szolgálatába hajtsák, birtokukhoz s ezen alapuló társadalmi állásukhoz fűződő érdekeiknél fogva. Ez azonban mindig csak a felsőbb osztálynak sikerül. Az államélet organikus törvénye tehát, hogy a felsőbb osztály osztályuralma mellé a politikai uralmat is megszerezni igyekszik, az államhatalom birtokába igyekszik jutni, hogy azt arra használja fel, miszerint saját külön érdekeit az államhatalom ereje és szentsége által érvényesítse, a saját érdekeit megfelelő jogot érvényes joggá emelje.

A kik a birtok eloszlása következtében individuális hatalmukhoz a közhatalmat is megszerezték, arra fognak első sorban törekedni, hogy a birtok fenálló eloszlása fenmaradjon, mert épen ez az alapja politikai hatalmuknak. Ezért a valóságos állam mindig a benne uralkodó társadalmi szerkezet szerint fog alakulni, ez fogja a neki megfelelő jogot törvényhozás és jogszolgáltatás által érvényes joggá emelni, így minden alkotmány és közigazgatás társadalmi; a magánjogi törvényhozás, az érvényes magánjog szintén nem más, mint a tiszta jognak társadalmi alakja.

Stein nagy jelentősége abban áll, hogy a gazdasági viszonyoknak a társadalomra való mérvadó befolyását kimutatta. Rámutatott arra a befolyásra, melyet a társadalom az államra gyakorol, hangsúlyozván, hogy a régi alapelv, mely szerint az állam uralkodik a társadalom felett, ép ellenkező irányban kezd módosulni, vagyis a társadalom akar uralkodni

az állam felett. Rámutatott arra az összefüggésre, mely a társadalom és ellentétei meg a jog fejlődése közt fenforog. A kettő közötti összefüggést kimutatta részletesen a Warnkönig-gel együtt irt francia jogtörténetében. A társadalomtanában kifejtett vezéreszmék alapján adja elsőnek rendszeres, modern formában a társadalmi igazgatáselveit (Verwaltungs-lehrejében).

A Stein által kimutatott alapelvek felhasználásával dérit Gneist új világosságot az angol alkotmány- és közigazgatásnak történeti fejlődésére.

Hiánya Stein-nek hogy ő, mint kiváló nemzetgazda is, a gazdasági tényezőkre helyezte kizárólag a súlyt. A társadalmi alakulatok közt csak arra volt tekintettel, mely az anyagi érdekek ellentéte által előidéztek.

Ennek folytán az ő társadalomfogalma sokkal szűkebb körű, mint a Mohl-é, ki a társadalmi alakulatoknak kifejtésénél nemcsak a gazdasági érdeket állította oda, hanem egyéb jelentős, állandó érdekeket is felvett, mint a melyek társadalmi körök képződésénél alapul szolgálhatnak.

7. §. Gneist

Gneist szorosán Stein L. nyomdokain halad a társadalom felfogásában. Erdeme nem abban áll, mintha Stein Lőrincz társadalomtanát előbbre vitte volna, hanem abban, hogy a Stein által kifejtettek segítségével magyarázza meg mesteri módon Anglia alkotmányát.

„A tudomány nem zárkozhatik el annak felis-

mérése elől — mondja Gneist — hogy az elvont „én”, melyből az egykori észjog az államot alkotá, nem e világból való, hogy ellenkezőleg a valóságban minden nép belsőleg válik szét és oszlik alkatrészeire azon külső és szellemi javak megszerzése és birtoka szerint, melyek elsajátítására és élvezésére az emberiség hivatva van; oly tagozat ez, melyet a társadalom fogalmában foglalunk össze.”

„A társadalom végtelenül elágazott szervezetében állandó csupán azon alapigazság, hogy a birtok minden neme a nembirtokosoknak függését vonja maga után; hogy a függés folytonos érvényesülésében az összes életviszonyokat áthatja, hogy aktive és passive uralodik a család életén, hogy az uralmat és függést nemzedékről nemzedékre szállítja át és ezzel a szabadság hiányát csempészi be az állam elvei közé.

E valósággal létező állapotból kell minden törekvésnek kiindulni, mely a szabadság és jognak az élő nemzedék számára megszerzésére irányul és azon meggyőződésre kell jutnia, hogy a szabadság ezen akadályai nem mulékony tévelyek, változtathatlanul és fokozódó mérvben fogják azok uralmukat a jövő nemzedékkel éreztetni.”

„A gazdasági rend az emberi élet minden ágában oly függési viszonyt hoz létre, mely továbbfejlődésében minden egyest száz meg száz fonállal tesz függővé mások akaratától.” — „A gazdasági élet rendje a nemzedékek tartós rendjévé válik.”

„Minden egyesnek törekvése a rá szállott társadalmi állás megóvására vagy javítására irányul. Minden jobb társadalmi állás alapja pedig az, hogy mások tőle függjenek. Ebből minden nép életében az

ellentétes érdekek rendszere keletkezik, egyfelől a függési viszony megszerzése, biztosítása vagy gyarapítása, másfelől annak apasztása vagy megszüntetése végett.

Minél összetettebb a társadalmi rend, koncentrikus köreire annál kevésbé bontható szét az érdekek tusája, mely az államéletben a belső küzdelmek mozgató háttérét képezi.

Az ugyanis, amit ma államnak nevezünk, a társadalmon kívül léttel nem bír. Az állam minden polgára születés, neveltetés és társadalmi érdekek által a társadalom valamelyik osztályához tartozik már, még mielőtt az államban résztvehetne.

E viszony *magyarázza* meg az államok fejlődési menetét.

A társadalomban uralkodó osztályok az állami akaratot az alkotmány, az állami akarat fogantatását az igazgatás által hatalmukba kerítik.

Mihelyt ez sikerül, a jogszolgáltatás és törvényhozás által garanciát alkotnak maguk számára a birtoknak, melyen uralmuk alapul, kizárólagos megtartására.

Minden alkotmányon felismerhető a társadalom alakja, melyből keletkezett, mely számára rendelve van.

Ezen ellentétek saját magukból meg nem oldódnak. — Az érdekek összhangja — jámbor óhajtása a társadalomnak.

— Ez ellentmondáson keletkezik a jogállam tulajdonképeni alapja. — Miként az egyesnek szabad elhatározással le kell győznie ösztönei és hajlamának erkölcsi kötelességeivel ellentétes küzdelmét, ép úgy örök rendeltetése az emberek közösségének az érde-

kek ezen ellentéte és szabadságuk hiánya felett úrrá lenni az állam szervezete által.” (*Der Rechtsstaat* 1872).

Mindezek nem mások, mint a Stein által a társadalomra nézve kifejtetteknek visszhangjai.

De ha magát a társadalom tanát Gneist nem is vitte előbbre, mindenesetre nagy jelentősége van abban, hogy az egyetemesnek (melynek szervét Gneist a királyságban látta) és az egyéni érdekeket szolgáló társadalomnak, az állami és társadalmi tényezőknek kapcsolatát kellő világításba helyezte. Hangsúlyozta az államnak és társadalomnak egymásra utaltságát; mert ha az állam hatalma nem áll a társadalom felett, a nemzet felbomlik, viszont ha az állam hatalma megsemmisíti a társadalom öntevékenységét, a szabadság lehetetlen. Ebből vezeti le az önkormányzat szükségét; ezt a kellő kölcsönhatást látta ő az angol alkotmányban. A társadalom természetes tagozatainak külön érdekeiket mindig az egész érdekében kell mérsékelniök; a társadalmi osztályoknak a suverén hatalombani részesedése nem lehet egyező jog, hanem párosulni kell a kötelességteljesítéssel a honvédelemben, önkormányzati közigazgatásban és esküdti funkcióban.

8. §. Mohl.

A külön társadalomtan a németeknél Stein Lőrinczben érte el fejlődésének tetőpontját.

Az e korbéli német államtudományi írónál ugyan többé-kevésbé megvan a társadalom és állam különbözőségének, a társadalom sajátos jellegének gondolata, így *Krause* és *Ahreus*-nél is. Utóbbi sze-

rint (Organikus államtana 1850) a társadalom az emberi élet főcéljait szolgáló életkörök egységes öszszesége, minden egyes organikus elrendezett életkör összorganizmusa.

De sem arra a világos felfogásra nem emelkednek, mint Stein, sem az általa kifejtetteket előbbre nem viszik.

Ellenben Stein után *Mohl* Róbert az, ki a külön társadalomtan szükségességét a társadalmi és állami vizsroríy különbsége alapján, hangsúlyozza és ki a Stein-féle társadalomfogalmat is több irányban ki egészíti.

Mohl társadalomtanát „*Az államtudományok és a társadalmi tudományok*” 1851. (ezt később „*Az államtudományok története és irodalma*” című három kötetes nagy munkájába (1855.) is felvette, I. kötet) Valamint „*Az államtudományok encyklopédiája*” (1872.) című művében adja elő.

Mohl mindenek előtt megindokolja a külön társadalmi tudomány szükségességét. Eddig a tudomány csak az egyéni étellel és az állami étellel foglalkozott. Hogy az állam a nemzeti öszszlétnek egységes szervezete s tehát a vele foglalkozó tudomány szemben áll az egyéni étellel foglalkozó tudományyal, világos volt. Államjog és magánjog, állami pénzügyek és magán gazdaság mindig mint a gazdálkodásnak és tudománynak külön körei tekintettek. Ellenben nem választott külön az állam tudománya és a társadalmi élet tudománya. Holott az ember társas élete nem merül ki az államban, hanem az egyes személyiség szférája és a nemzeti élet organikus egysége közt többféle életkör áll, melyeknek szintén megvan a

maguk közös célja, melyek; nem az államból, az állam által állanak elő s melyek magára az állami életre fe a legnagyobb jelentőséggel bírnak.

Mohl szerint a társadalom a nemzeti öszléten belül több különböző kisebb köröknek összescege, mely köröknek jegecedési pontját az abban részesek közös érdeke képezi.

A társadalom tudományának mindazon természetes kötelékek képezik a tárgyát, melyek bárminemű érdekközösségből előállanak s melyek a család, mint a magánélet szervezete, és az állam mint politikai szervezet közt léteznek.

Társadalmi életkorok a bizonyos érdeke folytán előálló természetes kötelékek az emberek közt, akár vannak formasieruen rendezve, akár nem. Társadalmi állapotok azok az eredmények, melyek egy ily jelentős érdekből első sorban az abban részesekre, közvetve aztán másokra is előállanak. A társadalorn pedig az egy bizonyos körben (állam, világrész) tényleg fenálló társadalmi alakulatoknak összesége.

Miután egyidőben nemcsak egy érdek lehet fontos az emberre nézve, minden egyes több, különböző életkör tagja, mely életköröknek különböző céljai vannak, egymás mellett állanak fenn s egymást kölcsönösen áthatják. Eddig a tudomány az emibert csak mint absztrakt magánlényt, másrészt mint az állam tagját tekintette. A mi a kettő közé vesik, nem véte-tett tekintetbe.

Megkülönbözteti ő a következő életkorokét: az egyes egyéniség életköre, a család, a törzs, a társadalom, az allarn, az államszövetség. Ugyanazon ember ugyanazr időben saját életet éli, de a család, vala-

mely törzs és nép, bizonyos társadalmi körök (így egyházi társulatok) tagja, bizonyos állam polgára s ezzel együtt tágabb körű népjogi alakulatok részese is lehet.

Magát az államot is csak úgy vagyunk képe-
sek helyesen megérteni, ha azt mint az emberek
közti viszonylatok, alakulások láncolatának egyik tag-
ját vizsgáljuk s azokkal összehasonlítjuk.

Az egyes egyén életkorét az emberi természet
szükségeiből származó életcélok megvalósítása teszi
ki. Az egyéni életkor központja maga az egyes,
mozgató elve az önzés.

Az ember mindennek előtt önmagáért és önma-
gában létezik. De az egyes nem élhet elszigeteltség-
ben mert életcéljait egymagában nem érheti el s mert
az egyes már emberek egyesületében születik. Ezért
a Hobbes, Rousseau-féle természeti állapot elfogad-
hatlan és sehol sem létezik. A legelső, legegyszerűbb
és legszükségesebb egyesület a család, melyben az
abstrakt személyiség önzése lényeges változást szen-
ved. Az önzés elve itt, a családban is hat más csa-
ládokkal szemben, de a család tagjai közt az önzés
mérséklődik.

A közelebbi vagy távolabbi rokonok, melyek egy
közös törzsatyától származnak, képezik a törzset.

A társadalom már most úgy áll elő, hogy az
egyesek közt azonos viszonylatok, maradandó alaku-
lások fejlődnek ki, melyeknek központja bizonyos
állandó, jelentékeny érdek. Ez az egyesek akaratának
közös célt tűz ki s ez által hasonló erkölcsöket, élet-
nézeteket, közös intézményeket fejleszt ki.

Szükséges, hogy azok az okok, melyek a tár-

sadalmi viszonyokat létrehozzák, állandó természetűek legyenek. Szükséges továbbá, hogy ezen állapotok okai nagyobb jelentőségűek legyenek és pedig akár szellemi, akár anyagi okok, mert csak fontos érdekek képesek az egyeseket közös öntudattal összekötni.

Minél nagyobb valamely érdek, minél inkább ragadja meg az illetők egész életét, annál erősebb lesz a közösségi érzet, annál élesebb az elkülönözés másoktól.

Szükséges továbbá, hogy az illető érdekek általánosabbak legyenek, mert ha bizonyos érdek csak kevesekre áll fenn, ebből önálló életkör nem képződik.

Ugyanazon egyén egyszerre több ily érdekkör tagja lehet.

Ezek a társadalmi állapotok nem igazodnak a politikai határokhoz; alapjuk bizonyos érdek, a meddig ez terjed, addig érezteti hatását az emberek közt. Lehet, hogy egy államnak csak bizonyos részére terjed ki, lehet hogy egész világrészekre.

Formaszerű szervezettel nem szükséges, hogy bírjanak ezek a kapcsolatok; ép abban áll sajátosságuk, hogy bizonyos jelentős, közös érdekekből természetsszerű állapotok állanak elő. De nincs kizárva, hogy ezek a közös érdekállapotok akár az abban részesek, akár az állam által külső rendezésnek vettetnek alá.

A társadalom keletkezése mindig természetsszerű, soha sem mesterségesen pl. állami szabvány által áll elő. Mindenki, az érdekek szerint, egyszerre több különböző társadalomnak lehet tagja. Ezek a közös állapotok társadalmiak, összeségük a társadalom.

Mohi a következő érdekeket veszi fel olyanoknak, melyek társadalmi köröknek középpontjai;

a) a nemzetiség és a nyelv közössége;

b) történetileg kiváló és jogilag kitüntetett családoktól való származás;

c) a közös személyes jelentőség; azoknak ugyanis, kik műveltség, birtok és állami befolyás alapján a többiek élén állanak, ha nem is párosul ezzel kitűnő születés, közös állásuk és egyforma érdekeik vannak a többiekkel szemben;

d) azonos foglalkozás, amennyiben a hason foglalkozásúak közt is megvan az érdekközösség, innen a törekvés az erők összetételére s bizonyos szervezetre, melylyel közös előnyök érhetők el (igy a kasztok, céhek, a polgárok és parasztok, iparosok és kereskedők, gyári munkások és gyártulajdonosok körei);

e) a birtok közös viszonyai és pedig: a birtok nagysága, amennyiben a vagyonosok és a szegények mindenkor élesen elválasztott osztályait képezték a társadalomnak s érdekeik egymással ellentétesek;

a birtok minősége, hogy t. i. ingatlan vagy ingóból áll-e az. Mindkét faja a birtoknak bizonyos közös életnézetet, érdekeket teremt, így az ingatlan birtok tulajdonosaiban nagyobb a meglevőhöz ragaszkodás, az ingó birtok inkább a változtatás iránti hajlamot fejleszti ki;

f) a vallás közössége; ez szintén közös jelentős érdek;

g) a szűkebb térbeli együttlakás, amennyiben a helyi együttlét tényéből igen sok érdek keletkezik, így a helyi közlekedés, a rend és biztonság fentartása, úgy hogy a község mindenütt megalakul, mint szükséges társadalmi kör, hol az emberek egy helyért laknak.

Ezeknek a társadalmi köröknek jelentősége különböző a szerint, a mint egyik vagy másik érdek nyomul előtérbe, a műveltségi fok s e körök szervezete szerint, végül a szerint, a mint e körök egymást áthatják vagy csak egymás mellett vannak.

A társadalmaknak nevezett állapotok különös jelleggel bírnak, úgy hogy azok sem az egyes személyiség életkörébe, sem az államéba nem sorolhatók.

Az egyes személyiség életkörtől különböznek abban, hogy még itt az egyes öncél s minden erre vonatkozik, a társadalmi viszonyokban egy közös ok irányítja több ember cselekvését. Ezekben a kapcsolatokban az egyes a maga külön célját csak úgy érheti el, ha első sorban a közös célra törekszik.

Az állam életkörtől viszont abban különböznek ezek a viszonyok, hogy az állam a nemzeti egységnek megvalósítója, holott a külön érdekeket szolgáló érdekköröknek mindig csak valami részleges életcél az alapja. Ez a fogalmi, alapvető különbség az állam és a társadalom közt. A másik, külső különbség abban áll, hogy míg az állami intézmények az államhatalomból származnak, az embereknek külön érdekköröket szolgáló kapcsolatai az államhatalomtól függetlenül állanak elő az emberek egymással való természetes vonatkozásaiból.

Ezen nem változtat az, hogy ezek a természetes kötelek maguk is szervezkedhetnek, vagy az állam törvényei által belenyúlhat ezekbe. Az államnak csak az a joga van meg, hogy amennyiben ezen kötelek az összcélokkal ellenkeznek, őket visszaszorítsa. Az állam ez esetben felléphet saját jogával Velők szemben. De másfelől ezen köteleket a saját

céljai elérésére is alkalmasaknak találhatja és avégből őket igénybe veheti. Mindkét esetben azonban érintetlenül marad ezen kapcsolatoknak természetes köteléki jellege s a maguk külön életét élik az állam mellett. Ugyanaz a viszony, mely fennáll az egyesek és az állam között.

A társadalom tudományát ehhez képest Mohl teljesen kihatárolni kívánja az állam tudományából, miután a társadalom ugyanazon különféle szempontokból tárgyalható tudományosan, amely szempontokból egyáltalán az emberi együttlét viszonyai tárgyalhatók, tehát a jog, az erkölcs és a célszerűség szempontjából. Megkülönbözteti ehhez képest a társadalom tudományának következő ágait: 1. általános társadalomtan, ide tartozik a társadalom fogalma, általános törvényei, alkatelemei, céljai és viszonya más emberi életkörökhöz; 2. dogmatikai társadalmi tudományok; ide tartozik: *a)* a társadalmi jogtudomány, a társadalom belső jogviszonyai, a társadalom jogviszonya más személyiségekhez és az államhoz; *b)* a társadalmi erkölctan; *c)* a társadalmi célszerűségi tan (sociális politika), vagyis az egyes társadalmi körök érdekeinek elérésére szolgáló eszközökről szól) tanok; 3. történeti társadalmi tudományok: *a)* a társadalom és egyes köreinek története, *b)* a társadalom statisztikája.

Látjuk, hogy Mohl szerint a társadalom egy sajátos életkör, mely nem esik össze sem az egyes életével, sem az állammal. E szerint a társadalom egy, az egyes és az állam közé eső természetes képződmény.

Mohl a külön társadalomtan szükségességét han-

goztatta, látván hogy a törzsek, községek, osztályok, felekezeteknek az állam mellett megvan a maguk külön élete. A társadalom tanát annyiban tovább fejlesztette, mert abban nem, mint a socialisták és Stein is, csupán a gazdasági érdekek szerinti tagozódást látott; a gazdasági érdekkörök szerinte csak részét képezik a társadalomnak. Mohl nagyjában helyesen jelölte meg azokat az érdekeket, melyek társadalmi körök képződésének jegecedési pontjai. Az is áll általában, hogy az egyes egyszerre több ily társadalmi kör tagja lehet, miután egy időben több lényeges érdeke van. Miután azonban a társadalom fejlődésével az egyes társadalmi körök érdekellentétei mind élesebbek lesznek, az csak bizonyos fokig lehetséges.

Hibás a Mohl felfogása annyiban, amennyiben a társadalmat közvetítőként fogta fel az egyén és az állam közt. Holott mint Kuncz mondja (Nemzet-állam) „ily közvetítésre semmi szükség, mert az ember mind az államot, mind a társadalmat közvetlenül éli, mert ép úgy állami, mint társadalmi lény vagyis rendeltetése egyfelől magasabb ethikai személyes egységbe olvadni, másfelől saját személyiségét érvényesíteni; amennyiben társadalmi lény vagyok, annyiban nem vagyok állami lény, mert hisz különben az állam és társadalom nem volna két különböző fogalom.”

A társadalom előállításával, alakulásával Mohl nem foglalkozik, azt mint már meglevőt veszi.

9. §. A történelmi materializmus tanítása a társadalomról.

Láttuk, hogy a társadalmi kutatásokat tulajdonképpen a francia socialisták és kommunisták indítják

meg a 18. század végén, rámutatván a társadalmi különbségek valódi okára, a két nagy osztályra, melyből a társadalom áll: a birtokosok és birloktalanok osztályára.

Láttuk, hogy Stein Lőrincz-nél aztán ezen az alapon, a birtok különböző elosztása alapján, rendszeres külön tudománya fejlődik ki a társadalomnak.

A történelmi materialismus ennek a gondolatnak, hogy t. i. a társadalom a gazdasági viszonyokon nyugszik, újabb, erőteljesebb kifejezése megtoldva azzal, hogy az egész fejlődés alapja a gazdaságban kereendő.

A történelmi materialismus *Marx* nevéhez fűződik, a német socialismus megalapítója. Ennek a tannak foglalata az, hogy az egész történelem osztályharcok történelme; ezek az egymással küzdő osztályok mindig a termelési és fogalmi viszonyoknak eredményei, egy szóval a kor gazdasági viszonyainak eredményei; a társadalom mindenkori gazdasági struktúrája az az alap, melyből a jogi és politikai intézmények egész felépítménye megmagyarázandó. E szerint az állam is csak a társadalom gazdasági viszonyainak külső formája, kifejezése.

Vallás, erkölcs, jog, művészet, egyáltalán az eszmei (ideologikus) jelenségek, csak másodlagos jelenségek, csak visszaverődései, reflex hatásai a mindenkori gazdasági viszonyoknak. A kor szellemi élete, eszméi csak felépítménye a kor gazdálkodási (termelési és forgalmi) módjának. A társadalmi életre nézve más törvényszerűséget nem állapíthatunk meg, mint a gazdasági életben uralkodót, miután a gazdasági élet a materiája a társadalmi életnek.

A társadalmi materializmus tanát Marx sehol sem fejtette ki rendszeresen. Legbehatóbban még „*A politikai gazdaságtan kritikája*” (1859.) című művének előszavában, Proudhon-nal szemben írt polemikus munkájában (*A bölcsészet nyomora* 1847.) és kisebb iratában, így főleg a *Kommunista manifesztumban*.

A Marx-féle materialisztikus történeti felfogást Engels terjesztette el leginkább, ki annak alaptételeit is Marx-al együttesen dolgozta ki, Marx halála után pedig azt önállóan képviselte.

Ezt a felfogást, mely a társadalmi jelenségeket a gazdaságból magyarázza meg, ujabban aztán többen, így Lamprecht, Grosse, Hildebrand, Loria több irányban továbbfejlesztették, illetve részletesebb adatokkal indokolták.

A történeti materializmust (materialisztikus vagy gazdasági történeti felfogás, Loria történelmi ökonomizmusnak nevezi) Marx és Engels 1845—47-iki bruxelles-i tartózkodásuk alatt dolgozták ki.

Az 1847-ki kommunista kongresszus megbízta őket, hogy egy manifesztum tervezetet készítsenek, mely a kommunista doktrínákat magában foglalja. Ezek a doktrínák, mint látni fogjuk, nem egészen újak, mert Marx és Engels midőn ezen megbízatásuknak megfeleltek, átvették a korábbi socialis irányok némely tanait és azokat kiegészítették saját 'kutatásaik eredményével.

Az egész materialisztikus történeti felfogás-magvának (mely szerint ugyanis a mindenkori társadalmi viszonyok a gazdasági viszonyoknak eredményei) nem egy előzményére akadunk már korábban, sőt vannak, kik annak szerzőségét egyáltalában másoknak

tulajdonítják. Ujabban mind többen igyekeznek kimutatni, hogy a gazdasági struktúra főfontossága a társadalom fejlődésére nézve és az osztályharc elmélete korábbi íróknál is feltalálható, így már Plato-nál és Aristoteles-nél, Machivelli-nél, Montesquieu-nél, Fichte-nél, Proudhon-nál, Leroux, Louis Blanc-nál, Pecqueur-nél, Saint-Simon és Fourier tanítványainál, Considérant-nál, Owen-nél, Stein Lőrincznél.

Kétségtelen azonban, hogy ha Marx és Engels tanítása nem is minden részében új, ha hasonló eszméket előttük mások is hangoztattak, ily rendszeresen és következetesen másutt ezen felfogást kifejtve előbb sehol sem találjuk.

Az 1847 november és decemberében Londonban tartott kommunista kongresszus tíz napi vita után elfogadta a manifesztum tervezetét, mely egészen új korszakot jelez a socialismus történetében.

A manifesztum alapeszméje — mint Engels ahhoz 1883-ban irt előszavában kifejti, — hogy a gazdasági termelés és az emberek társadalmi differenciálódása, mely utóbbi minden történelmi időszakban szükségképen az előbbiből származik, képezik az illető kor politikai és szellemi történetének alapját. Ekként az ős földközösség megszűnte óta az egész történelem nem más, mint az osztályok egymással küzdelme, mely küzdelem folyik a kizsákmányoló és kizsákmányolt, uralkodó és leigázott osztály közt, bármily társadalmi fejlődési fokot is értek legyen el valamennyien.

Ez a küzdelem most oly fázisba lépett, hogy a kizsákmányolt és elnyomott osztály (a proletariátus) nem képes magát felszabadítani a kizsákmányoló és

elnyomó osztálylyal (a burzsoa osztálylyal) szemben, hacsak a társadalom egyszer s mindenkorra meg nem szabadittatik minden kizsákmányolástól, elnyomástól és osztályküzdelmektől.

Ezt az alapeszméjét a manifesztumnak Engels idézett előszavában a Marx egyedüli, kizárólagos tulajdonának mondja, bár ezt épen nem fogadhatjuk el. A manifesztum angol kiadásának elő'szavában ismét azt mondja Engels, hogy ez az eszme a történet tudományának azt a haladást fogja megadni, melyet a Darwin elmélete a természettudománynak. Ugyanitt megvallja, hogy már 1845. előtt mindketten közeledtek ezen eszméhez, a mint hogy Engels egyik munkája (A munkásosztály helyzetéről Angliában c. műve) ezt mutatja is.

Az emberi nem egész története az osztályküzdelmekből áll. Szabadok és szolgák, elnyomók és elnyomottak szünet nélküli harcot folytatnak, mely vagy az egész társadalom forradalmi átváltozásával végződött vagy az egymással küzdő osztályok megsemmisülésével. A történelem korábbi szakaiban is azt látjuk, hogy a társadalom egymástól különböző osztályok összetett szervezetét mutatja, így a régi Rómában a patríciusok, a lovagok, a nép, a rabszolgák; a középkorban az urak, a hűbéresek, a mesterek, a segédek, a szolgák és ezen osztályoknak majdnem mindegyikének ismét megvan a maga hierarchiája. Minden egyesnek társadalmi állása attól függ, minő helye van a gazdasági termelésben. Az ugyanegy társadalmi állásúak együttvéve egy osztályt képen ék. Miután az osztályok nem egyenlő helyzettel bírnak a gazdasági termelésben s annak következté-

ben nem egyforma részesedésük van a termelés eredményében, harcra kelnek egymással kockáztatott érdekeikért.

Társadalmi osztály alatt Marx (a mint ezt művei vonatkozó helyeiből összeállíthatjuk) oly társadalmi csoportot ért, melynek tagjai egyforma gazdasági helyzetet foglalnak el abban a mai modern gazdaság mellett lefolyó processusban, mely abban áll, hogy némely társadalmi csoportok más csoportok túlmunkájának eredményét magukhoz ragadják és ennek folytán közös gazdasági érdekeik és közös ellenlábasaik vannak. (A socialistikus munkabér-elmélet szerint melyet először angol írók: Godwin, Hall, Thompson tanították, aztán a németek: Marx, Rodbertus, minden érték a munkából származik, a munkást tehát az általa előállított összes értékek birtokában kívánja hagyni, a vagyomból származó minden jövedelmet meg akar szüntetni. A tőke a termelési eszközök elsajátítása folytán lehetetlenné teszi a munkásra, hogy munkáját másként érvényesítse, mint hogy egész munkaerejét a tőkés rendelkezésére bocsátja. A tőke a túlmunka, túldolgoztatás által — mert arra, hogy a munkás életét fentartsa, napi 5—6 órai munka elegendő volna, holott a tőkés 10—12 óráig dolgoztatja — megfosztja a munkást munkája jelentékeny részének eredményétől, így áll elő az értéktöbblet az ezen időtöbblet alatt előállított munkából, mely a tőkének jut, míg a tőke a munka értékének csak egy részét téríti meg a munkásnak, így a tőke a munka kiszájtításából keletkezik.)

A kizsákmányolás lényege az osztályalakulásnak, ezért, a társadalom osztályokra válása legelsőbben is

azt mutatja, hogy vannak, kik ezt a túlmunkát szolgáltatják és olyanok, kik ennek eredményét magukhoz ragadják. A kapitalisztikus termelési módon alapuló társadalomban a bérmunkások, mint kizsákmányoltak, másfelől a tőkésék és ingatlan birtokosok, mint kizsákmányolók, képezik a főosztályokat. Épen ezért az értelmiséghez tartozók, szabad hivatásokat űzők Marx szerint nem képeznek osztályt, mert az ő munkájuk nem gazdasági munka.

Az osztályharc eszméje, bármennyire is állítja Engels azt a Marx egyedüli és kizárólagos tulajdonának, már másoknál is előfordul. Marx-ot közvetlenül megelőzve *Schuster* Tivadar (Egy republikánus gondolatai címen 1835-ben Parisban megjelent művében), *Weitling* (Az összhang és a szabadság biztosítékai címen 1842-ben megjelent művében és 1838-ki manifesztumában) már az osztályharcot emlegetik. Korábban *Buonarotti*-nál, (a Babeuf-féle összeesküvésről írt művében, 1828). *Blanqui*-nál, *Bazard*, *Grün Károly*-nál stb. ugyanezen eszmével találkozunk. De maga Engels is az angol munkás osztályokról szóló művében ezen felfogáshoz közel áll.

A történelem az osztályok harca. De minden egymással küzdő osztály ismét belső harcokat mutat. Minden egyes társadalmi osztály harcban áll a többivel, de ugyanazon osztályon belül ismét egymással érdekellentétben álló s így küzdő körök támadnak. Az emberek társadalmi diferenciálódása a gazdasági termelés eredménye és azzal együtt változik.

Ezt az összefüggést is már *Blanqui*, de főleg *Proudhon* hangoztatták. *Blanqui* szerint a történelem és a gazdaság közt oly benső kölcsönhatás van,

hogy lehetetlen egyiket a másik nélkül tanulmányozni. A történet adja a tényeket, a gazdaság megmagyarázza ezen tények okait. Proudhon szerint a gazdaság törvényei a töitenelem törvényei, a társadalmak a gazdasági törvények hatása alatt fejlődnek és elpusztulnak, ha ezen törvényeket megsértik.

Marx jelentékenyen továbbfejtje ezt a Proudhon-féle gondolatot, midőn azt mondja, hogy egyenesen az ipari rend fejleszt ki minden társadalmi rendet. Az emberek társadalmi állása attól függ, minő helyet foglalnak el a forgalomban. A termelés és forgalom általános fejlődése tehát szükségképen minden társadalmi egyensúlyt megingat.

A politikai hatalom a gazdasági hatalom kifolyása. A törvényhozás a gazdaságilag uralkodó osztály akarátának kijelentése. A modern társadalomban, a burzsoa társadalomban csak úgy megvannak az osztályellentétek, mint a korábbi időkben, de egyszerűbbé vált az osztályellentét. A társadalom ugyanis, Marx és Engels szerint, mindinkább két ellenséges táborra szakad: a burzsoa társadalom és a proletariátus. Utóbbiak alatt a munkásokat érti, kiknek létfeltételeit egyedül a munka adja meg. A modern burzsoa osztály annak a nagy átalakulásnak eredménye, mely az idők folytán létrejött a termelés és a közlekedés módjában. A nagyipar és a világpiac megadta neki a teljes politikai hatalmat úgy, hogy a modern állam kormányhatalma nem más, mint a burzsoa társadalom közös érdekeit szolgáló intézmény. E részben Marx és Engels-re kétségkívül *Stein Lőrincz* volt a legnagyobb hatással, ki (A mai Franciaország socialiamusa és kommunizmusa című,

1842-ben megjelent művében) rámutatott arra, hogy annak a társadalmi osztálynak lesz politikai túlsúlya a többiek felett, melynek legnagyobb vagyoni ereje van.

A Marx—:Engels-féle Manifesztum két felemelkedő és két süllyedő osztályt különböztet meg. Elsőkhöz tartoznak: a tőkés burzsoa osztály és a proletariátus, mely ugyan még el van nyomva, de győzelme nincs messze. Süllyedő osztályok: a feudális nemesség és a kis polgárság, ide értve a kézműveseket és a parasztokat.

Az emberek bizonyos kollektív összeségét a termelésben elfoglalt különböző helyök, életmódjuk, különböző érdekeik és kultúrájuk teszi osztálylyá. Mellőzhellenül szükséges ehhez a solidaritás, mert az ugyanazon foglalkozású emberek e nélkül nem képeznek osztályt.

Az erejének teljességére emelkedett osztályban meg kell lenni a solidaritásnak, a nemzeti köteléknek és a politikai szervezettségnek. Ezek a jegyek csak egy osztályban vannak meg: a tőkés burzsoa osztályban.

Az egész történelem az osztályellentéteket tárja elénk, ezeknek csak formája változott az idők folyamán. Állandóan megmaradó jelenség azonban, hogy a társadalom egyik része kizsákmányolja a másikat. A proletariátusnak uralkodó osztálylyá kell válnia, hogy ez megszűnjön, vagyis demokratikus uralomra kell jutnia, midőn aztán elvesz minden tőkét a burzsoa elemtől, az állam (az uralkodó osztálylyá vált proletariátus) kezében összpontosítja a termelési eszközöket.

Ez esetben megszűnnek a társadalmi ellentétek s a politikai hatalom is elveszti politikai jellegét. A

politikai hatalom nem más, mint egy osztály szervezett hatalma egy más osztály elnyomására. Miután a hatalomra jutott proletariátus a termelés régebbi szervezetét el fogja törölni, a mai társadalmi ellentétek alapokat megszüntetvén, megszünteti az osztályokat is. Éppen ezért nem lesz az új rendnek osztályuralom jellege.

A társadalom és állam viszonyára nézve a történelmi materializmus még ezt tanítja:

Az állam a társadalom szükségszerű terméke bizonyos fejlődési fokon. Hogy a bizonyos fejlődési fokon a társadalomban előálló ellentétek (osztályok küzdő gazdasági érdekekkel) egymást és a társadalmat ne emészék fel, egy látszólag a társadalom felett álló hatalom vált szükségessé, mely az összeütközést csillapítsa, a rend korlátai közt fentartsa és ez a társadalomból előállt, de magát a fölé helyező és tőle mind jobban elidegenedő hatalom az állam.

Az állam tehát abból a szükségletből állt elő, hogy az osztályellentéteket korlátok közt tartsa. De miután ezen osztályok összeütközése közben jön létre, ennél fogva rendszerint a leghatalmasabb, gazdaságilag uralkodó osztály állama, mely általa politikailag is uralkodó osztálylyá válik és így új eszközöket nyer az elnyomott osztály fékentartására és kizsákmányolására, így az ó-kori állam a rabszolgatartók állama a rabszolgák fékentartására, a hűbéri állam a nemesiség állama a parasztság fékentartására, a modern képviselői állam a bérmunkának a tőke általi kizsákmányolására szolgál.

Hogy ez így van, arra nézve Engels az amerikai unió alkotmányát által proklamált emberjogokra utal,

mint kiáltó példára. Az amerikai alkotmány — mondja — először ismeri el az emberjogokat (ebben ugyan téved, mert nem az amerikai unió alkotmánya, hanem az egyes tagállamok alkotmányai, az egyes angol gyarmatok, midőn függetlenítvén magukat az anyaországtól, államokká lettek, sorolják fel először az alapjogokat), de fentartja a rabszolgaságot a színes bőrűekre nézve, tehát ámbár az osztályelőjogokat nem ismeri, elismeri a faji előjogokat.

Az osztályellentétek közt mozgó eddigi társadalomnak szüksége volt az államra, t. i. egy szervezetre, a melylyel a mindenkori kizsákmányoló osztály a saját érdekében fekvő termelési módokat, feltételeket fentartja, tehát a kizsákmányolt osztálynak erőszakos lenyomására, hogy a fenálló termelési mód által kívánt elnyomásuk fentartassék (rabszolgaság, jobbágyság, bér-munka). Az állam volt az egész társadalom hivatalos képviselője, összefoglalása egy látható testületben. Ha azonban egyszer nem lesz társadalmi osztály, melyet elnyomásban kell tartani, nem lesz mit elnyomni, nem lesz szükség hatalomra, államra. Az állam nem fog eltöröltetni, hanem elhal magától, ha a társadalom a termelést a termelők szabad és egyenlő asszociációja alapján újjászervezi (Engels).

Marx szerint az állam osztályállam, a burzsoa polgári osztály eszköze, a tőkés állam. Az állam azonban mint politikai hatalom meg fog szűnni, mihelyt a munkásosztály uralomra jutván, nem lesznek többé osztályok, osztályellentétek. A politikai hatalom épen ezen osztályellentét hivatalos kifejezése a polgári társadalmon belül.

Az újabb írók közül különösen *Loria* viszi tovább

ezt a Marx-féle tant. (A társadalmi szervezet gazdasági alapjai című, 1902-ben megjelent munkájában).

Loria azt mondja, hogy az uralmon levő osztály mindig arra törekszik s erre rendszerint képes is, hogy a jogot, az alkotmányt gazdasági igényeknek megfelelően alakítsa. A törvényhozó hatalom, a jogszabályok alkotása mindig a vaayonos társadalmi osztályoknál van, midőn a jog mindig a társadalom uralkodó tormáinak érdekeit szolgálja, vagy a földbirtokét, vagy az ingó vagyonát. A társadalom két nagy osztálya az uralkodó vagyonosak és vagyontalan proletárok. De a vagyon különböző forrásai szerint a vagyonosak érdekei is ellentétesek egymással, a vagyonos osztály tehát több osztályra szakad, a földtulajdon és az ingó vagyon érdekei szerint. E két egymással küzdő osztály egyaránt a vagyontalan proletárságot igyekszik megnyerni magának céljai elérésére és szerinte a modern sociálpolitikai intézkedéseknek ez a magyarázata.

Általában a gazdasági tényezőnek alapvető jelentőségét szerinte az adja meg, hogy a gazdasági jelenség kizárólag emberi, az a többi társadalmi tüneményeknél sokkal egyszerűbb és időrendben mindegyiket megelőzi. A gazdasági jelenség ezen tulajdonságai adnak erős alapot annak a felfogásnak, mely a társadalmi állapot alapját a gazdasági tényezőben látja.

A Marx-féle iskolának mindenesetre nagy jelentősége van a társadalom tudományában. Nagy érdeme, hogy felismerte, miszerint a gazdasági erők a társadalmat alakító tényezőknek egyik leghatalmasabbját képezik, továbbá annak hangoztatása, hogy az osztályharc a jársadalmi élet egyik legnevezetesebb jelen-

sége. Hogy Marx és Engels a gazdasági tényezőkre helyezik a súlyt, jórészt abból magyarázható meg, hogy a modern gazdasági, ipari fejlődés, a modern kapitalizmus és indusztrializmus hatásai elsősorban Angliában mutatkoztak, melynek gazdasági viszonyait Marx és Engels ottani száműzetésük idején tanulmányozták. Ők azonban ezt az észleletet egyoldalúan tulságba vitték.

Ez az irány sok tekintetben elfogadhatatlan. Nem áll az, hogy az eszmei, ideologikus jelenségek (jog, erkölcs, vallás, művészet) csak a mindenkori gazdasági élet függvényei, az eszmei világot nem lehet csak a gazdálkodás reflex tüneténye gyanánt tekinteni. Ha így volna (mint erre Stammler, ki Gazdaság és jog című művében foglalkozik a történelmi materializmus kérdésével), a tudomány sem állíthatna fel objektív érvényű tételeket, mert ezen tételeknek a mindenkori gazdálkodás szerint változniuk kellene. Ennél a pontnál a történelmi materializmus az ellenkező végletbe esett a Hegel-féle spiritualizmus-sal szemben, mely viszont az emberiség történetét mint egy transcendentális eszme különböző jelentkezési formáit fogta fel.

Különben a történelmi materializmus merev álláspontjából később maga *Engels* is engedett (a mint Bernstein-nek a socializmus előfeltételeiről szóló művében közölt levelei mutatják).

Azt mondja ugyanis, hogy a politikai, jogi, filozófiai, vallási, irodalmi művészeti stb. fejlődés a gazdaságin alapszik. De ezek mind hatnak egymásra és a gazdasági alapra is.

Az, hogy az emberiség egész története nem más,

mint az osztályharcok története, melyek a gazdasági javak birtokáért folynak, nem áll. Az emberek nemcsak a gazdasági javak birtokáért, a vagyonért küzdenek, hanem egyáltalán hatalomért.

A gazdasági érdek továbbá nem egyedüli érdeke az embereknek és ezért, bár az egyes társadalmi osztályok gazdasági érdekei egymással minden esetre ellenkeznek, ebből az ellentétből nem is következik minden társadalmi tevékenységnek ellentétes alakulata. Az emberiség története nem esik össze az osztályharcok történetével.

Az is bizonyos, hogy miután az állam elemeiben egy a társadalommal, vagyis ugyanazon emberek egyszerre, egyidőben képezik a társadalmat és az államot, a mit az államban egyetemes jónak, egyetemes érdekek mondanak, soha sem lesz absolute az egyetemes jó, hanem ezt az állam mindenkor csak az illető társadalom felfogása szerint fogja megvalósítani. De azért elfogadhatlan, hogy az állam csak egy kizsákmányolási szervezet, egyedül az uralkodó osztály eszköze hatalmi céljainak megvalósítására. A társadalmi osztályokban mindig megvolt és meg lesz az a törekvés, hogy az államhatalmat szolgálatukba hajtsák, mert minden társadalmi érdek érvényesülésre törekszik, érvényesülése azonban csak megfelelő erővel lehetséges, a legnagyobb erő pedig az államhatalom. Szóval a társadalom erősebb része mindig hatalmába igyekszik keríteni az államhatalmat, hogy aztán annak segítségével igyekezzék érdekeit megvalósítani. De ha ez kétségtelen, másfelől ép oly bizonyos az is, hogy az osztályuralomnak azt a merevségét, melyet a történelmi materializmus állít, nem látjuk a történelemben.

A fenálló rend soha sem volt egyedül az uralkodó osztály érdekei érvényesülésének eszköze, hisz az ó-kori rabszolgaság mellett is törődnek a rabszolgák elemi érdekeivel, a hűbéri, rendi társadalomban a jobbagysággal. Az állam soha sem volt csak az uralkodó osztály állama, hanem fontos egyetemes érdekek biztosítója az összeségre nézve.

A fejlődés haladtával pedig a többi osztályok is mindinkább szervezik magukat a küzdelemre, érdekeiknek keresztülvitelére, így az állam osztály-állam jellege mérsékelteketik.

Abban a mértékben, a mit az egyes osztályokban az érdekek öntudatosokká válnak s ezek érvényesítésére szervezkednek, megszerzik az ehhez szükséges politikai befolyást, az állam mindinkább megszűnik kizsákmányolás! szervezet lenni s mindinkább megközelíti az osztályérdeken felül álló közérdeket.

A társadalom nem pusztán osztály uralom, az állam nem pusztán az osztályuralom szervezete. Utóbbi tekintetben elég arra utalni, hogy a politikai önállóság megóvása általános érdek, minden társadalmi osztály érdeke. Gazdasági téren az állam az egész gazdasági fejlődés előmozdítója, a nemzeti vagygon emelésére működik közre. Az állam kulturális céljának megvalósítása által az egész nép szellemi színvonalának emelésén fáradozik.

Az ember szellemi életének magasabb nyilvánulásaiban, tudományban, művészetben, erkölcsben és vallásban az osztályérdekctől egészen idegen tényező áll előttünk. Ezek az osztályküzdelmeken egészen kívül esnek.

Abban is nagyon téved a történelmi materializ-

mus, midőn azt hiszi, hogy lehetséges oly társadalom a jövőben, melyben osztályok nem lesznek. Még ha a tőkés és tőkenélküliek közti különbség megszűnik is a magántulajdon megszűnése s annak folytán, hogy a termelési eszközök köztudjonná válnak, szükségképen lesznek a jövő társadalomban is vezetők és vezetettek, hisz a jövő államában a termelési és felosztási processzusnak állami vezetése rendkívül nagy számú hivatalnokokat igényel. Elő fogna tehát állni a munka különbsége (testi és szellemi munka) szerinti tagozódása a társadalomnak (miután azt nem lehet elfogadni, hogy a jövő társadalomban mindenki egyaránt fog végezni testi és szellemi munkát); másfelől mert törvényhozók, törvényt végrehajtók és munkásokra egyaránt szükség lenne, ebben is megvan egy alap a társadalom tagozódására.

Mondottuk már, hogy az ideologikus erők önállóságát, önálló befolyását a társadalomra nem lehet úgy tagadásba venni, mint azt Marx tette. Különösen kifogásolandó még az ő teljes amoralismusa. A morál is szerinte csak a gazdasági állapotoknak reflexe, visszahatása. Tehát a morál is, mint minden ideologikus, a termelési technikától függ, úgy hogy ennek változásával megváltozik maga a morál is és minden gazdasági rendszernek bizonyos morál felel meg. Szerinte csak osztálymorál van s a mit morálnak mondanak az emberek, csak szemfényvesztés abból a célból, hogy a elnyomott osztály megadással viselje az uralkodó osztály által rá hárított terheket.

A történelmi materialismus, mint láttuk, a gazdasági viszonyokból magyarázza a társadalmat, an-

nak fejlődését. A gazdasági viszonyok képezik mindenkor a végső ható okot, mely szerint az emberi ideálok, az egész összlet formája változnak.

De ma már a gazdasági életben is mindjobban elismerik az erkölcsi törvények érvényesülését. — Nincs egy pontja a gazdasági életnek — mondja Földes: A társadalomerkölcsi probléma c. akadémiai értekezésében (1903), melyben az egyéni és társadalmi elv viszonyával a társadalmi életben általában és különösen a gazdasági életben foglalkozik — sem a termelés, sem a vagyon és jövedelem-szerzés, sem a fogyasztás, melyen tartósan azé a társadalomé a diadal, melyben legtöbb az egoistikus szörnyeteg; a történelem magában mindenütt azt tanítja, hogy a gazdasági élet ott indul virágzásnak, a hol az erkölcsi rugók erősek, a hol önfeláldozás és odaadás az egész iránt a társadalmat áthatja.

Mindent összevéve, a Marx-féle történelmi materialismus is abba a hibába esik, a mibe a társadalom tudomány, különösen annak újabb, sociológikus irán}ra oly gyakran. A cél mindig az, hogy a társadalomban fejlődésére nézve törvényeket állapítsanak meg, hogy a társadalmi jelenségek nagy tömegét bizonyos rendre visszavezessék, azokban bizonyos törvényszerű összefüggést kimutassanak. E közben azonban rendesen azzal az egyoldalúsággal találkozunk, hogy egyetlen tényezőjét a társadalmi fejlődésnek úgy állítják oda, a mely az egyedüli társadalmi mozgató erő lenne, s eltekintenek a társadalmi élet egyéb okaitól, mozgató erőitől.

A társadalom fejlődését ép oly kevéssé lehet a gazdasági életből egyedül megmagyarázni, a mint

nem lehet pl. a jogból, erkölcsből, vallásból stb. Teljesen egyoldalú tehát ezen elmélet és önkényes.

Találón mutat rá a történelmi materializmus tarthatatlanságára *Stammler*, midőn így szól:

A ház az ember materiális szükségletein alapszik, ezek a materiális szükségletek az építészet végső alapjai. Ha már most egy ház építésénél bárminő különös okok játszanak közre a homlokzat megválasztásánál és a kivitel módjánál, bármily határozott művészi eszmék érvényesülnek is annál, a ki egészben az építészet lejlődésmenetét követi és annak haladásában tudományos teljességgel és teljes biztonnággal az elhatározó okokat meg akarná állapítani, végső sorban a gazdasági feltételeket kellene olyanokul megjelölni, melyek mint ható okok mérvadó befolyással voltak. Vagyis a mint egy építészeti mű létrejöttében a gazdasági feltételeknek mindenesetre fontos szerepe van, de más okok is közrehatnak, így vagyunk a társadalom fejlődésével is.

A történelmi materializmusnak újabb hívei: Kautsky, Adams, Plechanow, Woltmann, Ferri, Labriola, de Greef stb. Elismerik a történelmi materializmusban elfogadhatót (a gazdasági viszonyok lényeges befolyását a társadalmi életre), anélkül hogy azt egészben magokévá tennék: Barth, Lorenz, Stammler, Masaryk.

Egyébiránt a tannak merevségéből ujabban sokan engednek. Így Bernstein azt mondja, hogy a termelési erők és termelési viszonyok kifejlődése és befolyása mellett az illető kor jogi és erkölcsi fogalmait, történelmi és vallási tradícióit, a földrajzi és egyéb természeti befolyásokat, ezek mellett az emberi természet szellemi képességeit is figyelembe kell vennünk.

Ugyancsak ő azt mondja, a társadalmi fejlődésnek több tényezője van és nem mindig könnyű a köztük levő összefüggést annyira tisztán kimutatni, hogy egész határozottan meglehetne állapítani, melyik köztük egy adott esetben a leghatalmasabb mozgató erő. A tisztán gazdasági okok csak az alapot adják meg arra, hogy bizonyos eszméket felvegyünk; de hogy ezek miként keletkeznek, miként terjednek el s mily formát vesznek fel, az a befolyások egész sorozatának közrehatásától függ. A gazdasági tényezőknek mindig nagy volt a maguk jelentősége a társadalom fejlődésére; ezeknek újabban nagyobb figyelmet szenteltek és szentelhettek, mert az újabb időkben ezen tényezők hatása sokkal világosabbá vált, mint korábban.

Újabban tehát mindinkább elismerik, hogy ámbár a materialis viszonyok a legfontosabb okai a fejlődésnek, mégis nem egymagokban határozzák meg azt. A gazdasági viszonyok, berendezések lényegesen közrehatnak ugyan az emberek világfelfogására, de nem egyedül ezek képezik az emberek eszméit. Az ideologikus tényezők magára a gazdasági életre is behatnak. A gazdasági nem lehet végcélja a társadalmi életnek, annak csak egyik tényezője.

10. §. A társadalom fogalmának további fejlődése.

A külön társadalomtan (azon felfogás alapján, hogy az állam és társadalom csak elemeikben egyek, azonban állam és társadalom különböző jellegű, életelvű emberi közületek) Stein és Mohl-on kívül a németeknél sem talált lényeges továbbfejlesztésre,

A Comte-Spencer-féle szociologikus irány háttérbe szorította a társadalomnak Stein-féle felfogását, az újabb írók működése már ebbe az új irányba esik.

A Stein-féle társadalomfogalom mellett tartók közül a következők említendők.

Az egykor igen népszerű német államtudományi író: *Bluntschli* egész határozatlan a társadalom felfogásában. Érti ez alatt a társas érintkezés köreit (*gemeine Geseellschaft*); majd azt mondja, hogy a társadalom sok egyesnek esetleges egyesülése, az egyének nem organizált tömege, melynek nincs összszemélyisége, mint a nemzetnek, hanem csak magán-személyek tömegéből áll. A társadalomnak nincs összakarata mint az államnak; a társadalom csak magán-személyek változó összeköttetése ugyanazon államterületen belül. A nemzet természetes Organismus, a társadalom csak egyes emberek összesége (*Deutsches Staatswörterbuch* 1857. *Allgemeine Staatslehre*).

A nemzeti erő kifejtésében nagy jelentőségű *Rössler* (*System der Staatslehre* 1857) Hegel nyomán halad a társadalom felfogásában. Az emberi közösségek célja általában a szabadság megvalósítása, illetve, hogy az egyes megszerezze azt, mire egy-magában nem képes.

A személyi élet egyes feladatainak megfelelőleg állanak elő a különféle kapcsolatok az emberek közt, mint a polgári társadalom, a művészet, a tudomány közössége, a vallás közössége: az egyház. Valamennyiöket összefoglalja az állam.

A Mohl-féle külön társadalomtan heves ellenzésre talált *Treitsckke*-nél (*A társadalmi tudomány* című, 1859-ki művében), a ki a társadalmi alakula-

toknak, a törzs, osztályok, rendek, felekezetek, gazdasági és szellemi érdekcsoportoknak az állammal állandó kölcsönhatását hangsúlyozza s azt mondja, hogy mindezen alakulatoknak politikai jellege is van, de az idők folyamán különböző mérvben domborodik ki.

Treitschke tagadja annak lehetőségét, hogy ezeket a heterogén jelenségeket, a társadalmi köröket egy tudomány összefoglalhassa s megfejthesse. Hogy a társadalom az emberi együttlétnek valami sajátos alkatrésze, szerinte ki nem mutatható. Ezen jelenségeknek összefüggését ő az államhoz való közös vonatkozásukban látja; a külön társadalomtan szükségességét egyáltalán tagadja. Ha — mondja továbbá — a társadalom tudományának tárgya a nép, akkor tulajdonképpen felesleges, mert erre való az általános államtan, mely a kormány, az államhatalom mellett a néppel is foglalkozik.

Ez az ellenvetés annyiban nem állja meg helyét, mert az a társadalmi tudomány, amelyet a németeknél Mohl és Stein kifejlesztettek, egészen más szempontból toglalkozik a néppel, mint ez az általános államtanban történik. Ez a német társadalmi tudomány ugyanis éppen arra mutatott rá, hogy az egyesek közt más viszonyok, más összefüggés is van, mint a mely az állami kötelék által létrehozatik; más viszonya az egyeseknek a társadalom, más az állam, mindegyiknek megvan a maga élete egymás mellett.

Held (Staat und Gesellschaft 1861) két csoportba osztja a társas egyesüléseket, azokra, melyeket közös eszme fűz össze és azokra, melyeket az egyesek

szabadsága teremt meg. Az első csoportba tartoznak: az állam, az egyház és a polgári társadalom, melynek célja a testi igények kielégítése. Utóbbiban megkülönbözteti a családi társaságot, a nemzetséget, a községet.

Franz Constantin (Vorschule zur Physiologie, der Staaten 1867. — Naturlehre des Staates 1870.) különbséget tesz a belső szükségyszerűség folytán keletkező és az önkényes egyesülések közt.

Az első kategóriába tartozik a nemzetség (gens), a község, a testület alapulva a működés közösségén; a rendek, ezeknél az egyforma nézetek, helyzet képezi az összekötő kapcsot. Ezek társadalmi intézmények.

Az önkényes egyesülések közé tartoznak a szabad egyesülések, társaságok, továbbá azok a társulások, melyek alapja a társadalmi érintkezés és a szellemi közlekedés.

Holtendorff (Principien der Politik c. munkájában 1869) a Mohl-iéle társadalomfogalomból kiindulva hangsúlyozza, hogy a társadalom csak nyelvi összefoglalása különböző öntudati formáknak, de nem jelentheti a különböző természetűeknek egységét, mert minden tényleg létező társadalmi alakulatok nem bírhatnak egységes közös tudattal; ha így lenne, a társadalom nem lenne más, mint az állam népe.

E részben hasonlatul egy nagy könyvtárt vesz fel. Ebben az egyes kötetek megfelelnek az egyéneknek, a több kötetből álló művek, vagy még inkább az egy szakot (jogi, filológiai stb. szak) képező művek megfelelnek egy társadalmi alakzatnak, az egymás mellett álló különböző szakok együttléve pedig megfelelnek a társadalomnak.

Társadalmi alakzatok, melyek fogalmi összefoglalása a társadalom, a család, a vérségi kötelék, a törzs, a faj, a rendek, a hivatási rendek, a tudós közületek, vallási közületek, az anyagi érdekközületek.

Valóban a társadalom szerinte nem jelenthet mást, mint egy államilag szervezett nép negatív képét. Az állam a népnek az összeség jogi akarata által létrehozott egysége, a társadalom a nép tényleges elválása belső részei szerint. A társadalmi érdekközösségek összesége ugyanis, melyet a társadalom neve alatt összefoglalnak, egyúttal a valódi vagy képzelt érdekellentétek összesége is. Az állam pozitív képében a nemzet egységet alkot más nemzetekkel szemben; a társadalom negatív képében egymással ellenséges, küzdő, bizonyos formákban szervezett érdekközösségeknek egymásmellettisége.

A társadalmi életben háromféle viszony veendő figyelembe. Először az ugyanazon vagy hasonló célú társadalmi csoportok állása egymással szemben; ezek egymást kizárják, egymással szemben ellenségesek. Másodszor figyelembe veendő az egyes társadalmi csoportoknak saját tagjaikhoz való viszonya. A versenyző társadalmi csoportokkal szembeni küzdelem eredményességének szempontja vezet az egyes társadalmi csoportok szervezkedéséhez.

Harmad sorban figyelembe veendő a társadalmi csoportoknak az államhatalomhoz való viszonya. Minél kevesebb a kilátás, hogy az egymással küzdő társadalmi csoportok akár szellemi, akár anyagi téren győzelemre jutnak és az ellenfél önkéntes alávetését elérhetik, annál inkább igyekeznek, hogy az államhatalmat, a törvényhozást, közigazgatást és jogszol-

gáztatást megnyerjék maguknak. Ilyenkor rendszeren úgy tüntetik fel a dolgot, hogy az egyik osztály fenyegetett vagy már ingadozó uralmi érdeke egy az állami érdekekkel és ezért az állam kell, hogy ezen érdekeket kielégítse.

Tönnies (Gemeinschaft und Gesellschaft 1887) különbséget tesz az emberi közösség (Gemeinschaft) és a társadalom (Gesellschaft) között. Az emberi közösség az emberek őseredeti, természetes együttélése, a természetes egyesüléseken nyugvó kapcsolatok, melyenek a házközösség, a falu, a törzs, a nép, a város, a céhek stb. A társadalom jellegző vonása ezzel szemben az, hogy az önkéntes kezdeményezésen, szerződésen nyugvó képződményeket, mint a szerződés, a kereskedelem, a pénz, a hitel stb. foglalja magában. Minden szociális jelenségnek alapját az akaratban véli feltalálhatni, melynek két fejlődési foka van: a „lényegi akarat” (Wesenwille) és az „önkény” (Willkür). Az elsón az emberi közösség, mint mechanikus kapcsolat, a másodikon a társadalom, mint organikus kapcsolat alapszik. Minden szociális jelenség ezen akaratok egyikének kifolyása.

Klöppel szerint (Staat und Gesellschaft 1887.) az emberek közti közösség minden alakja azon viszonyokhoz tartozik, melyeket társadalom neve alatt foglalnak össze. A társadalom jellegzője, hogy nem egyenlő alkatrészekből áll. A társadalom nem az egyenlő és szabad emberek közti viszonyok hálózata, hanem az emberek közti hatalmi és függőségi viszonyok foglalata.

Rümelin (Gesellschaft und Gesellschaftswissenschaft 1888. című értekezésében, Reden und Aufsätze

c. összefoglaló munkája III. kötetében) a társadalomnak különféle jelentését adja.

Jelenti először az emberek egyesülésének bizonyos alakjait, csoportjait és pedig oly köröket, oly egyének összegét, kik különös cél nélkül a társiassági ösztönnek engedve szabadon érintkeznek egymással. Jelenti aztán a társulatokat (societates), melyeknek közös szerzési célja van. Harmad sorban azonban, és ez a társadalomnak tulajdonképeni értelme, jelenti a különböző kisebb köröket és az egymással gazdasági vagy más viszonyban levő személyek összegét. Utóbbi értelemben azonban a társadalmot csak a keresztény európai műveltségre korlátozhatjuk. Másik fő vonása a társadalomnak az állammal szembeni ellentéte, az az emberek szabad együttélése rendező és parancsoló felsőbb hatalom nélkül.

A társadalom az emberi élet jelenségeinek anyagát mind magában foglalja, de ezekbe rendet, mire pedig szükség van, nem hozhat. Ez a rendező hatalom az állam; a jog a pozitív, parancsoló norma, mely által az állam úgy önmagát, mint a társadalmat rendezi.

A társadalom tudománya nem más, mint az a tudomány, mely az emberi ösztönélet természetes tömeg- és kölcsönhatásairól szól sokak együttélésének hatása alatt.

Stein Lajos (Die sociale Frage im Lichte der Philosophie 1895) szintén közösség és társadalom közt különböztet. A közösséghez sorolja a leszármazáson, helyi kapcsolaton, nem ösztönön alapuló ösztönszerű egyesüléseket. A társadalom alatt a foglalkozáson és érdekegyesüléseken alapuló kapcsolatokat érti.

II. §. A társadalom tudománya hazánkban.

A társadalom kutatása hazánkban a legújabb időkig túlnyomókéig Stein Lőrincz vagy Mohl behatása alatt áll.

A régibb írók közül említendők *Benczúr* János (*A szabadság és társadalmi rend elméletei* 1845), *Hunfalvy* (a Bajza-féle *Ellenőrben* közölt *Országgazdászati tájékozás* c. értekezése 1847. valamint az Új magyar múzeumban 1850—52 között két értekezésében); *Mocsáry L.* (*A magyar társas élet* 1856), *Kogler J.* (*Általános vagy elméleti államtan* 1868), *Pisztóry* (*Államismeret* 1871, *Bevezetés az államtudományokba* 1876.)

Hunfalvy szerint a társadalom az „összes munkát megosztó s munkarészekben egyesülő embereknek azon létegete, a melyben mindegyik mint rész ugyan, de az egésznek láncolatában mint szükséges rész biztosítva legyen”.

Ujabbban legrészletesebben fejti ki a társadalom fogalmát *Concha* Győző (*Politika* I. kötet, 1895), ki bár társadalmi tanában Stein alaptételeit fogadja el, a társadalomra vonatkozó fejtegetései is önálló felfogást mutatnak.

Vezéreszméi ezek: A társadalom kutatását az tette lehetővé a tizennyolcadik század végén, hogy „a francia forradalom alkotta állam, melyben jogilag mindenki egyenlő magán viszonyaiban csak úgy, mint az államiakban, a valóságban előnyöket biztosított a gazdagoknak, s akadályokat gördített a szegények elé; a jogilag egyenlő embert tényleg nagyon különbözőnek mutatta”.

A franciáknál ismerték fel először, hogy „az emberi természetes különbségek a jogi egyenlőség proklamálása dacára előtörnek az emberi közületben; mert az állam csak jogi egyenlőséget adhat, ténylegest nem.

Az egyes egyének külön céljai, érdekei, külön tehetségei és nyomatéka következtében áll elő a nemzeten belül vagy mellett azon emberi közület, melyet társadalomnak nevezünk.” Másként: a társadalom az egyének külön érdekeiből, sajátos tehetségeiből és nyomatékából eredő kapcsolat,

A társadalom tana azt van hivatva kifejteni, mi-képen tudja az egyén, mint független, külön lény, magára hagyva, saját erejéből, egyéni érdekeitől vezetve az ember eszméjét megvalósítani.

A társadalomban az emberi haladás merőben az egyéni tehetség, egyéni érdek, kezdeményezéstől függ. Miután azonban a nemzet, család, törzs az egyént külön céljaiban, külön érdekeiben ellensúlyozzák, az egyéniségnek és kapcsolatának a társadalomnak elvont képe a valóságban a családi, az állami ellenhatások ereje szerint módosul.

A társadalomtan „az emberi közületnek csak az-zal a kapcsolatával foglalkozik, a mely a gazdaságiakon kívül a szellemi javak után törekvő egyéni érdekek következtében, az egyének természetes nyoma, tékánál fogva áll fen és konkrét alakjában az emberek osztály- és rendi kapcsolatát jelenti”. Mig az államra nézve az organikus felfogást Concha elveti, a társadalomra nézve hajlandóbb ezt elfogadni. Inkább mondhatjuk „hogy a társadalom organizmus, hogy létszínvonala, mivolta organikus, mert a társadalmi kapcsolat öntudatlan, benne az egyén föltét-

len függésbe jut az egészszől és a társadalmi munkafelosztás következtében könnyen elveszti személyiségét.

Az ember egyénisége a társadalomban fejlődhet ki, a társadalom azonban egyetemes eszméje megvalósulásának vet gátat osztályokra, rendekre bomlása által.”

Az ember eszméje sem a társadalomban sem a családban nem valósulhat meg teljesen. Mindenik csak mint egy nagyobb egésznek, a nemzetnek, az államnak része szükséges. Az állam a társadalomra és családra támaszkodva ezek hiányait kipótolja.

A társadalom és az állam közt az az alapvető különbség, hogy a társadalom az emberi rendeltetésnek egyéni törekvések és egyéni érdekek útján végbemenő, közvetett valósulása, míg az államban az emberi rendeltetés közvetlenül, egyetemes hatalommal és nagyjában az egyéni érdekek mérséklete, feláldozása által létesül.

Az átmenet a társadalomból az államba abból áll, hogy az emberi eszme, mely a társadalomban ellentétes érdekű egyénekre szakad, öntudatlanul, ösztönszerűleg hat, tudatossá válik, az érdekek kiegyenlítésének felismerése következtében.

A társadalomban az egyes egyén törekszik a maga külön egyéni rendeltetésére, gazdasági és szellemi javai gyarapítására, holott az állam egyformán általában törekszik a jót valósítani, s azért működése abból álland, hogy az egyeseknek a társadalmi versenyben egymás ellen irányuló érdekét, javát összeegyeztesse.

A nemzeti erőnek az egyesektől elkülönült, önálló hatalomnak a társadalom összegezett hatalma

mellett saját hatása van, s az állam nem társadalom uralkodó rendjének, osztályának egyszerű karhatalma, hanem mellette külön erő.

A társadalom befolyása az államra szükséges és elkerülhetetlen, mert a társadalom befolyása nem más, mint az egyén befolyása, mely társadalmivá az osztály- és rendi tagozatok alakjában lesz, már pedig az államnak, a nemzetnek öntudatossága az egyeseknek, mint államtagoknak önérvényesítésétől függ.

Elkerülhetetlen, mert az állam és társadalom azonos elemekből állanak, csak elrendezése, a viszonya más az állam és más a társadalom elemeinek, csak két különböző életelv hajtja át ugyanazon anyagot: az államban az egyetemességé, a társadalomban az egyéni különösséggé. Az állam és társadalom közt tehát szükségképen kölcsönhatásnak kell kifejlődni, úgy hogy a valódi állam mindig bizonyos társadalmi osztály szellemének kinyomatát is magán fogja viselni.

Ezért, a mit az állam a valóságban létre tud hozni, az nem egyéb, mint az emberinek és nemzeti- nek, az egyetemes jónak az akkori társadalom állapotától függő, viszonylag legmagasabb mértéke.

A SZOCIOLÓGIA ALAPVETŐI:
COMTE ÉS SPENCER.

I. §. Comte.

A szociológia tulajdonképeni megalapítója *Comte* Ágoston (1798—1857). Első tudományos benyomásait Saint-Simon-tól nyerte, kivel egy ideig (1818—1824) összekötötésben állott, munkatársa és tanítványa volt. Fő művei: *A pozitív politika rendszere* 1822. *A pozitív filozófia* 1830—1842. (Ennek körvonalait Filozófiai elmélkedések a tudományokról és a tudósokról című 1825-iki művében adja.) *A politika és szociológia rendszere* 1854.

Pozitív filozófia alatt Comte a természeti jelenségeknek oly megismerését érti, mely nem hittételekre, nem is apriorisztikus, abstract fogalmakra támaszkodik, hanem a tények megfigyelésére.

Nincs más reális ismeretünk, csak a mely a tények megfigyelésén alapszik. A pozitív filozófia a fizikai tudományokban használt módszerek kiterjesztése minden kutatásra. A pozitív filozófia eszerint a megfigyelhetőre szorítkozik; az eredő és végokok szerinte meg nem ismerhetők, megelégszik azzal a bizonyossággal, melyet a tapasztalatok útján nyerhetünk. Szerinte ugyanis az emberi szellem fejlődése három fázist mutat, ezek: a teologikus (fiktív), a metafizikus (abstrakt) és a pozitív vagyis tudományos.

Az első fokon az elme a jelenségek magyarázatára oly okot vesz fel, melyet az illető tüneményen kívül keres vagyis természetfeletti okot vesz fel. A metafizikai fok a teológiai felfogás természetfeletti hatóereje helyébe természetes hatóerőt tesz, mely magokban a dolgokban rejlik. A pozitív fokon az elme nem akar a dolgok lényegébe hatolni, a tapasztalaton túlmenni, a végső okokat kutatni. Célja a hogyant megmagyarázni és a miértet vizsgálatlanul hagyni. Törekvése megfigyelés és indukció által megállapítani a törvényeket vagy állandó viszonyokat, a hatóerőket illetőleg pedig megnyugodni tudatlanságában (Lewis).

Ez a három fok törvénye (lois des trois etats). Ez a törvény nem azt mondja, hogy az emberiség különböző történeti korszakokban, egymásután lett volna a három fokon, hanem azt jelenti, hogy ama fogalmaknak, melyeket az ember a világról, önmagáról, a társadalomról alkot, ezen a három fokon kell áthaladni. Tehát a fogalmaknak kell e három fokon áthaladni: a teológiai, a metafizikai és pozitív fokon.

A tünemények különböző csoportjait magyarázó ismeretek abban a mértékben váltak tudományos jellegűekké, a mint a teológia és metafizika befolyása alól felszabadultak.

Ezt, valamint bölcséletének alábbi tételeit már *A társadalom újjáalakításához szükséges munkalatok terve* (1822.) és *Filozófiai elmélkedések a tudományokról és a tudósokról* című (1825.) tanulmányában kifejti.

A további tételek:

Hogy minden tünemény, még a politika tüneményei is, változatlan törvényeknek vannak alávetve.

Hogy az emberi cselekvőség, az emberi elme

három fok szerinti fejlődésének megfelelően, szintén három alakváltozáson megy át: hódító katonai kormányzattól a védő katonai kormányzaton át a békés iparos kormányzatba.

Hogy mindenütt és minden korban a nézetek és szokások határozzák meg az intézményeket.

Hogy a filozófiának teológiai fokról a pozitív fokra való átmenetkor a katonai kormányzat helyébe az iparos kormányzatot kell tenni.

A tudományok közül az emberi szellem fejlődésének ezen három fázisát csak a csillagászat, a fizika, a vegytan és élettan mutatja, nem áll ez a társadalmi jelenségekre, melyeknél még a teológikus és metafizikus rendszer uralkodik.

Minden tudománynak az a célja, hogy kielégítse ama szellemi szükségletünket, mely a jelenségek törvényeinek megismerésére irányul. A különböző tudományokat szerinte úgy kell tekinteni, mint ugyanazon egységes törzs ágait és valamenyiőket egy módszer szerint kell tárgyalni, tehát a társadalomtudományt: a szociális fizikát ugyanazon módszer szerint, mint az asztronómiát, fizikát, vegytant és biológiát. A szociális fizika módszere is a pozitív módszer legyen vagyis a társadalmi élet tényei indukció és analysis által állapítandók meg és hozandók egymással összefüggésbe. Alellőzhetlenül szükséges tehát a rendszer egysége. A pozitív filozófia a következő tudományokból áll: matematika, asztronómia, fizika, vegytan, biológia és szociológia.

Ez a tudományok hierarchiája. A tudományokat egy szerves egészként fogja fel, melynek minden része függ az előzőtől és meghatározza a következőt.

Ezek a tudományok olyan viszonyban vannak egymással, hogy a következők egyike sem érthető meg az előzőknek ismerete nélkül. A ki a társadalmi jelenségeket meg akarja érteni, annak az előző tudományokat is általában ismerni kell.

A tudományok sorozatában Comte azt az elvet vette alapul, hogy az első helyen áll az, melynek törvényei legáltalánosabbak és legkevésbé bonyolultak (matematika), a legkevésbé általános és legbonyolultabb tüneményeket mutató tudomány pedig az utolsó (a szociológia). A számtan a legáltalánosabb, a szociológia a legkonkrétebb. Minden tudomány oly tüneményeket foglal magában, melyek csak az előző tudomány törvényeivel és az illető tudomány saját törvényeivel fejthetők meg. A szociológia azért a legutolsó a tudományok sorozatában, azért jelent meg utoljára, mert tüneményeinek tanulmányozásában szükséges volt, hogy a tudományos gondolkodás az összes más tudományok által kiderített igazságokat magáévá tegye.

Igy a számok igazságai a legáltalánosabbak, tehát az aritmetika és algebra az első tudomány.

Legközelebb állanak ehhez a forma igazságai, következik tehát a geometria. Ez után következnek a mozgás igazságai, a mechanika tudománya. Ez után az asztronómia, mert annak tüneményeit csak úgy érthetjük meg, ha ismerjük a szám, forma és mozgás törvényeit is.

Utolsó sorban állanak a társadalmi lét törvényei, melyek az emberi társadalom törvényeit magyarázzák, azokat a tüneményeket, melyek az emberek együttes cselekvése folytán állanak elő. A szociológia tör-

vényei a szerves élet törvényeitől függenek, de ez által egyben a szervetlen természet törvényeitől. Minden egyes tudományra a sorrendben előtte levő tudomány törvényei, eredményei mellőzhetetlenek, de a mellett megvannak saját törvényei, így a társadalmi törvényeket sem lehet egyedül biológiai vagy fizikai törvényekből levezetni, hanem a társadalmi létnek sajátos törvényeiből is.

A tudományoknak ez az osztályozása nem zárja ki, hogy a később fellépő tudományok értékes segéd-eszközöket adhatnak az őket megelőző tudományoknak, így a szociológia ugyan saját törvényeit az őt megelőző többi tudományoknak köszöni, de azért a szociológia által kiderített eredmények a többi, előző tudományokban is felhasználhatók és azokra új világosságot deríthetnek.

Az a meggyőződés, hogy a jelenségek az észlelés különböző terein egyaránt törvények alatt állanak, valóságos rezignációval tölt el bennünket, türelmessé tesz az elkerülhetetlen bajok elviselésére. Ha vannak politikai bajok, melyeket a tudomány nem képes megszüntetni, a mint hogy ez kétségtelenül így van, legalább kimutatja ezeknek ön osolhatatlanságát és amenyiben rámutat a természetes okokra, melyek azokat előidézik, enyhíti a fájdalmakat, melyek ezekből a bajokból származnak.

A társadalmi világ nagyobb bonyolultsága következtében rosszabbul van rendezve, mint a csillagászati, fizikai, vegytani és élettani világ. Hogy a társadalmi rend bajai mélyebben éritenek bennünket, mint a többi természeti világ bajai, melyeket nyugodt rezignációval viselünk el, ez onnan van, mert a pozitív

filozófia még eddig nem mutatta ki a társadalmi jelenségek természeti szükségességét és törvényszerűségét, mint a hogy ezt a tejmészeti világ más terein kimutatta.

Comte szerint a különböző (fizikai, organikus és társadalmi) tünemények különböző törvények uralma alatt állanak, ő csak valamennyire ugyanazon módszer alkalmazását kívánja. Ennél tovább nagy Herbert Spencer, midőn már ugyanazon törvények uralmát igyekszik kimutatni a természeti világra és a társadalomra egyaránt.

A szociológiánál a legnagyobb a nehézség, mert a filozófia ezen kiegészítő ága mutatja a legkomplicáltabb jelenségeket. Ezért elég itt egyelőre annak a lehetőségnek megállapítása, hogy a társadalmi tudományt ép úgy értjük meg és tárgyaljuk, mint a többi, már pozitívvá vált tudományokat.

A szociológia, a társadalom tudománya (szociális fizika) az összes többi tudományos disciplinák bezárója s azokon épül.

A szociológiának az ember természetét, tulajdonságait kell ismerni, ezért annak közvetlenül a biológiára kell támaszkodni. A szociológia feladata az emberi társadalom struktúráját és fejlődését kikutatni. A szociológia nem más, mint szociális fizika s részint a társadalom nyugvó állapotának, rendjének törvényeit van hivatva felderíteni (ez a szociális statika), részint a társadalmat mozgó állapotában elemzi, kideríti a fejlődés törvényeit (ez a szociális dinamika).

A tudományok sorozatában a szociológia önálló helyét Comte jelölte ki először, ő tette e tudományt lehetővé, midőn kiderítette, hogy a társadalmi

élet jelenségei miben válnak el a többi tüneményektől.

A mint a fizika elválik a matematikától, inert a matematikai törvényekkel a fizikai tüneményeket magában magyarázni nem lehet; a mint viszont a vegytan elválik a fizikától, mert amabban a fizikai törvényeken íelül külön törvények uralkodnak; a mint a biológia elválik a vegytantól és fizikától, mert a szerves életnek megvannak a maga sajátos törvényei, melyeket nem lehet a fizika és vegytan törvényeiből levezetni — ép úgy szükségképen el kell hogy váljon a szociológia a biológiától, mert az emberi mivoltnak faji tüneményein kívül a tünemények fontos sorozata az emberek együttes cselekvősége által áll elő.

A szociológiának a biológián kell Comte szerint alapulni. Ez kell, hogy a szociológiának kiindulási pontja legyen. A szociológia mintegy a biológiának magasabb foka. Miután a társadalmi fejlődés legalacsonyabb fokait nem lehet közvetlenül észlelni, ezeket konstruálni kell, amennyiben az ember általános természetét az illető viszonyokkal vonatkozásba hozzuk. Midőn pedig a társadalmi fejlődés oly fokra lép, hogy ezt tisztán lehet látni, midőn tehát a fentebbi dedukció nem lehetséges, akkor a szociológiának az ember biológiáját kell segítségül venni, melynek az emberiség evolúciója megfelelő jelenségeket mutat.

A társadalom szó használatában Comte-nál még bizonyos ingadozás van, mert az egyes konkrét társadalmak, az emberiség (espece humaine) nála egyaránt társadalom (société). Társadalom alatt az általános és együttes működést mutató köröket érti; ha

ez nincs meg, akkor csak bizonyos számú egyén agglomerációja van jelen, nem társadalom. Majd azt mondja, a társadalom a természeti alapon fejlődés-képes, a szolidaritáson, továbbá egyforma erkölcsi és értelmi felfogáson nyugvó egyesülése az embereknek. Az önfentartási ösztönön kívül felveszi a szympatikus ösztönöket (Hume és Smith Adam), melyek az önzést mérséklék.

A társadalom eredetét nem a társulás által nyújtott haszonból magyarázza meg, mert ez a haszon csak később áll elő, már a társulás eredménye, nem lehet hát annak oka. Hanem oka az ember vonzódása a hozzá hasonlók társaságához és jóindulatú természete. Ezekkel szemben hatnak az önző hajlamok, melyek az embert a társadalmi állapotból kiragadni akarják. Innen az ellentét a mások iránti odaadás (Comte szerint altruizmus) és az önző hajlamok közt. A társadalom abban az arányban fejlődik, a mint az altruista ösztönök túlsúlyra jutnak az önzéssel szemben.

A társadalomnak önálló léte van az egyéssel szemben. Comte szerint a társas hajlam indítja az embereket egyesülésre és társadalom nélküli idő szerinte nem létezett soha. A társadalom utolsó eleme, a társadalmi sejt nem az egyén, hanem a család. Comte szerint az egyén valósággal nem is létezik, az csak egy absztrakció, valóság csak a társadalom. Csak ezzel (és nem a családdal, mely a biológiai kutatások sorába tartozik) kell a szociológiának foglalkozni. A munkamegosztás folytán, a működések és szervek különkülön következtében fejlettebb társadalmi alakulatok jönnek létre.

A társadalom organizmus, de az egyéni orga-

nizmussal szemben társadalmi organizmus (organisme social). A társadalom részei közt kölcsönhatás, viszonzosság, függőség áll fenn. S a mint a test egyes részei együttműködnek a cselekvésben, a társadalomban is összhang áll elő a részek összeműködése következtében.

A társadalmi változások valódi lényegéről minden tekintetben helyes filozófiai eszmét úgy nyerhetünk, ha azokat az állati organizmus analóg változásaival hasonlítjuk össze, melyek ép oly statikus és dinamikus feltételeknek vannak alávetve azaz az egy különbséggel, hogy a társadalmi változások terjedelmesebbek és sokfélebbek, mint az egyszerű biológiai változások.

A szociológia alaptörvénye a haladás. A társadalmi haladás mozgató erői a természetes szükségleteken, hajlamokon és szenvedélyeken kívül a környezet (milieu biologique), melyben egy társadalom él, a talaj és klíma, továbbá a társadalmi verseny a nagyobb kereslet és munka folytán. De a társadalmi haladás irányát egyedül az emberi szellem, az értelem határozza meg.

Comte haladás törvényét már A társadalom újjáalakításához szükséges munkálatok terve című 1822-ki művében felfedezte és kidolgozta. Erre nézve a következőket mondja:

A társadalmi fejlődés eredménye abban áll, hogy nemcsak az ember anyagi létének feltételei javulnak, hanem hogy magasabb képességei is mind jobban kifejlődnek. Ez úgy történik, hogy az anyagi vágyak mindinkább mérsékelteinek és a társadalmi ösztönök erősbödnek, továbbá hogy az értelmi funkciók fel-

ébresztetnek és az ész befolyása az emberi cselekményekre növekszik. E részben az egyéni fejlődés a társadalmi fejlődés fő fázisait mutatja. Mindkettő azonban ugyanazon célt követi, hogy t. i. a személyes szükségletek kielégítése alárendeltessék a társadalmi szükségletek kielégítésének és a szenvedélyek a mind hatalmasabban érvényesülő értelem által diktált szabályoknak rendeltessenek alá.

A társadalom természetes haladása tehát, a mint Mill a Comte elméletét visszaadja, az hogy emberi sajátságaink az állatiakhoz és tisztán organikusokhoz képest növekednek, hogy bennünk az emberi fölébe igyekszik kerülni az állatinak, e célt egyre jobban megközelítjük, de ezt teljesen elérni nem tudjuk.

Az emberek ezen fejlődésének anatómiai alapja van, amenyiben az agyvelő fölényre jut a többi szervek fölött.

A társadalmi szervezet ugyanazon sorsnak van alávetve, mint az egyéni szervezet, melyben idővel az egyes alkotórészek egészen megújulnak. Ha az egyének nem halnának el, a haladás lehetetlen volna. Az egyesnek a társadalomban tehát az a szerepe, a mi a test sejtéinek. A társadalmi testben is megvan az anyagcsere, a társadalmi test sejtéinek el kell halni, meg kell újulniok, hogy a társadalom haladhasson. A társadalomnak új elemekkel kell ellátva lennie, mert az egyének a kor haladtával képtelenek új eszmék befogadására.

A társadalmi fejlődés Comte szerint a szellemi fejlődésnek megfelelő utat követ. A szellemi haladás három fokon ment keresztül: a teológiai, a metafizikáin és a pozitív fokon. A szellemi haladás ezen

három fokának megfelel a társadalmi fejlődés három foka. Ezen fejlődési fokok elseje a társadalom katonai rendszere, második a törvényes, utolsó az ipari fejlődési fok. Az emberek eredetileg a katonai életmódra hajlanak, az első kormányok katonaiak voltak, a katonai, harci szellem nemcsak az államok alapításától elválaszthatatlan, hanem szükséges volt az államok növekedésére is. Ez a katonai rendszer mindenütt a produkáló osztályok rabszolgaságán nyugodott, hogy a harcosok tevékenysége lehetséges legyen. A katonai életmód azonban fokonként hanyatlik, az emberek utoljára az iparra „térnek át. A kettő közé eső fokon az emberek elszoknak a katonai életmódtól és előkészül az industrializmus uralma.

Ezt a fejlődési törvényt, hogy ezek a társadalmi dinamika főtényezői, Comte az egész történelem áttekintése által igyekszik részletesen igazolni, kimutatván a pozitív tudomány és az ipar haladásának kapcsolatosságát.

Az általa felállított fejlődési törvény alapján Comte egy oly korszak elkövetkezését jósolja meg, melyben a tudomány fog szuverén uralkodni a népek sorsa felett. Ezt a jövő társadalmat egy szellemi és egy világi hatalom fogja szerinte kormányozni. A szellemi hatalmat a pozitív bölcselők testülete fogja alkotni, ezeknek összes idejüket az anyagi és szellemi világ törvényeinek kutatására kell fordítani, lehetetlen lesz meggazdagodniuk. A világi hatalmat kapitalisták testülete fogja alkotni, s feladatuk lesz a szellemi hatalom bölcselői által kiderített törvényeket a termelésre alkalmazni.

A Comte által felállított fejlődési törvényt, mely-

nek előzményeit Condorcet, Turgot, Saint-Simon, Hegel, Leasing, Kant és Fichtenél találjuk, aztán Quetelet, Buckle és Hebert Spencer is elfogadta.

Comte egyenesen Montesquieu-t említi, mint a ki a történelemben egy fejlődési törvényt felfedezett s azt mondja, e részben Condorcet, illetve Turgot mutatnak haladást.

Comte kiváló jelentősége a módszer megállapításában, a szociológia helyének a tudományok sorában kijelölésében áll. Ő kísérelte meg először a társadalmi életre a természettudományi módszert alkalmazni és ezzel a társadalmi jelenségeket tudományosan megmagyarázni. Ő volt az első, ki a mai szociológiának lényegét, feladatát felismerte. Hangsúlyozta, hogy a társadalmi tünemények ép úgy állandó törvények uralma alatt állanak, mint a mindenscgg egyéb tüneményei. Az emberiséget a folytonos fejlődés törvénye alá rendeltnek vette, mely a jelen evolúciót előző átalakulások következményeként tekinti. Eredményei ugyan nem kielégítők, a mit jórészt annak lehet betudni, hogy korának hiányos történelmi és etnográfiai ismeretei mellett nem az egész emberiséget, hanem annak csak egy kis töredékét, az európai germán-román népeket vette figyelembe s az egész emberi nem fejlődési törvényeként állít fel tételeket, melyek az emberiségnek csak egy kisebb részére vonatkoznak. Mindazáltal a szociologikus kutatás alapját ő vetette meg, s ennek újabb irányai ez alapokon fejlődtek tovább.

Az újabb pozitív tudomány főleg fejlődési elméletet kifogásolja, melyet Stuart Mill az ő legnagyobb tettének mondott. Fejlődési törvényét ugyan ő maga

megingatta, midőn elismeri, hogy a XIV. századdal kezdődő metafizikai korszaktól kezdve nem a szellemi fejlődés, hanem az ipar fejlődése határozza meg általában a társadalom fejlődését.

„Comte tévedése, hogy a gondolatot, az emberi értelmet valami eredetinek, valami nem teremtett dolognak tekinti, a mi saját erejéből és egy immanens törvény szerint fejlődik ki. Az emberi gondolkodás nem valami eredeti, örök és a dologra függetlenül ható valami, hanem szükséges terméke és kikerülhetlen visszfénye annak a valóságnak, a miben él, annak a környezetnek, a miben mozog. A mai igazán pozitív kutatás erre vonatkozólag kénytelen Comte tételét egészen megfordítani és arra az eredményre jut, hogy a társadalmi fejlődés nemcsak, hogy nem terméke a szellemi fejlődésnek, hanem ez terméke annak, nem az emberek gondolkodásmódja szabja meg életmódjukat, hanem életmódjuk gondolkodásmódjukat” (Loria). A szellemi és társadalmi fejlődés közti párhuzamnak már az magában ellenmond, hogy a társadalmi bomlások korában hatalmas szellemi működést látunk.

Quetelet, a statisztikus, is azt a feladatot tűzi magának több művében, hogy a társadalmi tettet tanulmányozza. Ő a társadalmi fejlődés törvényeit a nagy számok statisztikai törvényével akarta megfejteni. Fő művei: *Az ember és tehetségeinek fejlődése vagy a társadalmi fizika kísérlete 1835. A társadalmi rendszerről és az abban uralkodó törvényekről 1848.*

Quetelet statisztikai vizsgálódásai eredményeként az egyéni életnek szabályosan visszatérő tényeit mint

tömegjelenségeket tekint s ezekből, mint az egyéni akarattól függetlenekből, az emberi akarat szabadságának tagadásával akarja a társadalom fejlődési törvényét levezetni. Az egyes akarata tekintetbe jöhet az egyesre magára nézve, de nem jó tekintetbe az összességre nézve, az individuális momentum teljesen háttérbe szorul.

Szerinte a társadalom élete is szigorú törvényeknek van alávetve, de az egyes, az egyén semmi, az állam egy élő szervezet, melynek az egyesek csak sejtjei, atomjai. Ha az eseteknek bizonyos nagyobb számát vesszük figyelembe, azt látjuk, hogy az egyes bizonyos feltételek mellett ugyanazon tipikus módon cselekszik. Az egyéni különféleségek csak kicsiben érvényesülnek, nagyban azonban a jelenségek szabályos egyiformasága mellett eltűnnek. Az egyes embert, ha a társadalmi fejlődés törvényét fel akarjuk deríteni, teljesen figyelmen kívül kell hagynunk. Ha individualitásától eltekintünk, elimináljuk belőle azt, mi benne esetleges, így az egyéni részletek egészen eltűnnek és abban a helyzetben leszünk, hogy általános ismérveket nyerjünk az „emberre” nézve. A mint a táblára krétával rajzolt kör kepe távolról teljesen leismerhető, míg közelről nagyítóval nézve csak formátlan kréta por halmazt látunk, így kell az emberi nem törvényeit kikutatni, mert ha az egyeseket közelről vizsgáljuk, eltűnnek az általános vonások és csak egyéni sajátosságokat látunk. A szociológusnak nem az egyesekkel, hanem az átlagemberrel (l'homme moyen) kell foglalkozni.

Quetelet-el szemben helyesen utaltak arra, hogy azoknak a jelenségeknek szabályos egyiformaságát

bizonyos egyező okok hozzák létre, melyeket azonban a statisztika nem képes feltárni. Bizonyos jelenségek szabályosságának megállapítása még nem deríti fel, mily törvény uralkodik ama jelenségekben. A szám mindig csak bizonyos törvényszerűség jele, azt mutatja, de nem magyarázza meg. A nagy számok törvénye épen csak a számok törvénye, de nem a megszámlált jelenségeké. A sociológiának épen azon socialis jelenségek törvényeit kell felderíteni, nemcsak ama jelenségek számszerűsége szempontjából. A statisztika nem lehet a társadalom tudományának elfogadható rendszere, mert a társadalmi életnek csak számszerűleg megállapítható jelenségeit adja, a mozgató erőkről, a tulajdonképeni tényezőkről a társadalmi fejlődésben felvilágosítást nyújtani nem képes. A tényeket csak kvantitatively állapítja meg, az okozati összefüggéseket ki nem derítheti.

2. §. Spencer.

A Comte által tört irányban neveztes haladást mutat Spencer Herbert, kinek működésétől kezdődik tulajdonképen a társadalom új irányú modern tudományának: a szociológiának az utóbbi időkben tapasztalható rendkívüli fellendülése.

Spencer Herbert (1820—1903) kis polgári családból származott. Derbyben született 1820 ápr. 27-én. Atyja iskolamester volt, de azért a fiú iskoláztatásával nem igen sietett. Nyolcz éves volt, midőn írni olvasni tanult. Már gyermekkorában feltűnően érdeklődik a természettudományok iránt. Tizenhárom éves korában bátyjához került, ki segédlelkész volt a Bath

közelében levő Hinton-ban. Ez a fiatal Spencert egyetemi tanulmányokra akarta előkészíteni, de ez semmi kedvet sem mutatott ez iránt. A klasszikus nyelvek helyett inkább a matematika és a mechanika érdeklik. Három év múlva visszakerül a szülei házához. Itt atyja tanítónak akarja képezni és három hónapig csakugyan segédtanítónak működik szülőhelye fiúiskolájában. Majd 1837-ben atyjának egy volt tanítványa révén a london — birmingham-i vasút építéséhez került Londonban, hol mint rajzoló nyer alkalmazást. Itt másfél évig működik, majd ismét két és fél évig a birmingham — gloucesteri vasútnál mint mérnök. A vasútépítésnél kezdi a geológiát tanulmányozni; Lyell műve a föld történetéről, mely Lamarck elméletével a fajok alakulásáról szembeszállott, nagy hatással van reá. Már akkor dereng nála a gondolat a természeti törvények általános uralmáról. Már akkor, húsz évvel Darwin előtt, a Lyell által cáfolt fejlődés törvényt mint az egyedül elfogadható elmeletet tekinti az organizmusok előállításáról.

Mérnökösködése alatt továbbfolytatja természet-tudományi tanulmányait, így hosszabb ideig tanulmányozza a növénytant. De társadalomtudományi tanulmányokkal is foglalkozik s első ide vágó műve *A kormányzás tulajdonképeni köréről* szóló 1843-ban jelent meg (eredetileg 1842-ben megjelent hírlapi cikksorozat). 1848—1853-ig az *Economist* című lapnál dolgozott mint segédszerkesztő, mint ilyen adja ki első alapvető művét: *Társadalmi statikáját* (*Social Statics*) 1850-ben. Ebben már kifejti a társadalmi fejlődésről felfogását; kimutatja, hogy a szerves élet és a társadalmi fejlődés egyforma törvények

uralma alatt áll. Ez után érlelődik meg benne a gondolat, miként Comte tervezte, hogy az összes tudományoknak egy nagy rendszerét adja. Ez a »*Szynthetikus filozófia rendszere*» című nagy munkája, mely a végső alapelveken (1862) kívül, a biológia (1864—67), a pszichológia (1870—72), a szociológia (1876) és az erkölcsstan alapelveit (1879) foglalja magában.

Spencer Herbertt elméletének kifejtésében kétségkívül a Comte nyomdokain halad, de a tudományt lényegesen előbbre viszi.

Comte tette lehetővé egyáltalán a szociológia tudományát pozitív filozófiája által, mely annak szükségét hangsúlyozta, hogy a tudománynak általában csak az észlelhetőből, a tényekből kell kiindulni, csak így juthat megbízható, kielégítő eredményekre. A pozitív tudomány épen a tények szerint való tudomány. Comte az egyes tudományok pozitív eredményeit egy nagy egységes egészbe, rendszerbe igyekezett összefoglalni s kijelölte a tudományok sorozatában a társadalmi fizikának, a szociológiának helyét, kimutatta ennek mint tudományágnak önállóságát, különválását a többi tudományoktól. Comte-nak ezt a munkáját a pozitív tudományoknak már az ő korában elért jelentékeny fejlődése tette lehetővé

A kezdeményező, úttörő szerep dicsősége ezek szerint minden esetre Comte-ot illeti, a Spencer által ölért eredmény csak azokon az alapokon volt lehetséges, melyre már Comte eljutott.

Hogy Spencer eredményei nagyobbak, ennek első sorban az az oka, hogy ismeretei, különösen természettudományi ismeretei sokkal messzebbterjedők a Comté-nál. A természettudományok állása közt nagy a különb-

ség a két időszakban. Míg Comte csak a biológia terén rendelkezett mélyebb ismeretekkel, Spencer a természettudományok minden terén mélyrehatolt. Mindketten a természettudományokból indultak ki és ennek eredményeit akarták alkalmazni a társadalom tudományára. Mindketten arra igyekeztek, hogy a legkülönbözőbb tereken természeti törvények uralmát mutassák ki. De míg Comte csak az azonos módszer alkalmazásának szükségét hangsúlyozza, Spencer minden téren egyetlen törvény uralmát mutatta ki. Míg Comte a haladás törvényét helyezi előtérbe (első sorban az értelmi fejlődés terén: teologikus, metafizikus és pozitív fok), Spencer az anorganikus, organikus és társadalmi élet felett uralkodó egyazon törvényt állít fel. Comte az egységesen fejlődő emberiség (l'humanité) fejlődésére igyekszik törvényt felállítani, nála az emberiség, mint a fejlődés egységes alapja, substratuma lép előtérbe: Spencer nem az egységesen fejlődő emberiségre von le szociális törvényeket, hanem a társadalmakra, társadalmi közösségekre.

A társadalomtudomány feladata Spencer szerint abban áll, hogy a társadalmi halmazatnak növekedését, fejlődését, annak szerkezetét és funkcióit, a mint ezek az egyének kölcsönös cselekvése által előállanak, előtüntesse. A szociológia tudományának feladata: a családi élet fejlődésével kezdve leírni és megmagyarázni a politikai szervezkedés létrejövetelét és kifejlődését: az egyházi szervezetek és működések fejlődését; a szertartásos szokásokban megtestesített fegyelmet, és minden társadalomnak igazgató és működő részei közötti viszonylatokat. Ezen fejlődések feltárása után azokat a kapcsolatos fejlődéseket kell

követni, melyek a társadalmi fejlődést előmozdítják és a melyeket viszont a társadalmi fejlődést előmozdít — a nyelv, az ismeretek, az erkölcs, az esztétika fejlődését. Végül a szerkezetek, működések és termékek közötti kölcsönös függőséget kell megfigyelni a maga teljességében. A szociológia legmagasabb feladata úgy megmarkolni a roppant különemű halmazatot, hogy lássuk, miként határozódik meg minden egyes csoport jelleme a fejlődés minden egyes fokán, részben az ő saját maga előzményei útján, részben a többi rész reá gyakorolt múlt és jelen tevékenységei útján.” (A Szyntheticus filozófia Collins-féle kivonatának magyar fordítása nyomán).

3. §. Spencer fejlődési törvénye.

(A Spencer-féle evolúció).

A természettudományoknak a 19. század közepe óta bekövetkezett nagy haladása, a Darwin-féle elmélet, annak felvétele, hogy a lelki élet jelenségei sem mások, mint az anyag kifolyásai és így azokban is a fizikai törvények hatását kell látnunk — a társadalom tudományát, a szociológiát egészen új irányba terelte. Ez a tudományos monizmus, mely ugyanis azt állítja, hogy a lelki élet jelenségei is az anyag törvényeinek vannak elővetve, ellentétben a korábbi felfogással, mely a kettőt egymástól teljesen elválasztotta, a két világot különböző törvények uralmának vetette alá, s melyet az újabb irány nyál szemben dualizmusnak neveznek.

Spencer már Társadalmi statikájában kifejti a társadalmi fejlődésről monisztikus felfogását, mely

szerint a szerves fejlődés és a társadalmi fejlődés ugyanazon törvénynek hódolnak.

A haladás: törvénye és oka (Progress: its Law and cause. 1857) című tanulmányában aztán határozottabban formulázza egész fejlődésfelfogását, felállítván az alaptételt, hogy minden fejlődés egyneműségéből különeműségbe való átmenet. Ezt az energia megmaradása általános törvényéből magyarázza meg. A mindenütt található fejlődést a mindenütt található bomlással egészíti ki.

Fejlődéstörvényének felállításánál Spencer abból indul ki, hogy minden tudomány, amennyiben a dolgok származását visszafelé követve vizsgálja, arra az eredményre kell, hogy jusson, miszerint ennek a dolognak alkotrészei egykor diffúz, szétszóródott állapotban voltak és ha ezen dolog fejlődését követjük, azt látjuk, hogy abból a diffúz állapotból a koncentrált, egységesült állapotba való átmenet történik.

Az általános fejlődés ennek következtében ezt a két ellentétes processzust mutatja: a koncentráció és a diffúzió.

Minden dolog folytonos változásnak van alávetve. A törvény, mely a mindenség fejlődésére alkalmazandó, tehát egyaránt az anorganikus, organikus, fizikai és társadalmi életre: Az egész mindenségben folytonos ujraeloszlása van jelen az anyagnak és a mozgásnak. Ez az ujraeloszlás fejlődés, vagy felbomlás. A fejlődés (evolúció) az anyag egységesülése (integrációja) és a mozgás szétszóródása által történik. A bomlás (disszolúció) az anyag szétkülönítése (diszintegrációja) és a mozgás elnyelése (felemésztése, abszorpciója) által foglal helyet.

Spencer ezt a törvényt, mely az összes jelenségek alkalmazandó, elméletének sarkalatos alapelveit a következőkben foglalta össze:

„1. Az egész mindenségen át általánosságban és részletekben szakadatlan újraeloszlását látjuk az anyagnak és a mozgásnak.

2. Ez az újraeloszlás fejlődést képvisel, amikor az anyag egységesülése és a mozgás szétszóródása kerekedik felül, és bomlást képvisel, mikor a mozgás elnyelése és az anyag szétkülönülése kerekedik felül.

3. A fejlődés egyszerű, ha az egységesülés folyamata vagyis összefüggő halmazatok alakulása más folyamatokkal nem bonyolulva folyik.

4. A fejlődés összetett, ha az össze nem függő állapotból az összefüggőbe való ez elsődleges változással együtt a halmazatok különféle részeinek állapotában levő különbségekből folyó másodlagos változások is mennek végbe.

5. E másodlagos változások az egyneműből a külön-neműbe való átalakulást képviselik, — oly átalakulást, a mi a mindenségben a maga egészében és minden (vagy majdnem minden) részletében feltárul: a csillagok és ködfoltok halmazataiban, a bolygó rendszerben, a földben, mint szerves tömegben, minden, akár növényi, akár állati szervezetben, (von Baer törvénye), a szervezetek halmazataiban a geológiai időközön keresztül, az elmében, a társadalomban, a társadalmi tevékenység minden alkotásában.

6. Az úgy helyhez kötött, mint általában működő egységesülés folyamata a különbözőségi folyamatával kombinálódik, hogy e változást nem csupán az egyneműségből a külön-neműségbe, hanem a határozatlan egyneműségből a határozott külön-neműségbe vivővé tegye; és a növekedő határozottság e jellemvonása, a mely a növekedő külön-neműség jellemvonásával jár együtt, hozzá hasonlóan feltárul a dolgok egészében és minden osztalékaiban, alosztalékaikban le egészen a legapróbbakig.

7. A bármely fejlődő halmazatot tevő anyag az újra

eloszlásával együtt indul meg összetevő részei visszatartott mozgásának egymáshoz viszonyított újra-eloszlása: ez is nyomról-nyomra mind határozottabban különmeműebb lesz.

8. Oly egyneműség hiányában, mely végtelen és feltétlen, ez az újra-eloszlás, aminek a fejlődés az egyik szaka, kikerülhetetlen. Az ezt szükségkép előidéző okok a következők:

9. Az egyneműnek állhatatlansága, a mi annak a következménye, hogy valamely határolt halmazat különféle részei a rájuk ható erőknek különféle módon vannak kitéve. Az ebből támadó átalakulásokat még bonyolultabbakká teszi .

10. A hatások sokszorozódása. Minden tömeg s e tömegnek minden része, a mire valamely erő hat, részletekre osztja és kikülönbözteti ezt az erőt, a mi azután különféle változások létrehozatalán munkál; ezek mindenike hasonlóan sokszorozódó változásoknak lesz szülője: sokszorozódásuk oly arányban lesz mind nagyobb, a mint a halmazat mind különmeműebb lesz. És a növekedő különbözések e két okát még támogatja .

11. Az elkülönülés, a mi oly folyamat, a mely a nem egyforma egységeket mindig elkülöníteni s az egyforma egységeket meg összehozni törekszik, így a más módon előidézett különbözéseknek szakadatlanul élesebbé, határozottabbá tételére szolgál.

12. Egyensúlyhelyzetbe jutás a végeredménye ez átalakulásoknak, a miken a fejlődő halmazat átmegy. A változások addig folynak, míg az egyensúly előáll ama erők között, a miknek a halmazat összes részei alávetvék s ama erők közt, a miket a részek azokkal szemben kifejtenek. A végleges egyensúly felé vivő utón az egyensúlykeresés az egymással egyensúlyt tartó mozgások (mint a bolygórendszerben) vagy az egymással egyensúlyt tartó működések (mint az élő testben) átmeneti fokán haladhat át; ám a nyugalom állapota a szerves testekben, vagy a halál a szerves testekben a szükségkép való határa a fejlődést tevő változásoknak.

13. A bomlás az ellentétes változás, a melyen előbb vagy utóbb minden kifejlődött halmazat átmegy. Kitéve az őt körülvevő, egyensúlyhelyzetbe nem hozott erőknek, minden halmazat alávetve annak, hogy a benne foglalt mozgás foko-

zatos vagy hirtelen növekedtével szétszórassék; és szétszóródása gyorsan menvén végbe az imént még élő testekben és lassan menvén végbe az élettelen tömegekben, végbe fog menni határozatlanul messzeeső korszakban minden bolygó és csillagtömegben, a mi határozatlanul messzeeső korszakban a múltban lassankint kifejlődött: átalakulásaik korszaka így lesz teljessé.

14. A fejlődés és bomlás e ritmusa a kis halmazatokban rövid időszak alatt menvén teljesedésbe és a temérdek nagy, a térben szerte oszló halmazatokban oly időszakok alatt menvén teljesedésbe, a melyek az emberi gondolatnak mérhetetlenek, a mennyire láthatjuk, egyetemes és örökkévaló, majd egyik s majd másik váltakozó szaka kerekedik leül e folyamatnak most a tér e tájékán, majd a másikon, a mint a helyi körülmények megszabják (determinálják.)

15. Mind e jelenségek, nagy vonásaiktól kezdve le a legaprólékosabb részletekig, szükségkép való eredményei az erő megmaradásának anyag- és mozgás-alakjaiban. Feltéve, hogy ezek szerteosztvák a térben és hogy mennyiségük változhatatlan, akár növekedés, akár csökkenés útján, kikerülhetetlenül következnek ebből azok a fejlődés és bomlás gyanánt megkülönböztethető folytonos újra-eloszlások ép úgy, mint az összes fent elősorolt részletes jellemvonások.

16. Az, a mi azok alatt az érzékelhető jelenségek alatt, a miket nekünk a mindenség felmutat, állandó marad, nem változva mennyiségében, de mindig változva alakjában, felülmúlja (trascendálja) az emberi tudást és felfogást, valami ismeretlen és megismerhetetlen hatalom, a mit kénytelenek vagyunk határtalannak elismerni a térben és kezdet vagy vég nélkül valóznak az időben.” (L. a Szyntheticus filozófia magyar fordítását.)

4. §. A fejlődés törvényének részletes igazolása.

A fejlődés ezen törvényét Spencer alkalmazásában végigviszi az összes jelenségeken. Kimutatja, hogy az egész természeti világban, a kozmikus,

szervezetlen és szerves világ terén ez a fejlődés törvénye és állítja, hogy a szuperorganikus élet is ugyanezen törvénynek hódol. Ugyanaz a törvény, mely a természeti világ jelenségeinek terén megállapítható, áll a társadalmi életre nézve is.

A társadalom természetes fejlődési processzusának is ugyanaz a törvénye, mely az összes többi jelenségekre megállapítható, így áll elő a fejlődési törvény egysége (Spencer-féle evolúció-formula).

Ezt az egységes törvényt Spencer következőleg mutatja ki részletesen mindennemű jelenségek terén (l. a magyar fordítást).

„A kérdés, a melyre felelnünk kell az, hogy mi a közös elem az összes konkrét folyamatok történeteiben?

A törvény, a melyet keresünk, az anyag és erő folytonos újraeloszlásának törvénye kell, hogy legyen. Minden tárgy, nem kevésbé mint az összes tárgyak halmaza, folytonosan állapotának valamely változásán megy keresztül.

A változások egész sorozata a következőkben foglalható össze: mozgásvesztés és ebből folyó egységesülés, a melyet esetleg mozgásnyereség és ebből folyó bomlás követ.

Bármely érzékelhető létezésnek minden változása e két ellenkező irány egyikében való változás. A valamely tömegben foglalt anyag mennyisége, mint az abban foglalt mozgás mennyisége, növekszik vagy csökken; bármelyiknek növekvése vagy csökkenése vagy a nagyobb szétszóródás, vagy a tömörülés felé való haladás.

Minden változás e két folyamat egyikének, vagy másikának része. Minden tömegnek általános történelme úgy határozható meg, hogy az szétszórt érzékelhetetlen állapotból tömörült és érzékelhető állapotba és azután ismét szétszórt és érzékelhetetlen állapotba való átváltozás. Részletes történelme e változások egyikének, vagy másikának része. Ez az anyag és a mozgás újraeloszlásának az az általános törvénye, a mely úgy a változások látszólag különböző csoportjait, mint minden egyes csoport egész lefolyását egységesíti,

Ezek a mindenütt ellentétben álló folyamatok a fejlődés és a bomlás, utóbbi a mozgás felemésztése és anyag szét-
esése. Az előbbi az a folyamat, a mely mindig anyagnak
egységesülése és mozgásnak szétszóródása.

A fejlődés kétféle lehet: egyszerű, a midőn tisztán egy-
ségesülő; összetett, a midőn ehhez még pótló változások
járulnak.

Egy oly tömeg, a mely messze van elszóródva, vagy a
mely csak kevéssé egységesült, a mozgás nagy mennyiségét
tartalmazza; egy teljesen egységesült, vagy sűrű ellenben
aránylag keveset. Egyenlő körülmények közt ennek a moz-
gásnak mennyiségével és azzal az idővel, a mely alatt tartott,
arányban álló lesz a másodlagos változások mennyisége ré-
szeinek elrendezkedésében.

Ez az igazság érvényben marad, bármily alakban létezik
valamely tömegben foglalt mozgás, legyen az pusztán mecha-
nikai ide-oda mozgás, vagy legyenek csak oly mechanikai
rezgések, a melyek hangot adnak, legyen az kívülről felvett
molekuláris mozgás, vagy legyen az valamely részét tevő
folyadék természetes mozgása.

Létező egészeknek egy szétszórtabb állapotból egy kon-
szolidáltabb állapotba való átmenetét; a fejlődést elsődleges
alakjában legegyszerűbben és legvilágosabban a naprendszer-
nek egy erősen szétszórt állapotból egy konzolidált, össze-
függő állapotba való átmenete illusztrálja.

A föld kérgének szerkezetéből megállapíthatjuk, hogy
az olvadt állapotban volt; a vulkanikus változások a föld-
anyag fokozatos sűrűsödésének és a benne foglalt mozgás ez-
zel járó veszteségének kísérői.

Minden növény úgy növekszik, hogy oly elemeket egye-
sit magában, a melyek azelőtt mint gázok voltak szétszórva,
és minden állat úgy növekszik, hogy ezeket az elemeket, a
melyek azelőtt a környező növényekben és állatokban voltak
elszórva, újból egyesíti.

A társadalmi szervezetben is egységesülő változások

mutatkoznak. Apró birtokok hűbértokká, hűbértokok tartományokká, tartományok királyságokká és végül szomszédos királyságok egybe tömörülnek.

A haladó nyelv egységesüléseiben a haladó emberi szerkezetnek, úgy az egyéninek, mint a társadalmi bizonyos egységesülései verődnek vissza. A magasabbrendű nyelveknek az alsóbbrendűekből való kialakulásánál fokozatos egységesülés megy végbe, a mely a sokszótagu szókat két- és egy-szótaguakra redukálja. A Tömondatot kísérő mellékmondatok számában, az alanyok és állítmányok különféle kiegészítéseiben és a számos minősítő mondatrészben, a melyek mind egy összetett egészbe vannak egyesítve, a modern munkák sok mondata az egységesülés oly fokát tünteti fel, a mely a régiekben nem található fel.

A tudomány történelme hasonló tényeket tüntet fel. A tudomány magas fokban egységesült nemcsak abban az értelemben, hogy mindenik része egymástól kölcsönösen függő tételekből áll, hanem abban az értelemben is, hogy a különböző részek egymástól kölcsönösen függők és vizsgálódásait nem eszközölhetik kölcsönös támogatás nélkül.

Az ipari és szépművészeteknél egyformán látjuk az egységesülés folyamatát a nyers, egyszerű és apró eszközöktől a tökéletes, bonyolult és nagy gépekig való haladásban, az egyszerű hanglejtéstől az oratóriumig való haladásban, a Kelet kezdetleges meséinek a költészet modern alkotásaival való összehasonlítása utján.

A fejlődés tehát, elsődleges szempontjából, kevésbé összefüggő alakból összefüggőbb alakká való változás a mozgás eloszlásának és az anyag egységesülésének következtében.

Ez az az általános folyamat, a melyben az érzékelhető tünemények, úgy egyenkint, mint egészben, történelmük emelkedő felét átfutják.

Minden egésznek egységesülése egyidejűleg megy végbe ama részek mindegyikének egységesülésével, a melyekre az egész oszlik.

Szem előtt tartva, hogy a bolygók pályáik és tengelyeik hajlása, fajsúlyuk és fizikai minőségük tekintetében külön-

hoznék, látjuk mily határozott az a komplikáltság, a melyet a naprendszerben azok a másodlagos ujraeloszlások idéztek elő, a melyek az elsődleges ujraeloszlást kísérik.

Ma létező földünk közt és amaz olvadt tömb közt, a melyből kifejlődött, a különmeműség tekintetében való ellentét elég szembeszőkő.

Egyidejűleg az éghajlatok fokozatos különböződése is végbement úgy, hogy minden vidéknek meg vannak a maga saját metereológikus viszonyai.

Minden növényben és állatban az elsődleges ujraeloszlást jelentékeny másodlagos ujraeloszlások kísérik. Először két rész közt áll be különbség; e részek mindenikében más különbségek támadnak, a melyek csakhamar ép oly feltűnőkké válnak, mint az előbbie; s a különbségeknek hasonló sokszorozódása megy végbe mértani arányban, a míg az a bonyolult kombináció éretik el, a mely a felnőtt példányt teszi. Ez a történelme minden élő dolognak. Egy eszmét, a melyet először Harvey bocsátott szárnyra, tovább követve, Wolff és von Baer kimutatták, hogy *fejlődése során minden szervezet az egyneműség állapotából a sokneműség állapotába megy át*. A biológusok ezt az igazságot már egy nemzedék óta elfogadták.

Az újkori növényeknek és állatoknak különmeműbb szerkezetük van, mint a régieknek; a föld jelenkori növény- és állatvilága különmeműbb, mint a múlt növény- és állatvilága, mi az egyszerűről az összetettre való fejlődést mutatja.

Az ágyneműtől a különmemű felé való haladást mutatja a legkülönmeműbb lénynek, az embernek előállása. Nemcsak az emberi nem civilizált osztályai között lett az emberi szervezet különmeműbb, hanem az egész nem különmeműbbé vált a Xjok sokszorozódása és ezeknek a fajoknak egymástól való különböződése által.

Ha az emberiségre, mint társadalmi testre megyünk át, az általános törvény még változatosabb példákban mutatkozik. Az egy neműtől a különmemű felé való változást épen úgy mutatja a civilizációnak, mint egésznek haladása, miként minden törzsnek vagy nemzetnek haladása. Egy barbár tör-

zsön kezdve, a mely tagjainak funkciói tekintetében ha nem is egészen, de csaknem egynemű, a haladás az egész emberi nemnek gazdasági tömörülése felé tartott és tart; és a mellett egyre különmemübbé válik a külön nemzetek által s a minden nemzetnek helyi csoportjai által végzett külön funkciók és a mindenik szükséglet termelésére egyesített munkások külön funkciói tekintetében.

Hasonló világossággal tünteti fel ezt a törvényt az emberi gondolkodásnak és cselekvésnek minden terméke. A föld felületén való ugyanaz az elterjedés a mely a faj különböződéséhez vezetett, beszédének különböződéséhez is vezetett. A nyelv haladása megfelel az általános törvénynek, a nyelvek, a szócsaládok és a mondatrészek fejlődésében egyaránt.

Mialatt az írott nyelv fejlődésének korábbi szakain átmert, addig a falékítmények, a melyek gyökerét képezték, festészetre és szobrászatra különböződnek.

A költészet, zene és tánc párhuzamos eredetében egy más példa van adva. A beszéd ritmusa, a hang ritmusa és a mozgás ritmusa kezdetben ugyanegy dolognak részei és csak az idők folyamán váltak külön dolgokká. Az egynemütől a különmemü féle való haladást nemcsak ezeknek a művészeteknek egymástól és a vallástól való különválása mutatja, hanem az a sokszoros különböződés is, a melyen mindegyikük azután megy keresztül. A zenét véve például, elég szembeállítani a zenét, a mint van, a zenével, amint volt, hogy lássuk mily óriási a különmemüség növekvése.

Az irodalom, a tudomány, az építészet, a színmű és a *ruházat* fejlődése mindannyian egyaránt mutatják, hogy a legtávolabb múlttól, a melyet a tudományt ki tudott puhatolni, fel a tegnap újdonságaiig, a fejlődésnek lényeges vonása volt az egyneműnek átalakulása különmemüvé.

Igy tehát *a fejlődés*, miként azt most felfogjuk, úgy határozható meg, hogy az *változás egy össze nem függő egyremiiségből egy összefüggő különmemüiségé^g^é, a mozgás elszoródásának és az anyag egységesülésének kíséretében.*

A midőn a fejlődés változás az egynemüből a különmemüvé, ugyanakkor egyszersmind változás a határozatlanból

határozottá. Az egyszerűségből az összetettségbe való haladással együtt jár a zavarból a rendbe, a meg nem határozott elrendezésből a meghatározott elrendezésbe való haladás.

Minden lépes a naprendszer fejlődésében föltéve, hogy az szétszórt anyagból eredt, határozottabb szerkezet felé való haladás.

A földnek kezdetleges olvadt állapotából annak jelen állapotába való átmenet oly fokozatokon át történt, a melyek jellege egyre határozottabb lett; az égaljak és az évszakok különbségei aránylag határozottabbak lettek, a mint a nap melege a földnek saját melegétől megkülönböztethető lett; és minden vidék még különlegesebb viszonyainak teremtését a föld és víz elosztásának növekvő állandósága segítette elő.

Az emlésök fejlődésének folyamata mutatja, hogy azok a változások, a melyek az általános struktúrát lassan növekvő határozottsággal megjelölik, párhuzamosan haladnak minden egyes szervnek fejlődésével.

Ha abból a napról-napra valószínűbbé váló feltevésből érvelünk, hogy a növény- és állatvilág fajai módosulások útján származtak; következik, hogy kellett lennie a határozatlanságból a határozott felé tartó haladásnak.

Egy vad vándortörzs, mely nincs lekötve, részeinek viszonylagos helyzete tekintetében sokkal kevésbé határozott, mint egy nemzet. Egy ilyen törzsben a társadalmi viszonyok zavarosak, meg nem állapodottak. A politikai tekintély nem szilárd, nem szabatos. A férfiak meg nők különböző foglalkozásait kivéve, nincsenek teljes ipari felosztások.

A társadalmi működés összes szervezett eredményei hasonló fejlődési fokozatokon mennek keresztül. Szubjektív folyamatoknak objektív eredményei lévén, megfelelő *változásokat* kell mutatniok; és hogy ezt teszik, a nyelv, a tudomány, a művészet esetei világosan bizonyítják.

A haladó tudománynak lényeges jellemvonása a határozottságban való növekvés, hisz a tudomány határozott ismeret, szemben a műveletlenek határozatlan ismereteivel.

Az ipari és szépművészetek talán még szembeszökőbb példákat nyújtanak. Ha a tűzkő-szerszámoktól a görcsőig, a

nyers bálványtól a modern szoborig és a csodás keleti mesétől a jó regény hűségéig haladunk: ugyanez az igazság áll elénk.

A határozottságban való ez a haladás másodlagos tünete. A fejlődésről nyert különlegesebb fogalom tehát az lesz, hogy *a fejlődés változás egy határozatlan, össze nem függő egyneműségből egy határozott összefüggő különmeműségre, a mozgás elszórodásának és anyag összctevődésének kíséretében.*

Eddigelé csak az anyag újraeloszlását figyeltük meg, elhanyagolva a mozgásnak azt kísérő újraeloszlását. A fejlődésről való felfogás kiegészítése céljából meg kell figyelniünk a visszatartott mozgásnak átalakulásait, a melyek az illető anyag átalakulásait kísérik.

A nebuláris anyag, a melynek eredeti, szétszórodott állapotában határozatlan mozgásai voltak, a naprendszer kifejlődése során határozottan különmemű mozgásokra tett szert.

Igy áll a dolog magának a földkéregnek mozgásaival. Az emelkedéseknek és süllyedéseknek, a melyek aprók, számosságok, helyiek és hasonlók voltak, a míg a kéreg vékony volt, a kéreg megvastagodásával nagy területekre kellett kiterjedniök, hosszabb korszakon át kellett folytatódniuk ugyanabban az irányban, és különböző vidékeken a kéreg szerkezetének helyi különbségei folytán egyre eltérőbbé kellett válniök.

A szervezetekben a visszatartott mozgásnak egy jobban egységesült, különmeműbb és határozottabb elosztása felé való haladás főleg annak felel meg, a mit a funkciók fejlődése alatt értünk. A funkciók a fejlődés folyamán, a struktúrákhoz hasonlóan, egyénenkint jobban megszilárdulnak, egymással pedig jobban kombinálódnak, mialatt sokfélebbek és határozottabbak lesznek.

Azokat a tüneményeket, a melyeket szubjektíve az öntudat változásainak ismerünk, objective idegizgatásoknak és kiválásoknak tudjuk, melyeket a tudomány ma a mozgás különböző módjainak mond. Innen a szerves fejlődést követve, azt várhatjuk, hogy a visszatartott mozgásnak haladása egységesül, különmeműség és határozottság tekintetében egya-

ránt a látható ideg-izomzati folyamatokban és ezeknek megfelelő szellemi változásokban fog mutatkozni.

Hogy a társadalmakban az egyéni tevékenységek egybefolyásából származó mozgások vagy funkciók mint növekednek meg összegük, alakuk sokfélesége, szabatoságuk és összefüggésük tekintetében, alig szorul említésre azok után, a miket kimutattunk.

Mindezek után Spencer így formulázza egységes fejlődési törvényét:

A fejlődés anyagnak egységesülése és mozgásnak ezzel járó szétszorodása, a melynek folyamán az anyag viszonylag határozatlan s össze nem függő egyneműségből viszonylag határozott s összefüggő különműségbe megy át és a melynek folyamán a visszatartott mozgás hasonló átalakulást szenved.

5. §. A szuperorganikus fejlődés; a társadalmi jelenségek.

Spencer a fejlődésnek három élesen elvált fajtát különbözteti meg: a szervetlen, a szerves és a szuperorganikus fejlődést.

Szuperorganikus fejlődés alatt Spencer mindazon folyamatokat és termékeket összefoglalva érti, melyek számos egyén koordinált tevékenységeit feltételezik.

Elismeri ugyan, hogy a társas rovarok — méhek, darazsak és hangyák — által alkotott halmazatok sok tekintetben hasonlítanak a társadalmi halmazatokhoz, de azok még sem valóságos társadalmi halmazatok. Mert azok nem hasonló, származásukban egymástól független egyének egyesülései, hanem egy anya utódainak egyesülései.

A szuperorganikus fejlődés kezdetleges alakjait

csak néhány magasabbrendű gerincesnél (vetési varjú, hód és több emberszabású majom) látja meglevőnek.

Ezekkel a kezdetleges alakokkal azonban ő nem foglalkozik, hanem csak a szuperorganikus fejlődés ama formájával, melyet az emberi társadalmak mutatnak növekedéseikben, szerkezeteikben, működéseikben és termékeikben. Ezek képezik a szociológia jelenségeit.

Minden társadalom jelenségei alkotóegységeik jellemétől és a körülményektől függenek. A külső tényezők: a klíma, talaj, flóra, fauna. Belső tényezők: az egyes ember fizikai, indulati és szellemi tulajdonosságai. Másodlagos tényezők, melyeket maga a társadalmi fejlődés idéz elé, a talaj változásai erdőirtások és alagcsövezés következtében, az elfoglalt terület flórájában és faunájában beálló változások.

Spencer a társadalmat önálló egésznek tekinti, mert ámbár különálló részekből, egységekből áll, mégis annak halmazata egy bizonyos ténylegességet mutat az egységek közti elrendezések állandósága folytán az egész általuk elfoglalt területen.

A társadalmi halmazatot a halmazatok két nagy osztályával: a szervezetlenekkel és a szervezettekkel lehet egybevetni. Miután azonban a társadalom oly egész, melynek egyes részei élnek, az emberi társadalmat egy organizmussal analógnak kell tekinteni. „A társadalom részei közötti állandó viszonylatok analógok azokkal az állandó viszonylatokkal, melyek az élő test részei között léteznek.”

Szerves társadalomfelfogását Spencer „*A társadalmi organizmus*” című 1860-iki tanulmányában fejti ki teljesen.

A társadalmak, mondja, hasonlatosak az egyéni

(állati és emberi) szervezetekhez, amennyiben mindkétten kis halmazatból csekély egyesülésekből észrevétlenül nőnek meg tömegükben: némelyik tízszerese lesz eredeti nagyságának. (Integrálódás.)

Mindegyikek — egyéni organizmusok és társadalmak — kezdetben egyszerűek, csaknem szervezet nélküliek, és szervezetük növekedésükkel mind bonyolultabbá válik.

Ugy az élő lényél, mint a társadalomnál a működések különböznek, differenciálódnak. „Mig eleintén alig függenek össze az organizmusok részei, lassan-lassan oly kölcsönös összetartozás fejlődik ki az élő lények és a társadalmak részei között, hogy mindegyik rész egyenkint csak úgy élhet és működhetik, ha a többi rész élő munkája segíti.”

Végül „ugy a társadalomban, mint a többi organizmusban az egész élete hosszabb, mint egyes tagjának léte, az emberek a társadalomban, a sejtek az emberben pusztulnak, kicserélődnek, míg az összesség élete túlhaladja az előbbieket életét.”

Ezen hasonlóságok, analógiák mellett azonban kiemeli a különbségeket is, melyek a kétféle organizmus közt fenforognak.

Ezek a következők:

„A társadalmaknak nincs határozott külső alakjuk.

A többi szervezetek alkotó szövete egymással összefüggő egészet alkot, a testet, a társadalom élő elemei, az emberek nem képeznek összefüggő tömeget, hanem szét vannak szórva a föld felületén.

Az egyéni, állati organizmus elemei (pl. a csontok) le vannak kötve egy meghatározott helyre, ellenben a társadalom egységei, az emberek önkényesen

változtatják helyeiket, nincsenek bizonyos helyre lekötvé.”

Végül „míg az állati testben csak egy speciális szövet képes érzésre, addig a társadalomnak minden tagja fel van ruházva érzéssel.”

A *Szociológia indukciói*-ban aztán részletesebben kifejti ezt az analógiát az állati szervezetek és a társadalom között.

A társadalmat szervezatként feltüntető első jellemvonás — mondja — az, hogy folytonosan növekszik. „A társadalmi szervezetek progresszív különböződését a társadalmi működések progresszív különböződése kíséri.

A működések nem csak különbözők, de egymást lehetségessé teszik. Ez a részek kölcsönös függőségét hozza magával. A kölcsönösen függő részek oly halmazatot alkotnak, melyben ugyanaz az alapelv található fél, mint az egyéni szervezetben. A „munka élettani megoszlása” tekintetében a társadalmi és az egyedi szervezet egyenlő. A kölcsönösen függő részek kombinált tevékenységei alkotják az egész életét.”

Az egységek életei és a halmazat élete közötti viszonyoknak további közös vonása abban áll, hogy „a halmazat élete elpusztulhat a nélkül, hogy elpusztulna az összes egységek élete; másrészt azonban a halmazat élete hosszabb, mint az egységek élete.”

Nagy a különbség azonban a társadalmi és az egyéni szervezet között annyiban, hogy „míg az állat részei összefüggő egészet alkotnak; a társadalom részei különvált egészet képeznek. Az egyiket alkotó egységek szoros összefüggésben egymáshoz vannak kapcsolva, a másik élő egységei szabadok, nem érintkeznek egymással, és többé-kevésbé szét vannak szórva egymástól.

Alapvető különbség a szervezetek két fajtája között, hogy az egyiknél az öntudat a halmazat egy kis részében van koncentrálnva. A másikonál az egész halmazatban szét van szórva: az összes egységekben megközelítőleg egyenlő mértékben megvan a boldogság és a nyomor felfogó képessége.”

Miként az élő testek, a társadalmak is rendkívül parányi tömegekből keletkeznek. Mint az élő testekben, a társadalmakban is a tömeg gyarapodását a szerkezet (struktúra) gyarapodása követi. A parányi alakjában egynemű társadalmi halmazat a növéssel párhuzamosan mindinkább különnevűvé válik.

A szervek rendszerei tekintetében is megfelel a társadalmi fejlődés a szervezetek fejlődésének.

Az állati szervezetek fejlődése úgy történik, hogy a sejtek szaporodása következtében két sejtréteg támad, a külső és a belső.

A külső réteg (ektoderm) a külső benyomásoknak részint felvételére, részint elhárítására szolgál; a belső réteg (entoderm) arra való, hogy a tápláló anyagokat felvegye és feldolgozza. Később a két réteg közt egy középső réteg (mesoderm), a tápanyag szétosztására szolgáló edényrendszer.

Spencer szerint azokkal a szerves különböződésekkel, melyek a külső és belső részek között az állati szervezetben véghezmennek, anolog a társadalmi szervezetek fejlődése. A harcosok a támadó és védő tevékenységeket végzik és így a környező behatásokkal első sorban vannak viszonyban; a rabszolgák viszont belső tevékenységeket végeznek a köz fenntartása. A kettő között fekvő szétosztó rendszer kifejlik a kereskedők által.

„Ezek a rendszerek a társadalmi szervezetben ugyanazon sorrendben lépnek fel, mint az egyéni szervezetben. Miután az urak és a szolgák osztálya kifejlődött, nagyobb társadalom csak azon feltétel alatt nőhet és válhat bonyolulttá, hogy az átviteli rendszer megfelelően előrehalad.”

A társadalmi testben tehát az ektoderm-nek a harcosok, az entoderm-nek a szolgák felelnek meg. A szétosztó szervet a kereskedők képezik.

A társadalomban is megvan, mint az állati szervezetekben, a szerveknek fenntartó, szétosztó és szabályozó rendszere.

„Azok a részek, melyek az élő testben a táplálkozást végzik és azok a részek, melyek a politikai testben a produktív foglalkozásokat végzik, mindkét esetben egy fenntartó rendszert alkotnak.”

Az egyéni és a társadalmi szétosztó rendszer közötti párhuzamosságot a következőkben látjuk: „Mindkét esetben addig, a míg a részek különböződése csekély, avagy még egyáltalán nem jelentkezik, a szükséglet csekély avagy épen semmi a részek közötti közlekedési csatornák után; ép így nincs szükség átviteli berendezésekre, ha a hasonlótlán részek szoros összeköttetésben vannak. De ha az életani vagy szociológiai munkamegosztás annyira előrehaladt, hogy bizonyos távolságban levő részek egymással összeműködnek, a szétosztó csatornák növekedése — az edényrendszer a jelentékenyen kifejlődött állatoknál és az utak s vasutak a jelentékenyen kifejlett társadalmakban — a szétosztást eszközöző tényezők növekedésével együtt, szükségessé lesz és a szétosztó rendszer fejlődésében lépést kell tartania a többi fejlődési folyamatokkal.

A szervezetek mindkét fajtájában tehát a szétosztó rendszer eredetét az egymástól függő részek közötti átvitel szükségessége határozza meg.”

A mint az állati szervezetekben a külső sejtrétegből nemcsak a bőr áll elő, hanem az idegek, izmok, melyek az egész mozgását szabályozzák, a társadalomban a felső osztály, az alsó osztály által táplálva, a társadalmat vezeti. A mint „az érzék- és a mozgás-szervek, valamint az ezeket felhasználó belső koordináló berendezés fokozatos javulásai közvetve állottak elő a szervezetek egymással való ellentétéből és versenyéből, ép így mindenütt a társadalmak közötti háborúk kormányzati szerkezeteket hoznak létre és ezekben a szerkezetekben mindazon javulásokat okozzák, melyek az együttes cselekedetek hatékonyságát fokozzák a környező társadalmakkal szemben. Miként az egyéni szervezetnél az az idegizomberendezés, mely a környező szervezetekkel való harcot keresztülviszi ezzel a küzdelemmel kezdődik és ez által fejlődik: ugyanúgy a társadalom kormányzó katonai szervezete eredetét a társadalmak közötti hadakozás folytán veszi és azzal együtt fejlődik ki.

6. §. A politikai szervezet.

Spencer hangsúlyozza, hogy az egyéneknek pusztá csoporttá tömörülése még nem képez társadalmat. „A társadalom szociológiai értelemben csak akkor alakul ki, ha az egymásmellettségeken kívül összeműködés van jelen”. A még a csoportokban nincserí erőegyesítés a közös célok elérésére, az összekötő kapocs a csoport tagjai közt igen gyenge.

Csak, ha a szükségletek jobban elégítettnek ki az által, hogy a csoport minden egyes tagja saját erejét a többiekével egyesíti, ekkor van biztosíték a szétválás ellen. Az összeműködés lehetetlen társadalom nélkül, de a társadalom viszont az összeműködés végett van.

Az együttműködésre különböző okok indíthatják az embereket, így az ellenséggel szembeni védelem, könnyebb élelem szerzés vadászat által.

Minden esetben az egyesülés következménye az lesz, hogy az egyesek közti teljes függetlenséget felváltja a kölcsönös függés. Ép a kölcsönös függés köti össze az egyeseket egy társadalommá.

Az összeműködés szervezet nélkül lehetetlen. Ez a társadalmi szervezkedés, mely ilyen formán a közös tevékenységnek, az összeműködésnek mellőzhetlen előfeltétele, lehet határozott szándék nélküli, a magán célok követése folytán. Lehet azonban szándékolt összeműködés, mely feltételezi, hogy a közcélok felismeressenek.

A társadalmi szervezkedés öntudatlan formája megvan a primitív csoportokban az által, hogy az egyéni szükségletek a munkamegosztás által jobban kielégítettnek; az egyes bizonyos dolgokat, melyeket legjobban állíthat elő, becserél oly dolgokért, melyek előállítására nincs oly kedvező helyzetben.

Ezzel szemben öntudatos szervezkedés áll elő, midőn a primitív csoport védi magát más csoportokkal szemben. Itt már az egyes csoportok tagjai egy magasabb ösztön alatt működnek össze, nemcsak pusztán személyes vágyakból.

Ez utóbbiban van az állami szervezet kezdete. Midőn a csoportnak más csoportokkal szembeni védel-

méről van szó, minden egyes tag köteles ebben részt venni. A kiválóbb harcos, legalább a harc alatt, befolyást gyakorol minden egyesre, tekintélyre tesz szert s e tekintélye kombinált cselekvést kíván meg a többiektől, így veszi kezdetét az egyesek akaratának alárendelése, támadnak — aseregbeli rangfokozatokból, osztályokból kiindulva — oly berendezések, intézmények, melyek következtében az egyesek már nem járhatnak el úgy, a mint különben, tetszésüket követve eljárnának.

Mindent összevéve „a társadalmi szervezkedésnek ez az alakja (vagyis a politikai, állami szervezet) az által különbözik más szervezetektől, hogy közcélok öntudatos követéséből áll elő, mi által az egyesek akarata korlátozva lesz, és pedig először az egész csoportnak egyesült akarata által, később pedig meghatározott módon egy szabályozó tényező akarata által, mely utóbbit a csoport magából fejlesztett ki.”

A politikai egységesülés a tömeg gyarapodásában nyilvánuló politikai fejlődés által történik. Ennek jelenségei: egymás zsákmányának elvétele, asszonyának elrablása, egymás embereinek adoptálása, később meghódított törzsek egyes tagjainak rabszolgává tévése, ilyen törzsek corporatív bevonása területükkel együtt. A társadalmi növekedést előmozdítják vagy akadályozzák a lakhely alkalmas vagy alkalmatlan volta nagy néptömeg eltartására, természetes határok jelenléte vagy hiánya. Másrészt a társadalmi egységesülés a társadalmat alkotó egységek hasonlóságának fokától Kezdetben a halmozódás főleg vérségi szálaktól csak később, midőn nagyobb fokú lesz a tár-

sadalmi élethez való alkalmazkodás, együttműködés válik lehetségessé azok között, kik nem ugyanazon törzsből valók. A fejlődésnek ama törvénye, hogy egységesülés áll elő, ha hasonló egységek ugyanazon erőnek vannak alávetve, érvényesül a politikai egységesülésben is, mert a háborúban való összeműködés a társadalmi egységesülés főoka.

A társadalmi egységesüléssel az egységek közötti elválaszthatóság csökken. A kezdetleges vándorló hordák kényük-kedvük szerint elhagyják az egyik hordát és a másikhoz csatlakoznak. A mint a törzsek jobban kifejlődnek, az összesség összetételének lazasága mindinkább megszűnik. A társadalmak fokozatos fejlődése mutatja, hogy az egységek mozgékonyasága mindjobban megszoríttatik. A politikai egységesülés megszünteti az egyesült részek közötti eredeti felosztásokat (rokonságból eredő felosztások, kisebb helyi társadalmak).

Az elsődleges politikai különböződés, a kormányzók és kormányzottak osztálya az elsődleges családi különböződésből származik. „Férfiak és nők, az életben végzett működéseik különbözősége következtében, kezdettől fogva különböző állást foglalnak el a közösségben, úgy, mint a családban: már korán a kormányzók és a kormányzottak két politikai osztályát alkotják.

A rabszolga-osztály kezdetben csak határozatlanul különül el. Különváltságra oly arányban tesz szert, melyben a tulajdonosok jogai korlátoztatnak.” A jobbágy-osztály keletkezésére az vezet, hogy a meghódított közösség népe tovább él földjein s vezérei közvetítésével termeivényeinek egy részét hódítóinak engedi át.

A harcos-osztály fegyveres erejénél fogva kezdetől fogva uralkodó osztály; ennek tulajdonában van a föld. „A vadász- és a pásztor-fokokon a csoport harcosai a földet közösen bírják. Az állandó letelepedés korában birtokaik részben kollektívek, részben egyéniek, míg végül csaknem teljesen egyéniek lesznek, a föld birtoka és a háborúskodás összekötve marad.

Az osztálykülönböződést a militarizmus idézi elő; előmozdítja a meghatározott leszármazás megállapítása, főleg a férfiágon való leszármazás, továbbá az állás és a birtok állandó átruházása a legidősebbnek legidősebb fiára.”

A társadalmi helyzetbeli egyenlőtlenségekben egyenlőtlenségek állván elő a táplálék, a ruha, a lakás tekintetében, fizikai különbségek származnak. De a fizikai különbségeken kívül, az eltérő életszokások következtében lelki, szellemi különbségek is jönnek létre. A rangbeli felosztások a fejlődő industrializmus következtében eltöröltetnek.

A politikai főnökséget kezdetben az szerzi meg, a ki arra legalkalmasabb idősebb kor, nagyobb bátorság, ismeretek, vagy nagyobb gazdagság által.

„A társadalom főnöksége azzal a befolyással kezdődik, melyet a nagyobb hatalmú, bátorságú és képességű harcos nyorl.” A társadalmi főnökség véglegesen olt alakul ki, hol a nagyobb képességű harcos alkalmat nyer harcos tevékenységének kitüntetésére, arra hogy alárendeltséget létesítsen. „Az állandó politikai főnökség kialakulása: a rokonságnál: a férfiágon át számított rendszere melyben — a tulajdon és a hatalom a fiukra és a lányokra száll — alkalmas, mely összefüggőbb családhoz és az örökletes tehetségnek

az örökletes állással való valószínűbb egyesüléshez vezet, e mellett a férfiágon való leszármazás az ősök imádását és ennek következtében a természetes hatalomnak a természet fölötti utján való megerősítését is előmozdítja.”

Egyszerű csoportokban a főnökség kezdetben választásos, időleges; megszűnik a háborúval, mely azt létrehozta, csak később lesz örökletes. Ha egyszerű csoportok katonai célokra egyesülnek, az általános főnökség kezdetben itt is csak időleges, kezdetben rendszerint választásos és csak később válik örökletessé.

„A hódító vezér főnöksége normális kísérő jelensége ama politikai egységesülésnek, mely nélkül a társadalmi fejlődés magasabb foka valószínűleg lehetetlen lett volna. A kezdetleges embereket csakis a háborúban való kombinált tevékenység parancsoló szükségére vezette összeműködésre, csak a parancsszónak való alávetés által vált az összeműködés hatékonnyá. Csak az így keletkezett összeműködés tette lehetővé az összeműködés többi formáit, melyek a civilizált élettel járnak.”

7. §. A társadalom harcos típusa és gazdasági típusa.

A társadalmak összetételi fokuk szerint egyszerűek, összetettek, kétszeresen és háromszorosan összetettek.

A társadalmi fejlődés a következő sorrendben halad előre: Az egyszerű csoport utána következik a csekély nagyságú összetett csoport. „Ha az összetett társadalom megszilárdult az által, hogy az azt alkotó

csoportok háborúban egyetlen főnök alatt összeműködtek, egységes lett. Hódítás vagy ugyanazon rendű más társadalmaknak háborúban kötött szövetsége folytán aztán kétszeresen összetett típusú társadalmak alakulhatnak ki. Későbbi fokokon még nagyobb halmozatok lépnek fel, még bonyolultabb szerkezettel.”

A társadalom két fő típusa: egyfelől a harcos, másfelől a gazdasági típus.

A kettő közti alapkülönbséget a társadalmi összeműködés különböző természete adja meg. Ugyanis „a legalacsonyabb társadalmi csoportoktól, melyeket alig lehet még társadalmaknak nevezni, az előhaladás oly csoportokhoz, melyek nagyobbak, vagy a melyekben több a szerkezet, vagy melyek mindkét tekintetben fejlettebbek, az együttműködés gyarapodását feltételezi, mely lehet vagy kierőszakolt, vagy önkéntes, vagy részben az egyik, részben a másik. A háborúskodás a kikényszerített együttműködés túlsúlyával jár együtt, a gazdasági rendszer az önkéntes együttműködés túlsúlyát tételezi fel”.

A társadalom harcos típusa az „melyben a hadsereg a mobilizált nemzet, míg a nemzet a békeállományú hadsereg és a mely ennél fogva oly szerkezetet vesz fel, mely mindkettőben közös.

A harcos szerkezetet a maga teljességében az a vonás jellemzi, hogy alkotóelemei különféle együttes tevékenységeikre rákényszerítettnek. Miként a katona akarata úgy felfüggesztetik, hogy mindenben a tiszt akaratának eszköze lesz, azonkép a polgár akarata minden magán- és közügyeiben a kormány uralma alatt áll. Az az együttműködés, mely a harcos társadalom életét fentartja, *kikényszerített* együttműködés,

A környező ellenséges társadalmakkal érintkezni hivatott társadalmi szerkezet egy központosított szabályozó rendszer alatt áll, melynek az összes részek teljesen alá vannak vetve; egészen úgy, miként az egyéni szervezetben a külső szervek teljesen alá vannak vetve a fő ideg-központnak.

Ez az egyetemes szolgálat despotikus ellenőrző hatalmi szervet tételez fel. Ahhoz, hogy a katonai főnök akarata érvényesülhessen, midőn a halmazat nagy, al-központoknak és al-alközpontoknak kell létezniök csökkenő fokozatban a harcos és a nem-harcos részeken végig. A katonai szerveződés folyamata a „regimentálás” folyamata, mely először a hadseregben megy végbe, de másodlagos hatásokat idéz elő az egész közösségben. Miként a parancsnok megszabja a katonának mindazt, hogy mit ne tegyen, mind azt, hogy mit tegyen: ép úgy az egész katonai közösségen át az uralom ép úgy negative, mint positive szabályozó; nemcsak korlátoz, de irányít is: a polgár, miként a katona, a kényszer-szabályozás rendszere alatt él.

A harcos típus fejlődése növekedő megmerevüléssel jár együtt, minthogy az összefüggés, a kombináció, az alárendeltség és a szabályozás, melyeknek a társadalom alkatelemei ez által alá vannak vetve, kikerülhetetlenül csökkenteni képességüket abban az irányban, hogy társadalmi helyzetüket, elfoglaltságukat és lakóhelyeiket megváltoztassák.”

A társadalom harcos típusától lényegesen különbözik, annak ellentéte a gazdasági típus. A kettő közli különbségek az egyének azon viszonylataiból származnak, melyeket a gazdasági tevékenységek hoznak

magukkal. Minden kereskedelmi ügylet, a szabad csere útján létesül.

A mint a társadalomban a gazdasági tevékenységek túlsúlyra jutnak, túlnyomóvá válik a társadalomban az *önkéntes* együttműködés is, melyben a szolgálatok kölcsönös teljesítése nem kikényszerített, az egyik egyén a másiknak nincs alávetve.

A gazdasági típus további vonásai még: viszonylagos formálhatósága, és „az az irányzata, mely a nemzetiségi felosztások lerontására és arra törekszik, hogy azok helyén közös szervezetet létesítsen.”

A harcok típusát tehát a közszabályozás nagy kiterjedése jellemzi, a gazdasági típust a nagyobb egyéni kifejlődés és terjedelmesebb önkéntes együttműködés.

Ezek a tanok szorosan összefüggenek az állami hatáskör tárgyalandó kérdésével. Spencer arra következtet, „hogy magasrendű, politikai, mint általános társadalmi állapot lehetősége a háború megszűnésétől függ. Állandó militarizmus, mely a neki megfelelő intézményeket íentartja, elkerülhetetlenül meggátolja vagy másképp neutralizálja azokat a változásokat, melyek méltányosabb intézmények és törvények irányában hatnak, míg az állandó békét minden fajta társadalmi javítások szükségképp követik.”

A társadalom akként változik át, hogy a szerkezet a tevékenységhez alkalmazkodik. Ha a körülmények folytán a tevékenység módjában változás állott elő, a szerkezet formájában is változás jön létre. Ha pedig a társadalom a régi tevékenységre tér vissza, a régi típus is ismét visszatér.

A társadalmi átváltozások közt legnevezetesebb

a harcos típus átalakulása gazdaságivá és megfordítva a gazdasági típus átalakulása harcossá. Ha a harcos szokások újra élednek, ezek ismét kifejlesztik a szerkezet harcos típusát. E részben Spencer magára Angliára utal, hol a megnövekedett felfegyverzéssel, az újra feléledt katonai szellemmel karöltve a kikényszerített szabályozás nagyon elterjedt; visszatérést lát ama kényszerszabályozás felé, mely a harcos típust jellemzi. Ez mutatja miként íjlik vissza egy részben kifejlett gazdasági típus a harcos felé, ha nemzetközi összeütközések gyakoribbakká válnak.

8. §. Az állami hatáskör.

Már „*A kormányzás sajátos köre*” című cikksorozatában (1842.) foglalkozik Spencer az állami hatáskör kérdésével s ezt az egyéni szabad tevékenységgel szemben megszorítani igyekszik.

Későbbi műveiben (*A társadalomtudomány — szociológia — tanulmánya*, Study of Sociology 1873. *Az egyes az állammal szemben* 1884. továbbá a szociológia és erkölcstan alapelveiben) aztán részletesen kifejti e részbeni álláspontját. Még utolsó munkájában is (*Tények és kommentárok* 1902.) kikel a „barbárság újraéledése”, a militarizmus előtérbenyomulásával kapcsolatban az állami hatáskör kiterjedése ellen.

Spencer kikel az emberek közt elterjedt ama felfogásnak helyessége ellen, mintha a társadalomra nézve annál előnyösebb lenne a helyzet, minél inkább van az emberek cselekvése szabályozva minden kis részletében. Teljességgel helytelen szerinte általában

az a felfogás, hogy az eredmény mindig arányos az alkalmazott eszközökkel. Ez a téves felfogás szüli a sok szabályozást, a törvények nagy tömegét, mi mellett ezek jótéteményeit túlozzák és szemet hunynak ama bajok előtt, melyek belőlük származnak. A törvénynek, mely egy oly bonyolult halmazatra kivan hatni, mint a társadalom, ritkán van meg az a hatása, melyet tőle vártak, hanem inkább sok más oly közvetett hatása áll elő, mikre egyáltalán nem számítottak. A hatások kiszámíthatlanok, a társadalomra a legnehezebb a kívánt módon behatni.

Alaptétele tehát az egyéniség szabad fejlődése az állami gyámkodással, kormányzati, törvényhozási túlterjeszkedéssel, túltevékenységgel szemben. Az állami kényszerszabályozás kiterjedése megfosztja a polgárokat szabadságuktól.

Ha a társadalom fejlődni akar, ha nem akarunk ismét a rabszolgaság felé közeledni, cél legyen az individuális szabadság, az állami kényszerrel szemben. A mindent felölelő szabályozás az alsóbbrendű társadalmakat jellemzi, a haladás magasabb társadalmi alak felé a közszabályozás csökkenésében áll.

A kormányzati túltevékenység abból a tévhitből származik másrészt, hogy minden társadalmi baj gyógyítható és mindenkinek kötelessége ezek mellőzésére közrehatni.

De az állam nem segíthet mindenkin és nem is érdemli meg mindenki, hogy rajta segítsenek, mert önmaga az oka szenvedésének. A Darwin-féle természetes kiválasztást (a kiváltságos fajok fenmaradása a létért való küzdelemben) elfogadva, ezért ellenzi Spencer a szegénységélyezést; a természetes kiválasztás

folyamatát akadályozzuk meg akkor, ha azokat, kiket a természet kiküszöbölni akar, a fenmaradásra alkalmatlanokat mesterségesen élni segítjük, sőt számukat szaporítjuk. Mindenki viselje tevékenységének és természetének összes előnyös és hátrányos következményeit. A társadalmat nem szabad úgy tekinteni, mintha az az emberek által tetszés szerint alkotott lenne, mert az is természeti törvények szerint fejlődik.

Az említett téves felfogások eredményezik a törvényhozó, kormányzó gépezet lázas ténykedését. Az állam mindennel törődik, el jő az állami szocializmus, már pedig minden szocializmus rabszolgaság.

Rámutat a törvényhozások számos hibáira, törvényekre, melyek haszon helyett csak kárral jártak. A haladást az emberek akár egyéenkinti, akár egyesült szabad tevékenységének köszönjük, míg a kormányzati tevékenység csak hátráltatja ezt. „A legkisebb napi ügylet is — a bérkocsis kifizetése vagy nyakendő vásárlása — arra szolgál, hogy az embert a kormány kontárságára emlékeztesse, mert hogy lehetne ezt jobban bebizonyítani, mint vert pénzeink által, melyekről legtöbb esetben hiányzik az egyedül szükséges felvilágosítás: az érme kifejezett értéke?”

A kényszerszabályozás a társadalom harcos típusát jellemzi. Itt ugyanis a testületi tevékenység a fő kellék, miután a társadalomnak más ellenséges társadalmakkal szemben kell magát fentartani.

A harcos típus eltűnésével „annak, a mi a testületi tevékenységből megmarad, célja, hogy az egyéni tevékenységeket megóvja mindazzal a beavatkozással szemben, mely a kölcsönös korlátozásból nem szükségképp következik. Az a társadalmi típus, melyben ez a

működés a legjobban lesz végrehajtva, az, melynek a többit túl kell élnie, mert ez az, melynek tagjai leginkább fognak boldogulni.” A haladás az egyéni jogok folyton növekvő elismerésében állván az államhatalom által, az államnak nem kell egyéb rendszabályokat tenni, mint a melyek a polgárok szabadságának és vagyonának megvédésére szükségesek. Vagyis arra ügyeljen „hogy egy polgár se nyerjen se több, se kevesebb előnyt annál, mint a mennyit tevékenységei, normális viszonyok között, neki szereznek. Ez kizár mindenféle oly tevékenységet, mely az előnyök bármely mesterséges elosztását célozza. Az igazságosság fentartásán felül az állam semmi egyebet nem tehet a nélkül, hogy az igazságot megséjtse.”

Ezen túlmenő állami szabályozás jogtalan beavatkozás az egyéni jogkörbe. Ezen túl az állam nem is követelhet engedelmességet polgáraitól.

Az állami szabályozás, így kell lenni legalább a gazdasági típusban, egyáltalán nem pozitív és negatív szabályozás, hanem csak negatív szabályozás legyen. „A gazdasági közösség tagjának a tekintély azt mondja: ne tedd, nem pedig, hogy: tedd ezt”.

Az államnak tehát „ha többé testületi tevékenység nem szükséges arra, hogy a társadalom, mint egész, a más társadalmak által való elpusztítástól vagy sérelmekről megóvassék, csak az a célja marad, hogy a társadalom tagjait megóvja az egymás közötti pusztításoktól és sérelmekről, melyek alatt a méltányosság nemcsak közvetlen, de távoli megsértései is értendők”.

Az állami működések ezen korlátozódásával párhuzamosan a magán tevékenység kibővül; egyre több és fontosabb működéseket a polgárok végeznek, s

nem a kormány hivatalai. Tehát az állami kényszer-szabályozás helyét elfoglalja a polgárok önkéntes együttműködése.

9. §. Egoizmus és altruizmus

Ebben a kérdésben Spencer a társadalmi optimisták sorába tartozik, amennyiben a jövő fejlődést úgy látja, hogy abban az egyesben az altruisztikus hajlam felülkerekedni fog az önző, egoisztikus hajlam felett.

Szerinte az önzés megelőzi az altruizmust, mert azok a cselekmények, melyek az élet fenmaradását célozzák, előfeltételei minden más cselekedeteknek és így a mások javára szolgáló cselekedeteknek is. Az élet fejlődése ugyanezt tanúsítja, mert élő lények alacsonyabb típusról a magasabbra haladtak ama törvény szerint, hogy a magasabbrendű többségből előnyt szerez, ez ismét azt jelenti, hogy az önző igények megelőzik az altruisztikus igényeket.” Mindenki annál jobban tölti be életét, minél inkább alkalmazkodik a körülményekhez, de az alkalmazkodás is első sorban az egyénnek előnyös. „Az az önzés, mely életerős testben eleven szellemet tart fenn, előmozdítja az utódok boldogságát is, ezeknek átöröklött alkata az élet munkáit könnyűvé és örömeit élénkebbé teszi.”

Midőn az önzés által az egyén saját életét gondozza, örömet okoz hangulata által környezetének, míg a lehangoltság, mely a megzavart egészségnek kísérője, kiterjed a családra és a barátokra. A ki kellő figyelmet fordít önmagára, másoknak is segítségére lehet, míg a ki túlzott önmegtagadást gyakorol, másokat segíteni képtelen. A túlhajtott önzetlenség önzést szül

másokban, így a helytelenül gyakorolt jótékonyság csak a kapzsiságot növeli.

Az altruizmus azonban, mely minden oly cselekvést magában foglal, mely mások javára szolgál, a helyett hogy a cselekvőnek szolgálna javára, nem kevésbé lényeges, mint az önzés. A normális önzés hiánya ugyanis az élet gyengítését vagy elvesztését vonja magi után s ennél fogva az egyén képtelen lesz altruisztikus cselekményekre.

Az öntudatlan szülői altruizmus fokozatosan átváltozik a legmagasabbrendű öntudatos szülői altruizmussá, ép így fokozatos a haladás a család altruizmusától a társadalom altruizmusáig. A társadalomban az egyéni jólét mások jólétének megfelelő figyelembevételétől függ. Mennél inkább ismeri el az egyes mások érdekeit, annál inkább találják saját érdekei is elismerést. Az egyén belátja, hogy saját érdekeit is előmozdítja akkor, midőn polgártársainak előnyét előmozdítja, mert ezeknek előnye rá is visszahat; így a mi a betegségtől való mentességüket előmozdítja, az egyénre visszahat az által, hogy csökken az ő megbetegedésének veszélye, a mi mások értelmiségét előmozdítja, az egyénnek is előnyére van, mások tudatlansága nem fog neki kelemetlenséget okozni.

Egyaránt jogtalan Spencer szerint a tiszta önzés és a tiszta altruizmus. Egyaránt lényeges mindkettő, mert a tiszta altruizmus ép úgy, mint a tiszta egoizmus végzetes következményekre vezet. Az önzés és altruizmus közti megalkuvásra tehát feltétlenül szükség van. „Saját boldogságunk bizonyos mértékben elérhető mások boldogságának előmozdítása által, viszont az általános boldogság a saját boldogságunk

előmozdítása által érhető el. Az általános boldogság főleg az egyéneknek saját boldogságukra irányuló megfelelő törekvés által, viszont az egyének boldogsága részben az által érhető el, hogy az általános boldogságra törekzenek”.

Ezek után Spencer arra a következtetésre jut, hogy az egyes és a többiek érdekei közt kiegyenlítés történik és a társadalmi altruizmus oly színvonalra emelkedik, mely önkéntesség tekintetében hasonlítani fog a szülői altruizmushoz s mindennapi szükségletté lesz a mások boldogságáról való gondokodás. Az egyén „legnagyobb megelégedését a társadalmi szervezet érdekei iránt való önkéntes feláldozásban fogja találni.” Ezt a boldogtalanság különböző okainak csökkenésével párhuzamosan kifejlődő rokonszenv teszi majd lehetővé. A társadalmi fegyelem úgy fogja alakítani az emberi természetet, hogy végre magától fog törekedni a rokonszerv örömeire. A mint a test egyik tagja reflex hatásként érzi a másik tag fájdalmát, a fejlődés oda fog vezetni, hogy a társadalomban is az egyik érezni fogja a másiknak okozott fájdalmat és az önérdek átalakul társadalmi érdekké.

A fejlődéssel az altruizmusra kevésbé lesz szükség, miután kevesebb lesz a nyomor. De az altruizmus hatáskörének csökkenéséből nem következik, hogy az altruizmus egész összege is csökkeni fog, mert a mit ma csak a magasabbrendű természetekben látunk, a magasabb fejlődésnél mindenkiben meglesz.

Spencer az altruisztikus érzést úgy tekinti, mint egy felhalmozódott terméket, melyet mint nagyobb

tömegben adunk át az utódoknak. Az ember egykor úgy fog születni, hogy ösztönszerűleg kész lesz a társadalom javára cselekedni. A társadalmi evolúcióban „minden egyes polgár érdeke kibékül a polgárok összességének érdekével” s a fejlődés oly ideális társadalmi állapot felé tart, melyben a kettő teljesen egybeolvad.

10. §. Méltatás. A fejlődés törvénye.

Mondottuk, hogy a szociológiát voltaképpen Comte teremtette meg, de azt Spencer emelte mindenestre nagy arányú, hatalmas rendszerével arra a fokra, hogy aztán az utánna következők által a mai igen kiterjedt, ez irányú kutatás lehetségessé vált.

Azt is előre kell bocsátanunk, hogy ha ez azt irányt nem is fogadjuk el, kétségkívül elismerendő, hogy a szociologikus vizsgálódások több, eddig számba nem vett körülményre terelték a figyelmet, új néz-pontokat szolgáltatottak, elértek oly eredményeket, melyeknek a tudomány egyáltalán hasznát veheti és az ellenkező irányú vizsgálódást tanainak felülvizsgálata-ra készítették.

A szociológia szerint az emberi együttlét és össz-működés minden megnyilatkozása, eredménye, a valás, erkölcs, jog, társadalom, állam alakulása is természeteti törvényeknek van alávetve.

A szociológia a társadalmi életet is egy természeteti folyamatnak fogván fel, az ebben működő erőket a legegyszerűbb erők hatására akarja visszavinni, általános törvényekre, melyek egyaránt érvényesek a fizikai, a lelki világra, a társadalmi jelenségekre,

Mert e szerint a társadalmi élet törvényei csak az általános természettörvények modalitásai, módosulatai.

A szociológia általában azoknak a jelenségeknek tudománya, mely jelenségek az emberek közti kölcsönhatások, vonatkozásokból állanak elő (Ratzenhofer); ennek következtében az összes erkölcsi-politikai tudományok végső szálai a szociológiában vannak. Ennek az a feladata, hogy „a különböző társadalmi tudományok eredményeit rendezze és rendszerbe foglalja, visszavezetve azokat egy közös nevezőre és feltárva az okok egy egységes csoportjából vagy az alkotó tényezőkből szükségszerű lezármazásukat” (Loria), nem fenyegetvén az egyes társadalmi tényekkel foglalkozó külön tudományok önállóságát, sőt ezeken épülvén fel.

Spencer szerint a geológiában és geofizikában, az asztronómiában és az asztrofizikában, a faunában és flórában az anyag integrációja és a mozgás disszipációja közti természeti processzus megy végbe, mely mindenben az egyensúlyba helyezkedés felé tart. A társadalmi fejlődés pedig ennek az általános fejlődésnek részét képezi.

Ha ilyen változatlan, feltétlenül érvényesülő természeti törvényeket a társadalomra nézve kimutatni sikerülne, ez mindenestre rendkívüli előnnyel járna, mert minden szubjektív ítélet, állásfoglalás kizárásával, a teljes objektív megismerés biztosítva lenne.

Azonban a Spencer felfogása és egyáltalán ama felfogás ellen, hogy a társadalomra is változatlan természeti törvények állanak, mindenekelőtt az az ellenvetés, hogy még magukban a természettudományokban sem sikerült eddig egy egységes törvény ural-

mát kimutatni, mert mások a természettudomány egyes ágainak (a biológiának, a chemiának stb.) törvényei. Nem sikerült minden jelenséget még itt sem egy egységes törvényre redukálni.

Ujabbán (Mach és Ostwald) ilyen egységes törvényül az energetikát állítják fel. Ennek kezdeteit Fichte és Schellingre viszik vissza. Fichte mondja már: a mit mi dolgoknak nevezünk, azok csak működések eredményei, a lét a cselekvés terméke. — Ostwald (Naturphilosophie) szerint „egyedül az energia található fel kivétel nélkül minden ismert természeti jelenségben, minden természeti jelenség besorozható az energia fogalma alá. Mindazt, a mit a külvilágról tudunk, a meglevő energiára valló nyilvánulások alakjában ismerjük meg”. Az energia pedig „munka vagy minden, a mi munkából áll elő és munkává alakulhat át”.

Egyáltalán kizártnak kell vennünk, hogy a társadalomra is természeti törvények legyenek alkalmazhatók.

Természeti, nevezetesen biológiai törvényeknek a társadalomra való alkalmazása kizártnak látszik azért, mert a természettudományi megismerés tárgya mindig az egyes élő lény, a társadalmi élet megismerésénél a vizsgálat tárgya nem az egyes ember, hanem az emberek összeműködése a társadalomban, az együttélés miként alakulása, illetve az, miként alakul a társadalom ama szabályok által, melyeket az emberek erre nézve felállítanak.

A természettudomány a szoros okozatiság tudománya, amennyiben a jelenségek okait keresve, megállapítva, ezekből állít fel törvényeket. Ezek való-

ságos törvények, mert itt egyenlő okok mindig egyenlő okozatot szülnek. A természeti törvény szükségszerű viszonylat bizonyos jelenségek közt. Helmholtz szerint: azonos feltételekre azonos eredmények bekövetkezése. A természeti törvényeknek a társadalomra való átvitele ilyen szoros okozatiságot tételezne fel, a mi azonban ellentétben áll az ember pszichológiai szabadságával, öntudatos célkitűzési képességével.

A társadalmi életre természeti törvények uralmát ki nem mutathatjuk, mert a társadalmi élet összeműködő emberi cselekedetek eredménye, emberi cselekedeteknek természeti törvények általi meghatározottságát pedig el nem fogadhatjuk.

Az emberi megismerésnek három stádiuma van: a meglevőnek, a ténylegesnek felismerése, ennek alapján a jövő irányának megjóslása és a behatás erre a jövő irányra, vagyis a meglevő megítélése, értékelése alapján a célszerű magatartás meghatározása.

Ha a társadalomra a természeti világ törvényeit alkalmazzuk, még ha a két elsőre képesek vagyunk is, nem lehetünk képesek a harmadikra, mert minden természeti okozatiság útján létrejött szükségképpen helyes kell, hogy legyen és ha az ember eszméi, cselekedetei a természeti okozatiság törvényét követik, az emberi célkitűzésnek semmi értelme; a természeti okozatiság szerint szükségszerű mellett az egyéni eszméknek, akarataknak érvényesülése nem lehet.

Helyesen mondja Kidd (Társadalmi evolúció) a Spencer elméletére, hogy ő nem látja „azt a lényeges különbséget, mely az emberi evolúciót bármily egyéb evolúciótól megkülönbözteti t. i. benne az egyéni észnek, mint tényezőnek létezését.”

A társadalmat nem lehet mint tisztán természeti jelenséget tekinteni; a társadalom csak kezdetleges alakjában ilyen, a vérrokonságon nyugvó nemzeti társadalom korában, de a mint a társadalom fejlődni kezd, az emberi szellem alakító ereje, mely behat a társadalom rendjére, mint másik fontos tényező lép fel s a tisztán természeti szükségszerűség irányával szembehelyezkedik az emberi eszmények szükségszerűsége.

A társadalomban, a hol emberi indokok határozzák meg a történendőket, természeti törvényekről nem beszélhetünk, nem mechanikai okozatiságot, hanem teleológikus okozatiságot kell felvennünk.

Arról szó sincs, hogy a társadalmi életben is törvényszerűség ne uralkodna. De a társadalmi élet törvényei nemcsak hogy nem természeti törvények, hanem a társadalmi életre nézve természeti törvény értékű törvények sem állíthatók fel; azoknak a törvényeknek, melyeket a társadalmi életre nyerhetünk, csak viszonylagos általános értékük van. Ilyen törvényeket nyerhetünk induktív uton a ható intézmények összehasonlításából, a társadalmi fejlődési rhythmusok egymás mellé állításából.

A természeti törvények épen azért valóságos törvények, mert kivételt nem ismernek. A természeti jelenségek mindig ugyanazon sorrendben ismétlődnek, ép azért törvény vonható le belőlük. A társadalmi jelenségeknél ellenkezőleg van. A természeti világban számtani bizonyossággal számíthatunk a jelenségek ismétlődőére, ezt az ismétlődést kísérletileg kimutathatjuk. A társadalmi jelenségekre levezetett törvények csak szabályok, melyek kivételt

ismernek. A társadalmi élet törvényei csak teleológikus szükségszerűséget ismernek, mert csak a társadalmilag okos viselkedést írják elő, de nem akadályozhatják meg, hogy az ember ennek ellenére viselkedjen.

A természeti jelenségek egyszerűbbek, foghatóbbak s náluk a kísérlet számtalan eszköze áll rendelkezésre. A társadalmi élet terén a kísérlet ebben az értelemben ki van zárva. A kísérlettel, külsőleg érzékelhetővel, megmérhetővel dolgozó természettudományi vizsgálódás úgy tárgyára, mint megismerési eszközeire nézve lényegesen különbözik a társadalomtudománytól. Mindezeknél fogva az emberi összeműködés pszichológiai oldalára nézve mechanikai szükségszerűséget mutató törvényeket el nem vezethetünk.

Spencer általános törvénye (az anyag integrációja és a mozgás disszipációja) ha egyes társadalmi jelenségekre alkalmazható is, nem alkalmazható valamennyire. Ő ebből a törvényből akarja levezetni a társadalom fejlődését, a helyett, hogy a társadalmi jelenségekből vezetett volna le törvényt.

Ő a szociológiát a biológiára alapítja. Miután — mondja — az egységek tulajdonságai *határozzák* meg a halmazat tulajdonságait, kell egy társadalomtudománynak lenni, mely a kettő közti viszonyt oly bizonyossággal, a mennyire az illető jelenségek természete megengedi, elének állítja. Ezért a társadalomtudománynak tárgya a társadalmi halmazat növekedése, fejlődése, belső szerkezete és funkciói, amint ezek az egyének különös cselekvései folytán előállanak. Miután az egyén a biológiából érthető meg, a szociológia mint magasabb rendű biológia jelentkezik.

(A Spencer-féle biológiai szociológián kívül a szociológiának különböző más irányai vannak. *Loria* megkülönbözteti a lélektani alapon nyugvó szociológiát, a biológiai alapon nyugvó szociológiát, a gazdasági alapon nyugvó szociológiát és az összehasonlító szociológiát. *Ward* tizenkétféle irányát sorolja fel a szociológia neve alatt folytatott társadalmi kutatásoknak. Ezek a következők: szociológia mint filantrópia, mint anthropológia, mint biológia, mint politikai gazdaságtan, mint történetbölcselet, mint speciális társadalmi tudomány, mint társadalmi tények leírása (demográfia), mint szövetkezéstan, mint a munkamegosztás elmélete, mint az utánpótlás elmélete, mint az öntudatlan társadalmi kényszer elmélete, mint a fajok harca. „Ezek a különböző irányok — mondja — hasonlítanak egy csomó kis patakhoz, mik mind arra hivatják, hogy egy nagy folyóba ömöljenek, mely aztán a szociológia egész tudományát fogja képezni.”)

Igaz, hogy a társadalom is mutatja az élet jelenségeit; növekvés, oszlás, szaporodás, munkamegosztás, differenciálódás, korreláció, koordináció stb. itt is észlelhetők.

Csakhogy biológiai alapon, azokból a biológiai tüneményekből, melyek a szerves lények közt egyaránt előfordulnak, a társadalmi tüneményeket, ezeknek belső tényezőit nem vagyunk képesek megmagyarázni egyszerűen azon okból, mert a társadalmi jelenségekben egy kizárólag az embert jellemző jelenségkör áll előttünk, a társadalmi tünemények csakis emberi működések által hozatnak létre; állati társadalmakról olyan értelemben, amint az ember társadalmat alkot s ebben szervezkedik, nem beszélhetünk. Helyesen

mondja Loria (A szociológia feladata és iskolái), hogy „a biológiai módszerek a vad ember állatvilágánál van helye, de nem tud már tájékozódni a kultúra bonyolultai vagy a történeti időkön belül élő népek bonyolultabb és magasabb léte mellett”. Épen Spencer egyik alapvető törvényét, hogy a társadalomban is a legalkalmasabb fenmaradásának általános törvénye nyer alkalmazást, a társadalmi fejlődés nem igazolja.

Az organikus módszer deduktív, mert abból a feltevésből indul ki, hogy a társadalom organizmus. A helyett, hogy társadalmi tényekre támaszkodnék, egy egész más jelenségkör, az organikus világ, lényeiére hivatkozik.

Még azok is, kik általános törvények uralmát elismerik, rámutatnak arra, hogy Spencer midőn a társadalom fejlődését minden élő test fejlődésével analógnak mondja s a társadalmi fejlődést az integráció és dezintegráció formulája alá helyezi, önkényesen kiválasztja az analóg vonásokat s az ellenkezőket nem veszi figyelembe; a legheterogenebb dolgokat és folyamatokat egy oly általános formula alá foglalja, hogy a társadalmi fejlődés abból meg nem érthető. Ügy, hogyha ez a formula a társadalmi folyamatokra átvittén találó is, nem magyarázza azokat, nem hatol a jelenségek belsejébe, csak a felszínen marad.

Spencer evolúció — elmélete mindenütt egyforma fejlődést vesz fel és így nincs tekintettel a faji különbségekre, melyek pedig a népeknél individuális fejlődést hoznak létre.

Spencer jelentősége a társadalomtudományra nem is általános formulájában van, hanem a tények éles megfigyelésében, abban, hogy a rendelkezésére állott

rendkívül nagy anyagot objektíve, tudományosan vizsgálta és ekként igyekezett abból következtetéseket vonni. Ő volt az első, a ki az őstörténelem és az anthropológia által nyújtott anyagot először tudományos rendszerbe feldolgozta.

II. §. A társadalom mint organizmus.

A társadalomnak organikus felfogása már az ó-korban kezdődik, Platónál (az állam egy nagy ember) és Aristotelesnél. Az ó-kori felfogás szerint az állam nyilvánvalólag előbb van, mint a család és az egyes, mert az egésznek szükségképen előbb kell lenni, mint a résznek. Ha ugyanis az egésznek vége van, nem lesz többé se láb, se kéz, csak abban az értelemben, a mint egy kőből való kezét ennek mondhatunk. (Aristoteles: Politika I. 2.) Ez alatt azonban ő nem az időbeli elsőbbséget érti, hanem azt, hogy az állam fogalmilag, mint célegség, előbb van az egyesnél. Vagyis a mi időrendben későbbi, az fogalmilag korábban van. Ennek ellentéte a Hobbes és Rousseau-féle atomisztikus, mechanikus felfogás, mely szerint az állam egyes akaratokból válik egy egészé, mint egy halmaz az egyes atomokból.

A középkorban ezt az analógiát még tovább viszik; bibliai, görög és római előzmények nyomán az emberiséget mint egy testet fogják fel, melynek feje Krisztus. Salisbury Jánossal kezdődik az az irány, mely ezt az analógiát aztán a részletekbe viszi, (a nagy társadalmi test lelkét a papok képviselik, a főnek a monarcha, a szívnek az állam, a szemnek, fülnek, nyelvnek a hivatalnokok felelnek meg stb.)

Az organikus felfogás, a társadalomnak és az organizmusoknak összehasonlítása, tovább tart különböző alakban Hobbes-nél, Spinozá-nál, Schelling-nél. Spencer már teljes parallelizmust lát a kettő között.

Az organikus felfogás túlzásba megy a Spencer utáni organikusoknál (Schäffle, Lilienfeld, Worms, Novikow, Izoulet, Fouillet stb.), ezek már nem analógiát látnak a társadalom és az organizmus közt, hanem identitást, az állati és társadalmi élet jelenségei teljesen azonosítatnak. Worms (*Organisme et société*) az élő organizmus minden egyes lényeges vonását feltalálni véli az államban, nevezetesen: változó forma, változó belső tartalom, a részek heterogén volta egymásmellettségükben és egymásutániségükben, sőt a szaporodást is (gyarmatok). Schäffle társadalmi szervek, segmentumok, edények, motorikus központok, idegekről stb. beszél. De már a Bluntschli-val kezdődő német organikus felfogás erre az útra tért.

Spencer, midőn a társadalmat organizmusnak mondja, a Comte által kiemelt analógiából indul ki, abból, hogy a részek közt szolidaritás van. Ennek nyomán fejt ki az emiitett, elfogadható azonos vonásokat (növekedés, a struktúra bonyolulttá válása, növekvő kölcsönös függés és az egész létének függetlensége a részek elmúlásától).

Álláspontja azonban ebben a kérdésben változó. Szociális statikájában (1850.) még azt mondja, hogy „egy társadalom oly teljesen ugyanazon rendszer szerint van szervezve, mint egy individuum, hogy bizonyára többet, mint hasonlóságot, észlelhetünk a kettő között.” Itt és a társadalmi organizmusról szóló tanulmányában (1860.) elfoglalt álláspontján azután,

miután Huxley kimutatta, hogy ez a felfogása a szélső szocializmushoz vezet, változtat és szociológiájában hangsúlyozza, hogy „a politikai és az élő test között nincs más analógia, mint a részek kölcsönös függősége, mely mindkettőjükénél közös. A társadalmi szervezetek és működések és az emberi test szerkezetei és működései közötti analógiákat csak azért állította fel, mert az emberi test szerkezetei és működései alkalmas illusztrációk a szervezetekhez és működésekhez általában.”

Tehát a társadalom és a többi szervezetek csak az alapvonásokban egyeznek. Világosan említi ugyanitt „az egyéni és társadalmi szervezeteknek parallelizmusát”; felhasználta — mondja — „ezen analógiákat csak azért, hogy építő állványokul segítsenek a szociológiai tételek felépítésében”. Valami különös analógia a társadalmi organizmus és az emberi organizmus között nincsen.

A társadalomban mindenesetre megvan sok analog vonás a szervezetekkel, organizmusokkal. Az organizmusban az egyes részek, tagok az egész életétől függenek. Ez az organizmusoknak fővonása, melyet annál inkább feltalálunk bennök, minél magasabb rendűek, tehát annál inkább feltalálható bennök az integráció, mely azt az elsődleges folyamatot követi, hogy az egész test különböző funkciókat teljesítő részekre differenciálódott. Az organizmusban megvan az egyes részek között a kölcsönhatás, valamennyinek összeműködése az egész céljára.

Az organizmusban „minden cél és eszköz kölcsönösen” (Kant), vagyis az egész is cél, melynek a részek szolgálnak mint a cél eszközei, de a részek

is célok, melynek viszont az egész, mint eszköz, szolgál. Virchow szerint „organizmus az az egységes közösség, melyben minden rész célra törekszik, egy immanens tervet valósít meg.”

Az organizmusnak nem kívülről kell nyerni mozgató, fejlesztő erejét, hanem az benne van, míg a mechanizmus ezt kívülről nyeri (az órát fel kell húzni, a gőzgépet befűteni stb). Továbbá az organizmus részei változása dacára fennmarad. Mindezt látjuk a társadalomban is.

Az analógiát azonban csak ezen határok közt fogadhatjuk el, mert más oldalról organizmus és társadalom közt lényeges különbségek vannak.

Maga Spencer felemlíti azt a három fő különbséget, hogy a társadalomnak nincs határozott külső formája, mint az organizmusnak, érzékileg nem vehető üggy észre, mint ez; hogy a társadalom tagjai tetszés szerint változtatják helyöket, míg az organizmus részei le vannak kötve; és (a mi legfontosabb, mert az eddigi különbségeket csak fokozatbelieknek találja) hogy a társadalomnak minden tagja fel van ruházva érzéssel, míg az állati testben csak egy speciális szövet képes érzésre; a társadalomban az öntudat szét van szórva az egészben, míg az állati organizmusban a halmazat egy kis részében van koncentrálva. Vagyis a társadalomnak, mint egésznek, nincs együttes öntudata.

Ujabban ezt a Spencer által fentartott különbséget is elejtik, levezetik a társadalmi öntudatot. A mint van egyéni ész és öntudat, úgy van társadalmi is. Ezt többen állítják, így Fonillé, Worms, Ratzenhofer, Barth stb. Utóbbi szerint (Philosophie der

Geschichte) „a közös gondolkozás, érzés, akarás és cselekvés perceiben a társadalomnak van öntudata”. Nálunk Hegedűs Lóránt (A szociológia sarktétele) és Jászi Viktor (Kollektív lélek) foglalkoznak e kérdéssel.*)

A társadalomnak nemcsak az a külső egysége, határozott külső alakja nincs meg, a mi az organizmusnak, de nincs meg az a belső egysége sem.

Az állati organizmus alkata nem változik, a társadalomé változhat; a legnagyobb államok alkata a legmélyrehatóbb változást mutathatja.

Az organizmusban a részek teljes összeműködése szükséges, minden belső ellentét köztük ki van zárva; a társadalom részei közt ily teljes összeműködés nincsen, köztük lehetséges ellentét, dacára a célegységnek.

*) Hegedűs Lóránt arra az eredményre jut, hogy „a társadalmi öntudat nem egyéb, mint azon viszonyoknak az összége, a melyek azon társadalomban levő egyének közt, együttélésük következtében, kifejlődtek s melyek több vagy kevesebb határozottsággal és kisebb vagy nagyobb állandósággal a társadalomra vannak vonatkoztatva.” Az öntudat tartalma ugyanis „sem anyag, sem objektum, sem állandó funkció, hanem egyazon szervezetben jelentkező pszichikai viszonyok, melyek hol tartósabban, hol rövidebb ideig, hol határozottan, hol elmosódottan, egybekapcsoltaknak mutatkoznak. Mindkét rendű (egyéni és társadalmi) öntudatnál az öntudat egész megalakulása különböző fokozatú s intermittens viszonyok összekapcsoló lását jelenti. A lényeg ugyanaz s nincs költömbőség abban sem, hogy egyénnél is, társadalomnál is sokféle a tudat fokozata, nagy a váltazandósága s jelentkezése mindig bizonyos mértékben szakadozott, a mi már a viszonytermeszelőkből folyik.”

A különbség a kettő között először fokozatbeli „mert a társadalmi öntudat nagyobb méretei folytán szakadozottabb,

Az organizmus részei magukban nem önállóak, a részeknek nincs az egészétől külön élete; a társadalomban ellenben a részeknek magukban is önálló élete, tevékenysége, individualitása van.

A szervezet sejtje nem öncélú, a társadalom sejtje, az ember öncélú.

Továbbá a társadalomban oly struktúrákat, szerveket és funkciókat látunk, melyeknek megfelelő anológiák az állati szervezetekben nincsenek, ilyenek: a nyelv, vallás, a vándorlás, szerződés, akivitel. Viszont az állati organizmusokban feltalálható születés, halál és reprodukciónak a társadalomban csak erőltetve tudunk megfelelő anológiákat felhozni. Az organizmus egészen a természet műve, a társadalom az emberi szellem alkotása is.

mint az egyén „én”-je, s mert a társadalomban a világos, koncentrált állapot kisebb mérvben, ritkábban s kevesebb állandósággal szokott jelentkezni, mint az emberben. Másodszor különbség van a két öntudathoz tartozó viszonyok szubjektív megjelenésében; ez a különbség pedig abból áll, hogy mind a két öntudatnak a tartalmát megfigyelhető pszichikai viszonyok képezik ugyan, csakhogy az embernél (egyénnél) ezeknek az objektív viszonyoknak a szubjektív összefüzését mi saját egyéniségünkre nézve végbe tudjuk vinni; a társadalom öntudata azonban csak objektíve jelenik meg előttünk s szubjektíve csak azon töredékében, mely egyéniségeinknek szociális oldalát képezi. Harmadik, tehát lényegbeli, különbség a két öntudat közt nincsen.”

Jászi szerint „ha az egyéni tudatok oly organizációja áll elő, a melyben az összeségnek, bár különböző mértékű és fokú, behatása alatt tudattartalom alakittatik ki valamely, vagy egyszerre több agyvelőben s ezen organizáció ezen s az egészre kiható mozgásbeli reakciót tesz lehetővé és biztosít, akkor objektív ismérvek alapján ott tudatot és pedig összeségi tudatot kell konstatálnunk.”

Ward különösen a következő különbségekre utal még (Contemporary Sociology c. cikksorozataiban):

A társadalmak abban az arányban, a mint fejlődnek, mindinkább helyileg állandók lesznek, úgy hogy míg a nomádok megfelelnek az alsóbbrendű szabadon úszó állatoknak, a letelepedett társadalmak mint a polypok, egy helyhez vannak kötve. Minél magasabb rendű egy társadalom, annál kevésbé érzi egyes szervének elvesztését; az organizmusban épen ellenkezőleg van.

Az analógiát az organizmusok és a társadalom közt tehát mindenesetre csak bizonyos fokig lehet elfogadnunk. A biológiai analógiák csak mint heurisztikus segédeszközök használhatók. Minden tudomány története azt mutatja, hogy az összehasonlítás, analógiavonás a mily termékenyítő lehet a megismerésre, ép oly káros, mert tévútra vezet, ha túlságba visszük. Az állati szervezet jelenségeinek, folyamatainak s a társadalmi jelenségeknek teljes azonosítása ugyanis arra vezet, hogy a társadalmi élet törvényeit a priori megállapított biológiai törvényekből vezetjük le. Ilyen formán aztán a társadalomtudomány megszűnik pozitív tudomány lenni és metafizikus elfogultságból indul ki.

Ebben a tekintetben teljesen igazat kell adnunk a szociologikus kutatási irány hazánkban tulajdonképeni megalapítójának és első hivatott képviselőjének: Pulszky Ágostnak, ki azt mondja (A jog- és állambölcsészet alyptanai-bán): „A szervesség fogalmának a társadalomra való alkalmazása gyakran különféle félreértésekre és tévedésekre adott alkalmat, részint azért,

mivel „a szerves” kifejezés használatánál csupán a legmagasabb rendű állatokhoz tartozó egyedek lebegtek szem előtt és így az eszme túlságosan szűk magyarázatban részesült; részint mivel az innen származó fogalmak vitettek át a társadalomra, és így oly mesterséges hasonlatok megállapítására vezettek, a melyeket egyáltalán csak előzetes elfogultság igazolhatott, mint pl. hogy a társadalom alkatelemeit éppen oly sorban és rendben lehet felboncolni, mint az embernél, idegekre, izmokra, csontokra, szövetekre, edényekre és sejtekre. Ha azonban a szerves lény fogalmát általános tulajdonképeni jelentőségben vesszük, ha továbbá meggondoljuk, hogy a szervességnek egymástól eltérő számtalan alakjai és fokozatai léteznek, ha végre a társadalom elemeinek kapcsolatára csak annyiban alkalmazzuk, de kimerítőleg, amennyiben a felismerhető jelenségek arról bizonyosságot tesznek: teljesen helyes eredményt nyerünk”.

Ehhez járul, hogy alig lehetséges az organizmus és mechanizmus közt biztos különböztető vonást felismerni, illetve az organizmust mint objektív jelenséget bajos megmagyarázni, ez csakis a cél segítségével lehetséges. Wundt meghatározása szerint „organizmus minden összetett egység, mely részekből áll, mely utóbbiak hasonló sajátsággal bíró egyszerűbb egységek, egyúttal az egésznek szolgáló tagjai vagyis szervek.” De ezt a meghatározást élettelen testekre is alkalmazhatónak találja, és így szerinte egy gépet, egy művészeti tárgyat vagy tudományos munkát is organizmusnak lehet nevezni. Nálunk Pikler is úgy nyilatkozik (Bevezető a jogbölcseletbe), hogy az organizmus nem egyéb, mint egy labilis (dinamikus) egyensúlyban levő

mechanikai rendszer. Az organizmusban a mechanika törvényei érvényesülnek.

Spencer amint láttuk, először a társadalom és az állati organizmus közti hasonlóságot analógiánál többnek tartja, majd visszavonul, mérsékli ezt a felfogását és azt mondja, hogy az egyéni szervezetet egyáltalán csak illusztrációként hozta fel. Utóbbinak azonban ismét egész később tanítása ellentmond, mert a szerves felfogás marad egész felfogásának alapja, ebből vezeti le törvényeit, nevezetesen midőn a társadalomra a biológiai törvényeket alkalmazza. Az ő egész szociológiája organikus, biológiai alapon nyugvó szociológia, az egyéni organizmus szerveinek és funkcióinak megfelelőt lát a társadalomban, annak berendezésében is. Ilyen formán a szociológiai törvények nem mások, mint a biológiai törvényeknek egyes esetre való alkalmazásai.

12. §. Spencer individualizmusa.

Spencer az individualizmusnak egyik leghatározottabb képviselője. Nem az egyesek vannak az államért, mint Aristoteles óta felveszik, hanem megfordítva az állam van az egyesekért, a mint Hobbes óta tanítják.

Midőn a társadalom és az állati szervezetek közti különbségeket (a társadalmi szervezetről szóló külön tanulmányában és aztán szociológiájában) kifejti, ebben látja a fő különbséget a kettő közt. Ezeknél a részek az egész kedvéért vannak, a társadalomban éppen megfordítva keli lenni.

„Itten (annál a pontnál t. i. hogy az állati

szervezetekben az érzőképeséssel csak egy speciális szövet van felruházva, míg egy társadalom egyedei mind tudnak érezni) — mondja — meglehetősen határozott ellentét mutatkozik a társadalmak és az egyéni szervezetek között. Oly különbség ez, melyet állandóan szemünk előtt kell tartanunk. Mert azt juttatja eszünkbe ez, hogy míg az egyéni szervezetben az egyes részecskék jóléte jogosan alá van rendelve az idegrendszer jólétével, mely utóbbinak fájdalma vagy gyönyöre képezi, adja az életnél: boldogságát vagy baját, azalatt a politikai szervezetben nem áll ugyanez a szabály vagy csak igen kis mértékben érvényes. Az helyes, hogy valamely állat minden egyes részecskéjének a különléte beleolvadjon az egésznek életébe, mert hisz ennek az egésznek (mint ilyennek) van oly együttes öntudata, mely boldogságot vagy boldogtalanságot érez. De nem így van az a társadalomban, mert ennek élő egyesei nem vesznek el és nem is veszhetik el egyéni öntudatukat, és mert a társadalomnak mint egésznek, nincsen együttes öntudata. És itt van az örökké tartó oka annak, hogy az egyes polgárok jóléte nem áldozható fel az államnak valamely feltett előnyéért, hanem ellenkezőleg az állam egyedül polgárainak jóléte, előnyei céljából tartandó fenn. Az együttes életnek itt az egyes részek életét kell szolgálnia és nem a részeknek kell szolgálniuk az összeség életét”.

A militarizmus csökkenésével és az industrializmus gyarapodásával az a társadalmi rend, melyben az egyesek az állam javáért élnek, oly társadalmi renddé változik át, melyben nem az egyesek vannak az államért, hanem az állam van az egyesek javáért,

Erre mindenek előtt azt jegyezhetjük meg, hogy ez nem objektív ismérvbeli különbség az állati szervezetek és a társadalom között. Az objektív vizsgálat, összehasonlítás terét elhagyva, Spencer itt a helyesség, jogosság keresésének terére lép. Mert azt mondja, az egyéni szervezetekben a részek alá vannak rendelve egyén jólétének, ez helyes, jogos, de a társadalomban nem így *kell* lenni. Ez tehát csak egy követelmény, hogy minő legyen a viszony a társadalomban az egész és a részek közt. Hogy minden társadalomban olyan volt e viszony, a minőt ő lenni kellőnek mond, természetesen nem állítható, így az ó-kori állam nem mutatta.

Világos e mellett, hogy ha ez az alapvető hasonlóság nincs meg az állati organizmusok és a társadalom között, ezzel az egész organikus felfogás úgyszólván megdől. Mert az organizmusban „az egész eszméje határozza meg az összes részek alakját és összeköttetését” (Kant). Fenmarad egyszerűen az a közös vonás, hogy a társadalom is szervezve van élete kifejtésére, mint az organizmusok, szervekkel bír életműködéseire.

Spencer az egyén és állam viszonyában az individualizmus álláspontján áll. Individualisták a hazájából nagy gondolkodók tulnyomólag (Bacon, Hobbes, Locke, Berkeley, Húmé, Bentham, Mill). A tizenyolcadik század végéig ez az irány ott épen tulnyomó. Köztük legmesszebb megy Godwin, a ki a társadalmat, államot egyenesen megszüntetni akdrja s mint ilyen az anarchizmus megalapítói közé tartozik.

A németeknél Kant után a tizennyolcadik század végén Humboldt Vilmos-bán talál az individualisztikus

irány hatalmas kifejezésre. Visszahatás ez a Wolf Keresztély-féle mindenre kiterjedő állami hatáskörrel szemben, ki az egyéni boldogság (*vitae sufficientia*) érdekében, mely egyéni boldogságok összegéből a *salus publica* áll elő, az atyáskodó államhatom szószólója a tudományban, érdekesen mutatva, mint tükröződnek a politikai állapotok az elméletekben, mert a németeknél a francia forradalom individualizmusával szemben ez időben teljesen kifejlődik a felvilágosodott abszolutizmus. Humboldt szerint az állam célja az egyes, ennek szabadsága; az állam az egyes szabad mozgását a lehető legkevésbé korlátozza, csak addig, míg az összeség java ezt multhatlanul megkívánja. A belső és külső védelem az állam egyedüli célja, ellenben tartózkodnia kell minden oly direkt, vagy indirekt behatástól a nemzet erkölcsére és jellemére, mely nem természetes s nem elkerülhetlenül szükséges. Vallás, nevelés az állam működési körén kívül esznek. Ez ellen a felfogás ellen keltek ki Fichte, Schelling és Hegel. A gazdasági életben a liberális individuális felfogás túlzása a manchesterizmusban áll előttünk, melynek jelszava a gazdasági erők akadálytalan, minden állami beavatkozástól ment érvényesülése. Erre mondotta Lassalle, hogy az államot a gazdasági élettel szemben az éjjeli őr szerepére utalja.

Ugy Mill, mint Spencer a Humboldt által kijelölt nyomokon haladnak.

Míg Hobbes individualizmusából az államhatalom zsarnoki uralmát, mindenhatóságát vezeti le, Spener szerint az állam beavatkozása az egyesek szabadságába megengedhető ugyan, de csakis addig a fokig,

mig ezt a többi polgárok védelmének szüksége okvetlen megkívánja.

Ezen túl az állam ne veszélyeztesse az egyéniség, egyéni erők szabad kifejlődését. Ezen a határon belül az államnak meg kell engedni az egyéni erők szabad, akadálytalan működését. „Az állam kötelessége, hogy a polgároknak testületileg szervezett tömege íentartsa a feltételeket, melyek mellett minden egyes a legteljesebb életet nyerje el, mely polgártársainak legteljesebb életével összefér”. Fő feladat tehát az igazságszolgáltatás. Mill azt mondja, az egyes nem felelős az összeségnek oly cselekedeteiért, melyek mást nem érintenek, csak saját személyét. Spencer ezt úgy formulázza: ne csak viselje minden egyes az összes előnyöket és hátrányokat, melyek természetéből és ebből folyó cselekedeteiből előállanak, hanem korlátozza egész cselekvését, úgy, hogy ez által ne zavarja lényegesen az összes többiek cselekvését.

Ez szerinte az igazságosság formulája. Minden élő lény alkalmazkodik az életviszonyok követelményeihez. Mindenki úgy akar élni, a mint csak az őt környező viszonyok megengedik, ezért az állam minden szükségtelen beavatkozása ezekbe az életviszonyokba mindenki saját életéről való gondoskodásának alapfeltételeit sérti meg. Spencer szerint a társíidalmi jelenségek biológiai jelenségekre lévén visszavezetendők, cselekedeteink helyességének biológiai kritériumát állítja fel. Kíváncsom lévén a faj fentartás, ebből a faj száájára az a kötelezettség származik, hogy bizonyos törvényekhez alkalmazkodjék, melyek az erkölcsi törvények. Az igazságosság szabálya

azt mondja: mindenki azt teheti, a mit akar, ha nem csorbítja másnak hasonló szabadságát. Az igazságosság a szabadsághoz vezet. Az egyes különös szabadságok, jogok (a testi épség joga, a szabad mozgás és helyváltoztatás joga, a létfenntartáshoz szükséges természetes eszközök használatának joga, tulajdonjog, a szellemi tulajdon joga, az ajándékozás és hagyományozás joga, a szabad kereskedés és szabae szerződés joga, a szabad ipar joga, a vallás-, szólás- és sajtószabadság joga, a politikai jogok) mind a fenti szabályból vezethetők le. A szabadság azt kívánja a Spencer-féle individuális-liberális felfogás szerint, hogy a polgárok önténtesen alkalmazkodjanak a társadalmi élethez. Az állami kényszerszabályozás vonuljon vissza a legszűkebb térre, az igazságfenntartásra a polgárok között.

Spencer szerint a haladás az állami kényszerszabályozás csökkenésében, a polgárok önkéntes összeműködésének növekedésében áll.

Ez az individuális — liberális álláspont tanítása általában, mely az állami szabályozással, intézményekkel a voluntarizmust, a szabad egyesülést, szerződéseket helyezi szembe. Ez az irány azért is perhorreskálja az állami szabályozást, intézményeket, mert azt mondják, ezek csakhamar elavulnak, ha eredetileg sikerültek is és a további haladás akadályai. Spencer egy honfitársa: Maine szintén azt mondja, hogy a társadalom fejlődése az állami szabályozástól mindinkább a szabad szerződészerű megegyezések felé tart; míg korábban az egyént intézmények kötötték meg, később mindinkább maga szabályozza szerződéseket által másokhoz viszonyait,

A fenti eredményre jut Spencer abból az összehasonlításból, melyet tesz a szociológia alapelveiben a középkori és modern társadalmak közt. A kényszerösszeműködés csökkenésével és az önkéntes összeműködés növekedésével az egyéni tevékenység számos megszorítása enyhült, vagy megszűnt. Az emberek ma már nincsenek annyira lakhelyeikhez kötve, mint voltak; a vallási vélemények, politikai nézetek, ruházkodás és életmód szabadabbá váltak, egyesületeket alkothatnak, politikai, vallási, vagy társadalmi célra gyűléseket tarthatnak. A polgárok egyénisége kevésbé van kitéve a közhatalom túlkapásainak, de másfelől a közhatalom inkább megvédi őket támadásokkal szemben.

Az állami kényszerszabályozás sikerességébe, a parlament mindenhatóságába vetett hit szerinte nem egyéb babonánál. Az angol liberálisoknak szemökre veti, hogy a parlament ezen mindenható hatalmát uzurpálják. A liberálisok, mondja, elfeledték, hogy a liberalizmusnak kötelessége az állami kényszerhatalommal szemben az egyéni szabadság érdekében fellépni.

Aggodalommal látja nemcsak hazájában, hanem a többi államokban is az állami kényszerszabályozás folytonos térfoglalását, különösen kikel a törvényhozásoknak társadalomreformáló működése, a munkásvédelmi, szegényügyi, kényszeroktatási törvények ellen s azt mondja: „ezen az úton, a kényszerszabályozás terjedésével a polgár közvetlenül vagy közvetve, többnyire mindkét módon, megfosztatik attól a szabadságától, melylyel korábban bírt.” Nemcsak a szociáhanem a tévesen liberálisnak nevezettek azt

hiszik, hogy az emberiséget jótékony intézményekbe szoríthatják bele. Pedig csalódnak, mert az emberek fogyatékos természetén a legjobb célzatú társadalmi berendezések is hajótörést szenvednek.

„A múlt nagy politikai előítélete a királyok isteni joga volt, a jelen nagy politikai előítélete a parlamentek isteni joga.”

Spencer tagadja azt, mintha a törvényhozás, a parlament, a többségi elv alapján, bármit határozhatna a polgárokkal szemben. Mert „egy testület csak oly dolgokban köteles magát a többség akaratának alávetni, a melyek a neki adott felelősségek teljesítésére vonatkoznak, de nem más dolgokban.” Az egyesek természetes jogainak körét azonban a törvényhozás nem érintheti. Ezek a jogok a parlament felett állanak tehát a többség felett is, mely ezekre nézve nem határozhat.

Ebben az individualista álláspontjában Spencer, a mint ezt általában elismerik, nem ment bizonyos következetlenségektől. De individualisztikus hajlamai is változást mutatnak, hisz korábban (Társadalmi statikájában 1850.) még a földközösség mellett foglalt állást, a mit később aztán (ethikája alapelveiben) visszavont.

A következetlenség abban áll, hogy dacára a társadalom szerves természete hangoztatásának, teljességgel figyelmen kívül hagyja a társadalmi szolidaritás követelményeit, melyeket pedig ethikájában elismer. Ennyire, mint ő, Smith Ádám se ment, ámbar szintén az állami beavatkozás elvi ellensége, mégis bizonyos pozitív állami tevékenységek szükségét elismeri, ígig Spencer a minimumra, pusztán az igazságszolgáltatásra korlátozza az állam működési

körét. Ezért nevezte el Huxley a Spencer álláspontját adminisztratív nihilizmus-nak.

Spencer azt kívánja, hogy az állam egész ápolási tevékenysége (jóléti közigazgatás vagyis művelődésügy, közegészségügy, közlekeclésügy stb.) szűnjön meg, inert az egyesek önkuntes együttműködésük útján jobban elérik e célokat. Ez azonban épen nem áll, az állam mindezt jobban tudja valósítani, mint az egyesek egyesülése. Több esetben az egyesek is képesek lennének, az államhatalom beavatkozása nélkül, ama célokat valósítani, melyeket az állam valósít, de az állam még se bizhatja azt rájuk, mert nem úgy valósítanák ama célokat, a mint az állam érdeke követeli. A be nem avatkozás nem lehet alapelv, mert annak kiindulási pontja, hogy az állam az egyesekért van, logikus vége pedig az anarchia.

Az individualisztikus álláspont teljes következtetései keresztülvitele szükségképcn ez utóbbira vezet, melyben minden állami kényszerhatalom, szabályozás megszűnik s ezek helyét az egyesek önkéntes, szerződészerű megegyezése foglalja el.

Spencernek ez a tanítása, mely szerint az állam ilyen formán csak egy szükséges rossz, mely a mint fejlődik, magát feleslegessé teszi, sok ellenmondásra talált.

Első sorban Laveleye czáfolta tanait, majd hazájában Huxley szállt síkra társadalmi tanulmányai b n a liberális állami nihilizmus ellen s kijelölte az állami működési kör helyes határait az anarchia és az állami gyámkodás két szélsősége között.

Huxley rámutatott arra, hogy a Spencer organikus felfogásából álláspontját az állami hatáskör tekinte-

tében nem lehet levezetni. Ha ugyanis az állami feladatok negatív felfogását elfogadjuk, ehhez képest a fiziológiai szervezetekben az idegrendszer nem avatkozhatna az izmok összehúzódásába „csak legfeljebb annyiban, hogy az egyik izmot megakadályozza abban, hogy egy másiknak működését hátrányosan befolyásolja vagy minden sejt saját érdekét követhetné, de ha így a laissez faire elve uralkodna, mi lenne akkor a fiziológiai testből?

A természeti organizmusokban a részek, a szervek az idegrendszer, végül a tökéletes organizmusban az agy vezetése alá rendelve, ez kényszeríti őket, hogy az egész érdekében működjenek.

Ugyanígy kell lenni a társadalmi testben is. Ha tehát az analógiát következetesen keresztülvisszük, mellőzhetlen a társadalomban is a részeknek egy legfőbb vezető erő (törvényhozás, kormány) alá rendélése. Hisz Spencer is említi, hogy a parlament funkciója anolog az agy működésével egy állati organizmusban.

Huxley igazat ad Spencernek annyiban, hogy az állami beavatkozás sokszor balul ütött ki s ez így lesz a jövőben is.

De e részben a testületi tevékenység se mutat mást, mint az egyéni tevékenység. Ha az ember az egyik mesgyéről a másikra akar átmenni, legyen bár a legbölcsebb és leghiggadtabb, nem fog egészen egyenes irányt venni, hanem útja kisebb-nagyobb eltérési fog mutatni az egyenes vonaltól, így van az állam tevékenységnél is.

Ha az állami tevékenységet fel akarjuk adni csak azért, mert mindig csak megközelítőleg helyes irányú,

ez annyi lenne, mintha a hajó kormányosát mellőzni akarnók azért, mert a hajó többé — kevésbé soha sem követi egészen azt az irányt, melyet neki adni kar. „A valóságban azt látjuk, hogy az államok tekintélyes számú tudatlan és balga emberből, egy kis rész igen léha emberből és egy igen kis rész képes és tisztességes emberből állanak s az utóbb említettek azon fáradoznak, hogy az elsőket okos gyámkodás alatt, a másod sorban említetteket pedig elnyomva tartsák.”

Ward (Dinamic Sociology c. művében) szintén Spencerral szemben foglal állást ebben a kérdésben. Pedig ő az állam parazitaságát hangoztatja, miután az nem a nagy tömeg önkéntes szervezkedésének, hanem az uralomra törekvők önérdekének köszöni létét. És bár Ward is a társadalmi erők szabad működésének híve s minden kényszert, mely a társadalmi erőket leköti, az összesség jólétére károsnak tekint, mégsem megy annyira, hogy az állami beavatkozás szükségét tagadná. Sőt rámutatott arra, hogy még a Spencer kiinduló pontján állva is, vagyis az egyént érdeket, individualizmust fogadva el, más eredményre kell jutnunk, mint a mire ő jutott. Mert ha el is fogadjuk, hogy míg az organikus fejlődés az egész érdekeinek szolgálata felé, a társadalmi fejlődés megfordítva a részek, az egyének és nem az egész, a társadalom érdekeinek szolgálata felé tart, a fejlődés mindkét esetben a részek integrációja útján történik, hogy célját elérhesse. A társadalmi integráció, igaz, korlátozza az egyéni szabadságot, de ez a korlátozás semmi ahhoz, mely ennek hiányában más egyének által történne. Épen a Spencer-féle „egyenlő

szabadság” csak kollektív korlátozás mellett lehetséges s ezen belül az egyes szabadsága annál nagyobb, minél teljesebb a szociális integráció. Ward ekként kimutatja Spencerrrel szemben, hogy az állam nem szükséges rossz, hanem a társadalmi fejlődésre mind növekvő mértékben szükséges szabályozó rendszer.

Ward határozottan elutasítja azt az álláspontot, hogy az állam lehetőleg ne avatkozzon be az emberi életbe. Rámutat arra, hogy a gazdasági életben is a laissez faire elve nem volt eredményes a társadalomra, mert a produktív munkának a kereskedelem általi kizsákmányolásához vezetett.

Nem az állami beavatkozás elvi kizárásában látja ő a kérdés megoldását, hanem azt mondja, hogy íngig eddig a törvényhozások közvetlen eszközökhöz folyamodtak, mi nagy erőkifejtéssel járt, jövőben az államnak a polgárok nevelése által kell odahatni, hogy a társadalmi élet minden részében a helyes viszony és harmónia meglegyen.

Nálunk Pikler mutatta ki (Az állam ellen. Bpesti Szemle 1886) Spencer azon elméletének tarthatatlanságát, mely szerint az állam feladata ne leane más, mint a külső védelem és az igazságszolgáltatás vagyis a polgárok személyének és tulajdonánálk támadásokkal szembeni megvédése és a szerződések megtartásának kikényszerítése.

Rámutatott mindenek előtt ezen elmélet belső ellentmondására, mert az az ellentét, melyet Spencer a beavatkozó és be nem avatkozó állam közt lát, nincsen meg.

Szerinte ugyanis az államban is, úgy mint az állatvilágban, azon elvnek kell uralkodni, hogy min-

denki saját ereje, életrevalósága szerint részesüljön az élet javaiban, minek folytán aztán az erők fennmaradnak és szaporodnak, a gyöngék elpusztulnak. Az állam akkor tesz eleget ezen elvnek, ha az általa kijelölt szűk működési körben marad s nem nyúl bele a természetes kiválasztás folyamatába zavarólag.

Az államnak azonban a természet ezen rendjébe való belenyúlástól tartózkodása lehetetlenség és ha az állam nem tesz egyebet annál, mit Spencer is megenged, vagyis bíróilag védi a polgárok személyét és vagyonát, már akkor szükségképen belenyúl a természet rendjébe, mert védi a testileg vagy szellemileg gyöngébbet, a gondatlant és ügyetlent e tekintetben magasabb rendű embertársaival szemben. Az állatvilág individualizmusa, az egyéni erők korlátlan érvényesülése tehát az államban lehetetlen.

Spencer szerint az államnak egyenlő szabadságot kell biztosítani mindenkinek. De egyenlő szabadság csak a teljes individualisztikus állapotban lehetséges, midőn minden egyesnek szabadsága egyformán korlátlan, mi mellett azonban a társas együttműködés ki van zárva; vagy a teljes kommunizmus mellett, midőn mindenkire egyenlő rész jut az összeműködés eredményében.

A törvényhozások tévedései ép úgy nem bizonyítanak a törvényhozások ellen, a mint nem bizonyítanak az orvosok tévedései az orvosi tudomány ellen.

Midőn Spencer az állami beavatkozást mellőzni kívánja, azt hangsúlyozza, hogy a társadalmat, a politikai testet nem lehet akaratunk szerint megváltoztatni, mert az nem emberi csinálmány, hanem

termék, az önmagától, tudattalanul fejlődik, organizmus. De ebből nem következik, hogy a társadalom tudatos változtatása ki lenne zárva, hisz a növényi, állati, emberi organizmust is lehet tudatosan alakítani és fejleszteni.

A társadalom organikus voltából csak az következik, hogy az tetszés szerint nem változtatható meg, hanem csak oly változtatások, újítások tehetők rajta, melyekre megvannak az előfeltételek.

A közigazgatásban pedig az állami kényszerhatalmi belenyúlás jogosult mindazon esetekben, midőn valamely tényleg fenforgó szükségletet a polgárok nem mindnyájan tudnak felismerni és kielégíteni; ez esetben az ily érdekek kielégítését a társadalom magasabb belátású és szervezettebb része, az uralkodó osztály, az állam kikényszerítheti.

A Spencer-féle „egyenlő szabadság” elvére más helyen (Az igazságosságról) azt jegyzi meg Pikler, hogy az voltaképen semmit se mond; azt se dönti el, vajjon az igazságos-e, hogy mindenki lophasson, rabolhasson-e vagy senki.

Hasonlóképen nem fogadja el Somló B. (Állami beavatkozás és individualizmus, valamint Jogbölcseleti előadásaiiban) Spencer e részbeni álláspontját, mondván, hogy már a társadalomban élés ténye állami beavatkozás nélkül egymagában kizárja, hogy az egyes maga viselje jó és rossz tulajdonságainak összes következményeit; azok következményeit a társadalom fejlődésével karöltve mind jobban megéri a többi is. Az állami beavatkozás nem szünteti meg a természetes kiválasztás menetét, épen ezért nem lehet elv a beavatkozás mellőzése, hanem ellenkezőleg: a

beavatkozás a társadalomra nézve előnyös eredmény érdekében. A negatív szabályozás, melyet Spencer megenged, s a pozitív szabályozás közt lényeges különbség a beavatkozás szempontjából nincsen. Az ideális állapot szerinte az, mely az ismeretek fejlődésének teljesen szabad tért enged, de épen úgy szabadjára hagyja az intézményeknek az ismereteknek megfelelő átalakulását. Spencerrel szemben még az állam igazságszolgáltató tevékenységének csökkenését is inkább lehetőnek tartja a jövőben az emberek közti szimpátia erősödése folytán, mint a közigazgatási tevékenység hanyatlását; ez épen emelkedni fog. De nem fogadja el a Spencer-féle álláspontot már Pulszky Ágost sem, ki a szociologikus irányban először adott nálunk rendszeres egészet. Szerinte ugyanis (A jog- és állambölcsészet alyptanai) az állam célja „társadalmi tudattal pótolni az egyes tagoknál mutatkozó tudathiányt a közösségi érdekre vonatkozólag és kényszerrel érvényesíteni a tagok összeműködését ott, a hol az annak önkéntes eszközlésére való képesség vagy készség hiányzik.” Az állam feladata a művelődés terjedésének arányában fogy, mert a mily mértékben meggyökerezik a polgárokbán együvé-tartozásuk tudata, nő közérzletük és önfeláldozó képességük s a mint maguk is képesek lesznek a szervezkedésre, mind több lesz az, mit a polgárok maguk elvégezhetnek, kevesbül az állam feladatköre, De másfelől az állami teendőket emeli az emberi igények és érdekek növekedése; minél nagyobb az eltérés a társadalom tagjainak felfogásában, annál inkább kell meghatározni azt, mit nem mindenki ismer el szükségesnek. A közösségi érdekek szaporodá-

sával az állami tevékenységnek előbb nem ismert új körei keletkeznek. Csak az egyének teljes szervezkedési képessége mellett nem volna az állami irányításra szükség. De „a míg az emberiségnek van merre haladnia, a míg folyton új, meg új célok keletkeznek, új meg új cselekvőségi terek nyílnak meg, új intézmények teremtésére, új szervezetek létesítésére, új jogszabályok alkotására van szükség.

Spencer-nek az egyenlő szabadságra vonatkozó álláspontja, miből az állami működési kör szűkülését vonja le, egyenesen a természetjogra visszatérés, de következése másrészt naturalisztikus felfogásmódjának, mely a társadalmat mint természeti lényt tekinti. A társadalom szerinte „a természet ama rendje, mely a társadalmi berendezésekben fenáll.”

Tétele, hogy mindenki szabadon fejthesse ki tehetségeit, míg ez mások hasonló szabadságába nem ütközik — Locke-re vezethető vissza. Másrészt ha a társadalom természeti termék, abban a természetes szabadságnak (Smith értelmében) kell avatkozni.

De Spencer maga is érezte, hogy ebből mindenkinek egyforma joga az erőszakoskodásra lenne levezethető, ezért hozzáteszi először azt a korlátozást, hogy senki másnak pozitív kárt ne okozzon se közvetlen vagyis az által, hogy azok személyét vagy vagyonát egyenesen megtámadja, sem közvetve az által, hogy a szerződéseket meg nem tartja. A társadalomban az összhangzó együttműködés e nélkül lehetetlen, ez a szükséges cselekvési mód; már pedig az összhangzó együttműködésre kell közvetlenül törekednünk, mint a társadalmi boldogság elérésének feltételére.

De hozzáteszi másodsorban azt a korlátozást, hogy a másoknak okozott közvetlen vagy közvetett károk elkerülésén kívül minden egyes a többiek boldogságán működjek, ez által maga is nyervén. Világos, hogy a két utóbbi korlátozás mellett az ő természetes szabadságába ideális elemek vegyülnek.

Spencer szerint a fejlődés az industrializmus felé ta. t, mely a militarizmussal szemben a békés ipari tevékenység s abban a polgárok önkéntes összeműködése helyettesíti hova-tovább a korábbi állami kényszer szabályozást. Csakhogy a gazdasági élet kifejlődésével kapcsolatban ennek épen ellenkezőjét látjuk, mert a gazdasági fejlődés maga is újabb és újabb tárgyat ad az állami szabályozás számára.

Azt, hogy a közigazgatás az egyesek életviszonyaiba mennél kevesebbet avatkozzon be, el nem fogadhatjuk. Hogy ez a beavatkozás mily mérvű legyen, azt általános érvénnyel megállapítani nem lehet. De általában azt mondhatjuk, hogy az állam gondoskodjon az egyéni fejlődés feltételeiről is, ha az egyesek erre nem képesek, vagy nem ügy képesek, a mint a közérdek megkívánja. A túlságos beavatkozásnak pedig határt szabjon az egyéni önállóság szükséges elismerése. Arról a modern államban szó sem lehet, hogy az állam pl. a polgárok ruházatának módját, étkezését rendőrállamszerűleg megállapítsa. De viszont az állam nem fogja tétlenül nézhetni az egyéni fejlődés minden feltételeinek hijján levőt, az ínségest, hogy elegettegyen annak a Spencer-téle követelménynek, mely szerint nem szabad állami beavatkozással a természetes kiválasztás menetét megakadályozni, mert ha ez utóbbi nincs meg, akkor visszafejlődés következik be.

Helyesen mutat Concha (Közigazgatásban) azon felfogás tarthatatlanságára, mely szerint az egy nagyobb fejlettségével az állami beavatkozás feleslegessé válna. Az egyén megerősödése ugyanis egyének bonyolult közreműködése nélkül lehetetlen, de az ily közreműködés kölcsönösségét a véletlentől nem várhatni, az államnak a negatív beavatkozásokon kívül különlegesen is be kell folyni a közreműködés biztosítására. Az egyéni élet feltételeivel foglalkozó közigazgatás bizonyos mérvben háttérbe szorulhat ugyan, ha a közhatalmi ténykedés helyét az egyéni, társulati, érdekeltségi tevékenység foglalja el. De a közreműködés módjainak meghatározása, szabályozása ez esetben is az államot illeti és felügyeletet kell gyakorolnia ez szabályok megtartása felett. Az államnak az egyéni fejlődés feltételénél valami módon okvetlenül gondoskodni kell.

De ha ezek szerint nem is fogadhatjuk el álláspontját abban a tekintetben, mintha a fejlődésnek szükségképpen az állami tevékenység fokozatos visszaszorítására kellene vezetni, a Spencer ellenszenves kifakadásai a kormányzati túltevékenységgel szemben mindenesetre megszívlelendők annyiban, a menyiben rámutatott arra, hogy a társadalom szerves képződmény, nem emberi csinálmány és így nem is alakítható az emberek által tetszése szerint, hogy a törvényhozás és kormányzat se mindenható a társadalom bajaival szemben. Alapelv az állami tevékenység visszaszorítása nem lehet. Az államot lehetetlen arra a szerepre kárhoztatnunk, hogy passzív nézze miként boldogul az egyes egyéni tulajdonosai szerint a létért való küzdelemben, a szabad

verseny mellett. De a gyakorlati politikának egyik legnehezebb kérdése épen az állami tevékenység helyes határát eltalálni a rendőrállam és az adminisztratív nihilizmus, mint két véglet között. A fejlődés nem az állami tevékenység csökkenését, hanem annak, korábbi kulturfokokkal összehasonlítva, viszonylagos emelkedését, de másrészt viszonylagos csökkenését mutatja.

Spencer egyenesen az állam fölött álló jogokat íogad el, midőn azt mondja, hogy az egyéni jogok már az állam előtt megvoltak, azokba tehát az államhatalom jogosan nem avatkozhat. Ilyen jogokat azonban egyáltalán el nem fogadhatunk, mert ez az állami szuverenitásnak egyenes tagadása lenne.

Szerinte az egyesek bizonyos személyes jogai, így a bizonyos cselekvésekre vonatkozó jogok és bizonyos tárgyak birtokának joga, megelőzték az állami jogot.

Az államnak feladata volt ezen, az állam előtti intézményeket védeni. Az államnak feladata lett volna a polgárokat mindennemű megtámadtatásokkal szemben megvédelmezni, az állam azonban a társadalom harcós típusa korábban tulment ezen a határon.

Az uralkodó parancsainak, miután tekintélyét isteni származásának tévhite szentesítette, az egyesek személyes szabadsága nem képezett korlátot.

Az ipari tevékenység terjedésével azonban az államnak a polgárok életébe való belenyúlása csökkenni kezdett. Az állam midőn ekként a szabályozás teréről visszavonul, csak természetes működési körét foglalja vissza. Spencer szerint egy oly törvény, mely az államhatalmat illetéktelen beavatkozási tér-

ről visszaszorítja, s ez által az egyeseknek bizonyos szabadságot ad, tulajdonképen nem teremt új jogot, hanem az ily törvény csak elismer oly jogot, mely már az állam előtt létezett.

A „természetes jogokénál, a szabadságjogok felfogásánál Spencer Locke nyomán halad. Nem a Hobbes — Rousseau-féle felfogásra tér vissza, mert ezekből az állam fölött álló jogok le nem vezethetők.

Hobbes szerint (Leviathan) ugyanis az emberek azért alapítják meg szerződés által az államot, hogy a természeti állapot elviselhetetlen hátrányainak, az egoizmus féktelen érvényesülésének, az általános háború állapotnak (*bellum omnium contra omnes*) véget vessenek. Az emberek közti béke megvalósítása és fenntartása a célja a társadalmi szerződésnek, melyet az egyesek egymással kötnek, eredeti szabadságukat az államhatalomra átruházván, mely abszolút hatalmával csak olyat nem tehet, mi önmegsemmisítése volna, tehát ha nem gondoskodik a béke fenntartásáról, a polgárok élete és birtokának megóvásáról.

Rousseau-nál (*Contrat social*) az egyesek szerződésök által szintén összes eredeti jogaikról, szabadságukról lemondanak az összeség, a nép, az összes egyesek javára. A nép szuverén hatalmának korlátja nincsen, a szuverén hatalom maga szabja meg határát. De ha ez a szuverén hatalom elvileg korlátlan, annak minden egyes mint alattvaló alá van rendelve, másfelől abban mint polgár minden egyes résztvesz, így hát csak önmagának engedelmeskedik.

Másként Locke (*On civil government*), ki ugyan szintén szerződésből származtatja az államot, az egyeseket az bírván erre a szerződésre, hogy a természeti

állapot nem elegendő az egyenlő szabadsággal felruházott egyesek védelmére mások támadásaival szemben.

De nála az egyes a társadalmi szerződés által nem mond le minden eredeti jogáról, hanem csak azon jogairól, melyek arra szükségesek, hogy élete, szabadsága és birtoka megvédve legyen. A társulás célja, a természeti állapot hátrányainak mellőzése nem kívánja az ember eredeti jogainak feláldozását, azoknak az államhatalomra való teljes átruházását.

Spencer egészen Locke után indul, midőn az állam által érinthetetlen, a felett álló jogokat vesz fel, mely jogok összesége az egyesek természetes szabadságát adja. Ez, mint mondtuk, az állam alaptermészetével, a szuverén hatalom lényegévei ellenkezik. Állam előtt keletkezett egyéni jogok által az államhatalom korlátozva nem lehet, az államnak szükségképpen ily állítólagos egyéni jogok felett kell állani. Ez nem zárja ki az államhatalomnak bizonyos irányokban korlátozását, a mint a modern állam hatalma tényleg korlátozva van is. De korlátozva van önszántából s nem az állam felett álló, az emberrel vele született s így a törvényhozás által érinthetetlen, abszolút jogok által.

13. §. A társadalmi típusok; egoizmus és altruizmus; nemzeti különbségek.

A társadalom Spencer szerint a katonai foktól egyenes vonalban az ipari fok felé fejlődik.

Ebben Spencer Comte-t követi, ki szerint a társadalmi fejlődés a szellemi fejlődésnek megfelelőleg alakul s a katonai életmód fokozatos hanyatlásával az emberek az iparra térnek át.

Az ipari fok a militarizmus megszűnése, de Spencer nem vette figyelembe, hogy a gazdasági fejlettség, a gazdasági érdekek előtérbenyomulása a nemzetek közti versenyben maga után vonja a militarizmust, hisz a háborúk okai közt a gazdasági érdek mindig nagy mérvben szerepelt, a jövőben még inkább szerepelni fog.

Ő azokat az egyes történeti fokokat, melyeken a társadalom fejlődésében átmegy, nem emeli ki; a katonai társadalom átalakul ipari társadalommá, ennyi az egész. Nálunk a ki részben Spencer nyomán először adott nagyobb szabású szociológiát: Pulszky Ágost sokkal becsesebb eredményekre jut (A jog- és állambölcsészet aaptanaiban), midőn a történeti társadalmakat (nemzetségi, törzsi és községi, kiaknázási, egyházi, nemzeti, gazdasági, emberiségi társadalmak és államok) kifejti. Concha kitűnő emlékbeszéde méltán emeli ki e fejtegetésről, hogy abban „tulajdonképpen a történelem bölcseletét kapjuk dióhéjba szorítva, melyet nemcsak időrendi elsőségeért, de mélységeért is említeni fognak az eszmekör történetében.”

Spencer, mint láttuk, az altruizmus mind nagyobb térfoglalását jósolja meg; azt mondja, a társadalmi evolúcióban minden egyes polgár érdeke kibékül a polgárok összeségének érdekével s a fejlődés „mindegyre oly állapot felé irányul, melyben a kettő egybeolvad és melyben a mindegyiknek megfelelő érzelmek teljesen megegyezésre jutnak.”

Szerinte nemcsak a társadalmak közti ellentétek szűnnek meg, hanem az egyén érdekei és a társadalom érdekei öszhangba jutnak, úgy hogy az egyén abban fogja találni legnagyobb élvezetét, ha a társadalom javára közrehat.

Az egyéni és társadalmi érdekek ez a teljes kiegyenlítése azonban nehezen gondolható el. Az lehetséges a társadalom szocialisztikus szervezete mellett. De a társadalom szocialisztikus alapon való berendezkedése merőben ellenkezik a Darwin-féle természetes kiválasztás elvével, melyet Spencer elfogadott, hirdetvén, hogy a visszafejlődés csak úgy van kizárva, ha a társadalomban a kiválasztás küzdelme, menten minden kényszerhatalmi beavatkozástól, szabadon folyhat. Másrészt maga Spencer minden szocializmust egyenesen zsarnokságnak nevezett.

Spencer szerint a társadalom szervezete először katonai, mely az ipari szervezet felé halad. A politikai szervezet egyenesen a háborúk folytán áll elő. A társadalom harcoss típusában nyilvánvalólag az egoizmus uralkodik, de mert a fejlődés a békés ipari szervezet felé halad, úgy látszik, természetes abban az altruizmus térfoglalása.

Spencer elismeri, hogy „azok a kik a legjobban szervezett társadalmakat alkották, eredetileg és azután is sokáig nem voltak mások, mint másoknál erősebb és ravaszabb vadak. És még ma is, ha azoktól a befolyásoktól, melyek magatartásukat szinleg megváltoztatták, megszabadulnak, nem sokkal jobbaknak mutatkoznak”.

A politikai szervezet a harcoss szervezettel kapcsolatban fejlődvén ki, természetes, hogy a legharciasabb törzseknél kezdődött meg a civilizáció. Azok a kezdetleges állapotban levő népek, melyeknél ma is sokkal nagyobb mértékben találunk altruisztikus érzéseket, mint a civilizált népeknél, csak nagyon laza politikai szervezettel bírnak.

Ha azonban a társadalom harcos típusában az egoizmus uralkodik, az altruizmusnak ott nincs tere, viszont a modern kapitalisztikus társadalomban is nagyon sok akadálya van az altruisztikus érzések térfoglalásának, erősödésének. Az altruizmus térfoglalását látjuk ugyan mindenek előtt a nemzetek egymás közti életében annyiban, amennyiben a nemzetek közt a nyers erőszak alkalmazása, a háború ritkább, rövidebb ideig tartó és oly kegyetlenségekkel, mint korábban, nem találkozunk. A nemzeti élet körén belül azonban, az egyesek közt az altruizmus erősödésének útját állja az, hogy a modern kapitalizmus mellett a létért való küzelem rendkívül hevessé vált. Ezért a szimpátiának, a mások javán működő önfeláldozó szeretetnek olyan térfoglalása, minőt Spencer előrelát, nem valószínű, mert nem valószínű az emberi természetnek oly fokú tökélesedése, aminőt ez feltételez, hogy t. i. mások javának előmozdítása minden egyesre nézve természeti szükséggé váljon.

Az altruizmus erőssége vagy gyöngülése egyenes arányban áll azon emberek köréhez, kikre kiterjed. Ezért legerősebb a családban, hol az anyai szeretet az altruizmus legtisztább képe, s a rokoni körben, de már sokkal gyengébb pl. az ugyanazon társadalmi osztályhoz tartozók között. Még gyöngébb a különböző társadalmi osztályhoz tartozók között.

Spencer is elismeri, hogy az egoizmus megelőzi az altruizmust. Pusztán az egoizmus mellett azonban a társadalom fent nem állhatna. Az egoizmusnak szelídülni kell az altruizmus által, hogy a társadalom lehetséges legyen.

Már abból, hogy a társadalom kialakulásához a

család az első lépés, következik, hogy nem a tisztán egoisztikus, hanem az altruisztikus érzéseken alapszik a társadalom lehetősége. A vérrokonok közti természetes vonzódás az emberi közösség legfontosabb pszichológiai alapja. Az ugyanazon közösséghez tartozó emberek közt kisebb-nagyobb fokú rokonszenv, kölcsönös szeretet fejlődik ki. Ezt a kölcsönös szeretetet nevezte el Comte altruizmusnak az egyéni érzéssel, egoizmussal szemben.

A társadalmi fejlődés minden foka azt mutatja, miként jó létre kompromisszum az egyes érdekét szem előtt tartó egoizmus és amaz igények közt, melyeket az emberek társulása femnaradása és megerősödése tekintetében az egyesekkel szemben támaszt s melyek az altruizmus érvényesülését kívánják. Az erkölcsi fejlődés célja mindenesetre az eredetileg uralkodó egoisztikus érzések mérséklése az altruizmus irányában.

A fejlődés lehetetlen, ha az egyes nem bír mind fokozottabb érzéssel a faji érdekek iránt. Itt is azt látjuk, hogy a szellem, az erkölcs fejlődése ellentétes irányban hat a természeti, állati tényezővel. Előbb az egoizmus mindenható, uralkodó volt, Spencer szerint az altruizmus önként is domináló tényező lesz a társadalomban. Ezt nem fogadhatjuk el, bármennyire elismerjük is a haladást az altruisztikus érzések térfoglalásában; sőt az egoizmus fékentartása legtöbb esetben az állami kényszert teszi szükségessé.

Még azt hozhatjuk fel Spencer ellen e kérdésnél, hogy szerinte az altruizmust is tulajdonképpen az egoizmus szüli, tehát az csak egy más alakja az egoizmusnak..

Helyesen mutatott azonban rá az egoizmusnak és altruizmusnak összetartozására, egyaránt mellőzhetlen voltára, mondván: sem az önzés kizárólag, sem mások javának tekintetbevétele kizárólag nem érvényesülhet a társadalomban, hanem feltétlen kiegyenlítődségre van szükség a kettő között. Ez a kiegyenlítődség pedig abban áll, hogy miután az egyéni boldogságot magában az egoizmus által elérni nem lehet, de viszont az összeség boldogságát sem az altruizmus által, ennek folytán az egyéni boldogság úgy érhető el, ha részben az összeség boldogságára is törekszünk, az összeség boldogsága pedig az egyéni boldogságra való törekvés által.

Spencer egyike azoknak, kik a nemzeti érzület csökkenését, a nemzeti különbségeknek a jövőben eltűnését hirdetik. Szerinte a harcok társadalom fejlesztői és tartói a hazafiságot, mely az illető társadalom diadalát látja tevékenysége fő céljának. De a mint az indusztrializmus mind nagyobb tért foglal a militarizmussal szemben, nemcsak az egyéni tevékenység sok megszorítása mérsékelteketik vagy egészen megszűnik, a függetlenség növekedik, a kormányhatalom iránti bizalma a polgároknak kisebb, hanem a patriotizmus is korlátoltabbá válik.

A társadalom gazdasági típusának egyik fő vonása „azon irányzata, mely a nemzetiségi felosztások lerontására és arra törekszik, hogy azok helyén közös szervezetet létesítsen.”

Fejlődési törvényének az egységesülésre vonatkozó tételéből, abból hogy a fejlődés Össze nem függő alakból összefüggőbb alakká változás, arra következtet, hogy az egymástól különvált mai európai államok

egykor egy összefüggő egészet fognak képezni, egy európai federációt.

A Comte által megalapított, Spencer által nagy szabású rendszerré kifejlesztett szociológia Spencer óta is rendkívül gazdag irodalmat mutat fel, bizonyos önálló irányokkal. Az újabb írók nem fogadják el általában a Spencer tanításait, azokat bírálják, kimutatják hiányait. Hangoztatják, hogy Spencer jelentőségét az utána fellépők túlbecsülték. Különösen kifogásolják az ő szociológiai naturalizmusát, azt, hogy teljesen nem vette tekintetbe mindazon lényeges különbségeket, melyek a kettő közt minden analógia dacára fenállanak és ennek következtében szociológiája a biológiai naturalizmustól nem tud szabadulni.

Spencer hatása első sorban abban nyilvánul, hogy átveszik tőle a társadalom organikus, biológiai felfogását, ezt a részletekben tovább viszik, sőt később — a miben Spenceren túlmennek — a társadalomban jelentkező szellemi momentumoknak figyelembevételével, a társadalmi tudatnak felállításával a leglényesebb különbséget a társadalom és az organizmusok közt is kiküszöböltnek veszik.

Az organikus felfogás egyik fő képviselője *Schäffle* (Bau und Leben des socialen Körpers. 1874 — 78.)

Schäffle maga a legerélyesebben tiltakozik az ellen, mintha ő egyszerűen a Spencer-féle organikus felfogást átvette volna, az ellen, hogy őt ezen iskola tanítványai közé sorozzák. Azt mondja, hogy a biológiai analógiákat csak heurisztikusan használja, a

szemléltető előadás kedvéért. Kiemeli az alapvető különbséget az organikus világ és a társadalom közt; a társadalmi organizmus jellegét abban látja az organizmusokkal szemben, hogy a társadalmi tost szerkezetét és életét az értelem által felvilágosított emberi akarat határozza meg. A társadalmi fejlődést, Spencertől eltérőleg, a tudatosan alakító értelem uralma alá helyezi; kimutatja abban a célkitűző célszerűség szerepét, a közös eszmék, a népszellem hatalmát. Utóbbi nem más, mint szellemi energiáknak és feszítő erőnek az a rendszere, mely a történeti fejlődés folyamán egy nemzet szellemi munkájából halmozódilrfel, folytonosan átszarmazik a későbbi nemzedékekre, minden nemzedékben változik s mely által az egyesek egy szellemi kollektív erővé egyesülnek. A társadalom fejlődési processzusa akarat processzus, abban nem természeteti okozatiság, hanem szellemi okozatiság van jelen. A társadalmi jelenségekben nem az a törvényszerűség található fel, melyet a biológiában látunk.

Dacára annak, hogy Schaffte hangsúlyozza, miszerint a biológiai analógiákat csak mint a szemléltetés eszközeit használja, egész művében oly mértékben dolgozik folyton biológiai fogalmakkal, mint alig más valaki a tudományban. Összehasonlításai annyira mennek, hogy a társadalom csontjai, szövetei, idegei stb.-ről beszél.

Schäffle ezeket az analógiákat anyira viszi, hogy nincs társadalmi jelenség, intézmény, melynek hasonlóját a szervezetekben fel nem találná. Mint társadalmi szövettant tárgyalja a társadalmi élet alapalakulatait s itt pl. a település analógiáját az állati csontvázban látja, mert a mint a csontváz az állati test formáit

adja, úgy a letelepülés miként berendezésétől függ egy társadalmi testnek alakja; a közgazdaság társadalmi anyagcsere stb.

Schäffle a biológiai parallelizmuson túlmegegy, midőn a társadalmi testet mint az összes tagok szociál-pszichikai közösségét fogja íél, melynek különböző nyilvánulásai a közös munkában, hagyományban, irodalomban, művészetben, jogban, erkölcsben és hitben állanak előttünk. Az egyes anyira kötve van ehhez a közösséghez, hogy a társadalomtól elválasztva szellemi bomlása, elállatiasodása következik be.

Schäffle-nél egyoldalúbban vezeti keresztül a biológikus felfogást a vele majdnem egyidőben fel-lepett *Lilienfeld* (*Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft* 1873—1881. — *Pathologie sociale* 1896. — *Die organische Methode* 1898.).

Ő már nemcsak analógiaként operál a biológiai fogalmakkal, hanem az emberi társadalmat is reális organizmusnak fogja íél.

Lilienfeld szerint ha az emberi társadalmat a pozitív tudomány tárgyává akarjuk tenni, szükségképen az organikus lények sorába kell azt felvennünk, mint organizmust kell tekintenünk. A társadalomtudomány csak így nyerhet oly reális alapot, mint a természettudományok; egyedül így lehetséges az induktív vizsgálódás, ha t. i. a társadalmat organizmusként s a természetnek elválaszthatatlan részeként fogjuk fel.

A társadalmi szervezetek ugyanazon organikus törvények szerint fejlődnek, mint a természet összes többi szerves lényei.

Az emberi társadalom a természeti organizmu-

sokhoz hasonlóan való, reális lény. Nem paralellizmusról van tehát szó, hanem teljes azonosságról. A társadalmi csoportok, az államok valóságos, élő organizmusok, mint a természeti világ többi organizmusai. Azok „térben és időben nemcsak eszmeileg, hanem valósággal fejlődnek és észlelhetők.”

A társadalmi organizmus a létező organizmusok közt a legmagasabb és a legjobban kifejlődött. Ennek a társadalmi organizmusnak nemcsak képletesen vett, hanem valóságos sejtje az ember.

Ezen alapfelfogásból kiindulva Lilienfeld a társadalomtudományt mint szociális embryológiát, pszichofizikát és fiziológiát tárgyalja, a legrészletesebben kezteszlülvive a társadalom életében a megfelelő mozzanatokat; ezen társadalmi organizmus betegségeivel foglalkozva szól a társadalom pathológiájáról (pszichofizikai szociálpathológia és fiziológiai szociálpathológia).

A társadalom bajait (ép úgy, mint az organizmusok betegségei a pathológiában tárgyaltatnak) okaik, tüneteik és lefolyásuk szerint adja.

Bár Lilienfeld szerint a társadalmi organizmusok ugyanazon alapvető organikus törvények szerint fejlődnek, mint a természeti világ többi organizmusai, mégis elismeri a társadalmi organizmusok és a természeti organizmusok közti ama különbséget, hogy a társadalmi organizmusokban a célszerűség elve túlnyomó az organikus lények életében feltalálható okozatisággal szemben.

A Spencer organikus felfogásán túlmenve felveszik aztán a társadalmi öntudatot, mely felfogás azt állítja, hogy a mint van egyéni ész és öntudat, úgy van társadalmi is.

Fouillée szerint (La science sociale contemporaine 1883.) a társadalom még inkább organizmus, mint Spencer-nél; célja, eredete és természete szerint megegyezik az élő lénnyel. A közös célra irányultság” a részeknek az egész fentartására szolgáló összeműködése a társadalomban még nagyobb fokban van meg, mint az állati vagy növényi organizmusokban. De nemcsak a fizikai analógia van meg a társadalom és az organizmus között, hanem a pszichikai is. A társadalmi organizmusnak is, mint egy állatnak, megvan a maga idegrendszere, ez pedig a hozzá tartozó összes egyének agyvelőinek tömege. Ez képezi a nemzet agyát. Ennek eredményei a nemzeti eszmék, politika. A társadalomnak ez az idegrendszere a gondolkodás szerve s a különbség ezen szervezet és az állati idegrendszer közt egyedül abban áll, hogy az elsőnél nincs meg a fizikai kapcsolat.

Fouillée azonban arra a kérdésre: van-e a társadalomnak különálló öntudata, olyan én-je, mint az egyének, tagadólag felel. Azt mondja, a társadalom nem oly összeség, melynek öntudata lenne, mert hisz nincs összes tagjainak egy agyveleje. Szerinte a társadalomban annak minden részében, tehát minden egyesben megvan úgy az én-nek, mint az összeségnek tudata, de magában az összeségben ez a tudat nincs meg.

Ezen lényegesen túlmegy *Worms* (Organisme et société 1896), ki ámbár elismeri, hogy a társadalom bonyolultabb, összetettebb típus, mint az organizmus, ez utóbbinak fővonásai mégis felfedezhetők benne. Ehhez képest a társadalmak anatómiája, fiziológiája és kórtana (patológiája) nagyban az organizmusok anatómiájának, fiziológiájának és kórtánának mását mutatja,

Worms tagadja, mintha az a különbség, melyet Spencer is legjelentősebbnek lát az állati szervezetek és a társadalom közt (az t. i. hogy a társadalom tagjai valamenyien érző, tudatos lények, míg a szerves lényekben az nincs így az egyes részekben), lényeges minőségi különbség lenne. Ez szerinte csak fokozati különbség, mert az állati és növényi sejteknek is van bizonyos fokú tudata, de ez a magasabb rendű állatoknál a szervezet bonyolultsága folytán nem kivethető. A lényeges különbséget a társadalom és az organizmusok közt abban látja, hogy az előbbiben a kapcsolat a tagok közt főleg szellemi, ez utóbbiban mechanikus.

Worms szerint a társadalom már oly valódi személyiséggel bír, mint az egyén; ép oly önmagáról tudattal bíró egység, mint az egyén, szóval van külön, önálló társadalmi öntudat. Ezt ő úgy *magyarázza*, hogy a társadalmi kapcsolat minden egyesben észrevéteti összetartozásukat, ez tudatukban foglal helyet, az ugyanazon társadalomhoz tartozók tehát öntudatuk e részében közösek. Ennek a közösségnek összetétele adja a társadalmi öntudatot, melynek létét bizonyítja, hogy az embereket gyakran saját öntudatuk ellenére ragadja magával.

TARTALOM.

A társadalom.

	Lap.
1. §. A társadalom különböző felfogásal	1
2. §. A társadalom fogalmának kifejlődése	3
3. §. A társadalom fogalmának kifejlődése a 18. század végén a franciáknál	7
4. §. Saint-Simon és iskolája	10
5. §. A társadalom fogalma a németeknél	15
6. §. Stein Lőrincz társadalomtana	17
7. §. Gneist	32
8. §. Mohl	35
9. §. A társadalmi materializmus tanítása a társadalomról ..	43
10. §. A társadalom fogalmának további fejlődése	61
11. §. A társadalom tudománya hazánkban	68

A szociológia alapvetői: Comte és Spencer.

1. §. Comte.....	75
2. §. Spencer	89
3. §. Spencer fejlődési törvénye (A Spencer-féle evolúció)....	93
4. §. A fejlődés törvényének részletes igazolása	97
5. §. A szuperorganikus fejlődés; a társadalmi jelenségek	105
6. §. A politikai szervezet	111
7. §. A társadalom harcos típusa és gazdasági típusa	116
8. §. Az állami hatáskör.....	120
9. §. Egoizmus és altruizmus	124
10. §. Méltatás. A fejlődés törvénye	127
11. §. A társadalom mint organizmus	135
12. §. Spencer individualizmusa	143
13. §. A társadalmi típusok; egoizmus és altruizmus; nemzeti különbségek	163